

BARTIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

J O M E L I P S

JOURNAL OF MANAGEMENT ECONOMICS
LITERATURE ISLAMIC AND POLITICAL SCIENCES
YÖNETİM, EKONOMİ, EDEBİYAT, İSLAMİ VE POLİTİK BİLİMLER DERGİSİ

Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Ve Enflasyona Etkisi:
28 Oecd Ülkesi İçin Bir Panel Veri Analizi
Hakan GÜNEŞ

İki Seviyeli Oyun Örneği Olarak Sancak Krizi
Fuat Aksu & Tuğçe Kafdağlı Kuru

Bıst Ana Metal Sanayi Endeksinde Faaliyet Gösteren İşletmelerin
Finansal Performanslarının Entropi Tabanlı Promethee Yöntemiyle
Ölçülmesi: 2014-2018 Dönemi
Kenan KORKMAZ & Ahmet ÖZTEL

Brics-T Ülkelerinde Doğrudan Ve Dolaylı Yatırımların
Ekonomik Büyümeye Etkisi
Ahmet KAMACI & Ahmad Saber RAZ MOHAMMAD

Türkiye Ekonomisi: Özel Sektörün Dış Borç Yükü ve Siyasi İktidarın
Tutumu Üzerine Bir Değerlendirme
Mehmet Zeki AK & Mustafa Kemal AYDIN

Eskişehir-Denizli-Uşak Lojistik Üssünün Ve Lojistik Köy Ağlarının
Bölgesel Kalkınmaya Etkisi Bağlamında Filyos Projesinin
Bölge Ekonomisi Üzerindeki Muhtemel Katkıları
Said CEYHAN & Tuba AKDENİZ

ISSN: 2547-9512 • CİLT:5 • SAYI 2 • YIL: 2020

BARTIN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**JOMELIPS JOURNAL OF MANAGEMENT ECONOMICS
LITERATURE ISLAMIC AND POLITICAL SCIENCES**

**YÖNETİM, EKONOMİ, EDEBİYAT, İSLAMİ VE POLİTİK
BİLİMLER DERGİSİ**

ISSN: 2547-9512

CİLT:5 SAYI 2 YIL: 2020

Sahibi:

Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Adına

Rektör Prof. Dr. Orhan UZUN

Editör:

Dr. Öğr. Üyesi Ömer BAYKAL, Bartın Üniversitesi obaykal@bartin.edu.tr

Editör Yardımcısı:

Arş. Gör. Dr. Mehmet Akif PEÇE apece@bartin.edu.tr

Bölüm Editörleri:

Prof. Dr.. Şaban ESEN Bartın Üniversitesi İşletme sabanesen@bartin.edu.tr

Prof. Dr. Mahmut BOZAN Kamu Yönetimi- Uluslararası İlişkiler Bartın Üniversitesi mbozan@bartin.edu.tr

Prof. Dr. Alper AYTEKİN, Bartın Üniversitesi Yönetim Bilişim Sistemleri aytekin@bartin.edu.tr

Doç. Dr. Mustafa HİZMETLİ Bartın Üniversitesi Tarih Bölümü mhizmetli@bartin.edu.tr

Doç. Dr. Said CEYHAN Bartın Üniversitesi İktisat akamaci@bartin.edu.tr

Doç. Dr. Ayhan KARAKAŞ Bartın Üniversitesi İşletme ayhankarakas74@gmail.com

Doç. Dr. Üyesi Haluk ÖNER Bartın Üniversitesi Edebiyat honer@bartin.edu.tr

Mizanpaj:

Arş. Gör.Dr. Mehmet Akif PEÇE

Kapak Tasarımı:

Çağrı ÖZDAL

Yayın Kurulu (Editorial Board)

Prof. Dr. Şaban ESEN Bartın Üniversitesi sabanesen@bartin.edu.tr

Prof. Dr. Mahmut BOZAN Bartın Üniversitesi mbozan@bartin.edu.tr

Prof. Dr. Hamza ÇEŞTEPE Bülent Ecevit Üniversitesi hamzac@hotmail.com

Prof. Dr. İbrahim DELİCE Cumhuriyet Üniversitesi delice@cumhuriyet.edu.tr

Prof. Dr. İsmail CERİTLİ Antalya Bilim Üniversitesi ismail.ceritli@antalya.edu.tr

Prof. Dr. Abdulkadir BİLEN Dicle Üniversitesi abilen@gmail.com

Prof. Dr. Kahraman ÇATI Düzce Üniversitesi kahramancati@duzce.edu.tr

Prof. Dr. Mehmet Selami YILDIZ Düzce Üniversitesi selamiyildiz@duzce.edu.tr

Prof. Dr. Mehmet ZELKA Üsküdar Üniversitesi mehmet.zelka@uskudar.edu.tr

Prof. Dr. Metin SABAN Bartın Üniversitesi metin.saban@bartin.edu.tr

Prof. Dr. Said KINGİR Sakarya Üniversitesi saidkingir@hotmail.com

Prof. Dr. Ertuğrul YILDIRIM Bülent Ecevit Üniversitesi ertugruly@beun.edu.tr

Doç. Dr. Yasin BOYLU Gazi Üniversitesi yasinboylu@gmail.com

Doç. Dr. Alper AYTEKİN, Bartın Üniversitesi Yönetim Bilişim Sistemleri aytekin@bartin.edu.tr

Doç. Dr. Ahmet KAMACI Bartın Üniversitesi akamaci@bartin.edu.tr
Doç. Dr. Ayhan KARAKAŞ Bartın Üniversitesi ayhankarakas74@gmail.com
Doç. Dr. M. Said CEYHAN Bartın Üniversitesi sceyhan@bartin.edu.tr
Doç. Dr. Yaşar ÖZ Bartın Üniversitesi yasaroz@bartin.edu.tr
Doç. Dr. Haluk ÖNER Bartın Üniversitesi honer@bartin.edu.tr

Bilimsel Danışma ve Hakem Kurulu (Advisory and Review Committee)

Prof. Dr. Şaban ESEN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mahmut BOZAN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Tayyar ARI, Uludağ Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Bülent GÜNŞOY, Anadolu Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ramazan KAPLAN, Ankara Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Selahattin Karabınar, İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. M. Lütfullah Karaman, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Aydın Topaloğlu, İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Yasemin Köse, Bülent Ecevit Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Orhan BATMAN, Sakarya Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. İsmail CERİTLİ, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Michelangelo Guida, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Hamza ÇEŞTEPE, Bülent Ecevit Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Şükrü Balcı, Selçuk Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Stanislav IVANOV, Varna University of Management, Bulgaria
Prof. Dr. Halit Keskin, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Kahraman ÇATI, İnönü Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Erdinç Yazıcı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Yakup CİVELEK, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Hacı İbrahim DELİCE, Cumhuriyet Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Kashif HUSSAİN, UCSI University, Malaysia
Prof. Dr. Said KINGIR, Sakarya Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mustafa Sakal, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Aziz KUTLAR, Sakarya Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Recep TARI Kocaeli Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Rahmi YAMAK, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mehmet Selami YILDIZ, Düzce Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. İsmail KÜÇÜKAKSOY, Dumlupınar Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Ömer ÇAHA, Mardin Artuklu Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Şenol Durgun, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ertuğrul YILDIRIM, Bülent Ecevit Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Fatih YARDIMCIOĞLU, Sakarya Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. M. Said CEYHAN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Mevlüt TATLIYER, Medipol Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Ayhan KARAKAŞ, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Ahmet KAMACI, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Abdülkadir GÖLCÜ, Selçuk Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Erdoğan EKİZ, King Abdulaziz University, Saudi Arabia
Doç. Dr. Ahmet EYİM, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Mahirah KAMALUDİN, Universiti Malaysia Terengganu, Malaysia
Doç. Dr. Mehmet Saim AŞÇI, Medipol Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Yaşar ÖZ, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Elif BAYKAL, Medipol Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Alper AYTEKİN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Nuray TÜRKER, Karabük Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Oğuzhan BİLGİN, Gazi Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Şevki ULAMA, Sakarya Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Haluk ÖNER, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Zainizam ZAKARİYA, Sultan Idris Education University (UPSI), Malaysia
Doç. Dr. Ali ÖZTÜREN, Eastern Mediterranean University, Cyprus
Dr. Öğr. Üyesi Ömer BAYKAL, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan ARSLAN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Osman Bayraktar, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Said KÖSE, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Enes Bal, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Yaşar AKÇA, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Atıf AKGÜN, Ege Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Gizem AKCAN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi. Abdurrahman BABACAN, Medipol Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Cüneyd AYDIN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Tuna BEŞEN DELİCE, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir BİLEN, Dicle Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf BİLGİN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi. İsmail Fatih CEYHAN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi. Emrah ÇETİN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi. Marhanum CHE MOHD SALLEH, International Islamic University Malaysia,
Dr. Öğr. Üyesi. Ayşe Gül ÇIVGIN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi. Kamil COŞTU, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Abdulmecit KARAASLAN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Erdoğan KÖYCÜ, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Hande KÜÇÜKÖNDER, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi YUSUF PUSTU Gazi Üniversitesi. Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Uygur Dursun YILDIRIM Gaziantep Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Hale ÖZDOĞAÇ ÖZGİT, Cyprus International University, Cyprus
Dr. Öğr. Üyesi Uygur Dursun YILDIRIM Gaziantep Üniversitesi, Türkiye

Yabancı Dil Editörü:

Öğr. Gör. Pınar ÇELEBİ DEMİRARSLAN Bartın Üniversitesi pdemirarslan@bartin.edu.tr

Değerli Akademisyenler;

2016 yılında Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü adına yayınlanmaya başlayan JOMELIPS dergisi bu sayıdan itibaren üniversitemiz bünyesinde akademik faaliyetlere başlamış olan Lisansüstü Eğitim Enstitüsü adına yayın hayatını sürdürecektir. Dergimiz yayınlanan 10. sayısı ile 5. yaşını doldurmuştur. Bu süre zarfından dergimize katkı veren tüm yazarlarımıza, hakemlerimize, akademik ve idari personelimize teşekkürü ederiz.

JOMELIPS dergisi sosyal bilimler alanında akademik standartlarda hazırlanmış, araştırma makalesi, derleme makale, örnek olay, kitap tanıtımı çalışmalarını yayımlayarak sosyal bilimler alanına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. JOMELIPS, ulusal hakemli bir dergi olup, haziran ve aralık aylarında yılda iki kez yayınlanmaktadır. Elektronik olarak yayın faaliyetini sürdüren dergimiz belirtildiği takdirde lisansüstü tezlerden üretilmiş akademik çalışmalara da bünyesinde yer vermektedir. Dergimizin dili Türkçe ve İngilizce olup her bir çalışma yedi ayrı bilimsel indekste kendisine yer bulmaktadır. “Ulusal hakemli” statüsünde olan dergimizin TR Dizin/Ulakbim’de taranması için gerekli çalışmaları devam etmektedir.

JOMELIPS dergisi için temel değer özgünlüktür. Dergimize gelen akademik çalışmalar öncelikle biçim açısından kontrol edilmekte, daha sonra Turnitin yardımıyla incelenmektedir. İstenilen niteliğe haiz eserler alanında yetkin bölüm editörleri tarafından konusunda uzman hakemlerin değerlendirmesine sunulmaktadır. Kör hakem uygulaması aracılığıyla iki ayrı incelemeden geçen çalışmalar, gerekli düzeltmeler dahilinde yayınlanabilmektedir.

10. Sayımızın yayınlanması sırasında desteklerini esirgemeyen Rektörümüz Sayın Prof. Dr. Orhan Uzun’a, Enstitü Müdürümüz Prof. Dr. H. Selma Çelikyay’a şükranlarımızı sunuyorum. Ayrıca dergimizin yardımcı editörü Dr. Mehmet Akif PEÇE’ye, değerli yazarlarımıza, hakemlerimize, alan editörlerimize, mizanpaj konusunda yardımcı olan öğrencimiz Çağrı Özdal’a teşekkürü bir borç biliyorum.

1 Ocak 2021 tarihinden itibaren 11. sayımız için makale kabulü başlayacaktır. Önümüzdeki sayı için son gönderim tarihi 1 Haziran 2021’dir. Gönderilecek yazıların biçim bakımından dergi şablonuna uyması, ORCID numarasının eklenmesi önem arz etmektedir. Dergimize katkı yapmak isteyen, akademik dünyaya özgün eserler sunmayı hedefleyen siz değerli bilim insanlarını dergimize davet ediyoruz. Dergimiz sizlerin katkılarıyla daha da güçlenecektir. Saygılar.

Dr. Öğr. Üyesi Ömer BAYKAL

Editör

İÇİNDEKİLER

EDİTÖR NOTU.....vi

İÇİNDEKİLER.....vii

Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Ve Enflasyona Etkisi: 28 Oecd Ülkesi İçin Bir Panel Veri Analizi.....1-15
Effects On Public Spending On Economic Growth And Inflation: A Panel Data Analysis For 28 Oecd Countries

İki Seviyeli Oyun Örneği Olarak Sancak Krizi.....16-56
The Sanjak Crisis As A Case Of Two-Level Games

Bist Ana Metal Sanayi Endeksinde Faaliyet Gösteren İşletmelerin Finansal Performanslarının Entropi Tabanlı Promethee Yöntemiyle Ölçülmesi: 2014-2018 Dönemi.....57-85
Measurement Of Financial Performance Of Enterprises Operating In Bist Main .Metal Industry Index By Entropy-Based Promethee Method: 2014-2018 Period

Brics-T Ülkelerinde Doğrudan Ve Dolaylı Yatırımların Ekonomik Büyümeye Etkisi.....86-104
The Effect Of Direct And Indirect Investments On Economic Growth In Brics-T Countries

Türkiye Ekonomisi: Özel Sektörün Dış Borç Yükü Ve Siyasi İktidarın Tutumu Üzerine Bir Değerlendirme.....105-126
Turkish Economy: An Evaluation Of The Foreign Debt Burden Of The Private Sector And The Attitude Of The Government

Eskişehir-Denizli-Uşak Lojistik Üssünün Ve Lojistik Köy Ağlarının Bölgesel Kalkınmaya Etkisi Bağlamında Filyos Projesinin Bölge Ekonomisi Üzerindeki Muhtemel Katkıları.....127-142
Proable Contributions Of The Filyos Project On The Regional Economy İn The Context Of The Impact Of Eskişehir-Denizli-Uşak Logistic Base And Logistic Village Networks On Regional Development

Makale Yazım Kuralları.....143-146

KAMU HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜME VE ENFLASYONA ETKİSİ: 28 OECD ÜLKESİ İÇİN BİR PANEL VERİ ANALİZİ

Hakan GÜNEŞ^{1*}

¹ Bartın Üniversitesi, Bartın Meslek Yüksek Okulu, Muhasebe ve Vergi Bölümü, Bartın

ÖZ

Keynesyen yaklaşıma göre kamu harcamalarında meydana gelen bir artış ekonomik büyümeyi yapılan harcamadan daha fazla artırırken; Wagner kanununa göre ise ekonomik büyümede meydana gelen bir artış kamu harcamalarını daha fazla artırmaktadır. Diğer yandan kamu harcamalarındaki artışlar özellikle kısa dönemde enflasyonun nedeni olarak görülmektedir. Kamu harcamaları ile enflasyon arasındaki ilişki ise Patinkin etkisi ile ele alınmaktadır. Bu çalışmanın amacı, 28 OECD ülkesinde 1995-2018 dönemi için kamu harcamalarının ekonomik büyüme ve enflasyon üzerine etkisini panel veri analiziyle sınamaktır. Bu doğrultuda, öncelikle serilerin durağanlığı sınanmış ve yatay kesit bağımlılığı ihmal edilerek serilere birinci nesil panel birim kök testleri uygulanmıştır. Tüm seriler seviyesinde durağan çıktığı için uzun dönemli ilişkiyi veren eşbütünleşme testine geçilmemiştir. Bu serilere Granger nedensellik ve VAR analizi uygulanmıştır. Granger nedensellik analizi sonuçlarına göre ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru tek yönlü bir ilişki tespit edilmiş ve Wagner hipotezinin geçerli olduğu görülmüştür. Aynı zamanda kamu harcamaları ile enflasyon arasında da çift yönlü bir nedensellik tespit edildiğinden, Patinkin etkisinin geçerli olduğu belirlenmiştir. VAR analizi sonuçlarına göre ise kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif; kamu harcamaları ile enflasyon arasında ise negatif bir ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Kamu harcamaları, ekonomik büyüme, enflasyon, Wagner Kanunu, Keynesyen Yaklaşım, Patinkin etkisi.

EFFECTS ON PUBLIC SPENDING ON ECONOMIC GROWTH AND INFLATION: A PANEL DATA ANALYSIS FOR 28 OECD COUNTRIES

ABSTRACT

While increasing in public spending has increased economic growth more with compared to spending according to Keynesian approach, increasing in economic growth has increased public spending more with compared to it according to Wagner hypothesis. On the other hand, increasing public spending is seen as a reason for inflation in a short period, it evaluates the

*Sorumlu Yazar (Corresponding Author)

Geliş (Received) : 07.05.2020

Kabul (Accepted) : 28.12.2020

Basım (Published) : 31.12.2020

relationship between public spending and inflation with the Patinkin effect. The aim of this study is to test public spending effects on economic growth and inflation for the period of 1995-2008 in 28 OECD countries with panel data analysis. Through this direction, first it tested the stationary of series and it implemented first generation panel unit root tests to series as ignoring horizontal section dependence. However, it did not pass the cointegration test which gives long period relations since the results of all series were stationary. It is implemented on these series Granger causality and VAR analysis instead of cointegration test. It determined a one way relation through public spending according to Granger causality and it is determined that Wagner hypothesis is valid. At the same time, it determined that the Patinkin effect is valid because of determining bidirectional relationship between public spending and inflation. Moreover, it is determined that while there is a positive relationship between public spending and economic growth, there is a negative relationship between public spending and inflation according to VAR analysis results.

Keywords: Public Spendings, economic growth, inflation, Keynesian approach, Patinkin effect

GİRİŞ

1929 krizine kadar hâkim olan Klasik iktisatta, devletin ekonomiye müdahalesi reddedildiğinden dolayı, kamu harcamaları önemli bir faktör değildi. Ancak savaşlarla beraber kamu harcamalarının artmaya başlaması dikkat çekici bir unsurdu. Wagner, bu durumu ülkelerin zenginleşmesine bağlamış, ekonomik refahı artan ülkelerin daha fazla kamu harcaması yaptığını belirtmiştir. Ancak Keynes, toplam talep yetersizliği ve yatırımcıların güvensizliğinden kaynaklanan 1929 krizini aşmada genişletici politikaların etkili olduğunu ifade etmiş ve kamu harcamalarının önemine işaret etmiştir. Kamu harcamalarındaki artış, çarpan mekanizmasıyla ekonomik büyümeye katkı sağlayacağı için, 1970’li yıllara kadar devlet müdahalesinin olduğu para ve maliye politikaları önemli bir faktör haline gelmiştir. Yaşanan Petrol krizlerinden sonra devletin ekonomideki ağırlığı tartışma konusu olmuş ve 1980’lerden itibaren daha liberal politikalar hâkim olmuştur. Yaşanan bu liberal süreçte kamu harcamaları düşse de, bu durum geçici olmuş ve ülkelerin gelişmişlik seviyelerine bağlı olarak kamu harcamaları artış trendine girmiştir. Ancak bu durum bütçe açıkları ve enflasyon gibi problemleri de beraberinde getirmiştir. Özellikle yüksek enflasyonun görüldüğü ülkelerde, kamu harcamalarının enflasyonist etkileri vurgulanmıştır.

Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisi Wagner ve Keynes hipotezleri ile ele alınır. Wagner, milli gelirdeki artışın kamu harcamalarını arttırdığını ifade etmiştir. Öyle ki; milli gelir %1 arttığında, kamu harcamaları %1’den daha çok artmaktadır. Wagner, kamu

harcamalarını içsel bir değişken olarak ele almışken, Keynesyen yaklaşımda kamu harcamaları dışsaldır (Abdiyeva ve Çetintaş, 2017:20). Keynesyen yaklaşımda, kamu harcamaları, çarpan ve hızlandırıcı etkisiyle, milli geliri kendisinden daha fazla arttırmaktadır (Şanlısoy ve Sunal, 2016:105). Diğer bir deyişle, Wagner hipotezinde ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru bir nedensellik varken; Keynesyen hipotezde kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik vardır. Kamu harcamaları ile enflasyon arasındaki ilişki ise Patinkin etkisi ile ele alınmaktadır. Patinkin, enflasyonla reel kamu harcamaları arasında negatif ilişkiye işaret etmiştir.

Bu çalışmanın amacı, kamu harcamalarının ekonomik büyümeye ve enflasyona etkisini panel veri analiziyle incelemektir. Bu çerçevede, ilk olarak teorik çerçeve çizilmiştir. Teorik arka planda, kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki Wagner ve Keynes'in hipotezleriyle; kamu harcamaları ile enflasyon arasındaki ilişki ise Patinkin etkisiyle açıklanmıştır. Sonrasında kamu harcamalarının bu değişkenlerle olan ilişkisini ele alan literatür taramasına yer verilmiştir. Daha sonra ise 28 OECD ülkesinde 1995-2018 dönemine ilişkin verilerle, kamu harcamalarının ekonomik büyüme ve enflasyona etkisi panel veri analiziyle test edilmiştir. Bunun için de, ilk olarak birinci nesil panel birim kök testleriyle serilerin durağanlığı sınanmış, sonrasında ise panel nedensellik analizi yapılmıştır. Daha sonra ise Panel VAR analiziyle ilişkinin yönü belirlenmiştir.

1. TEORİK ÇERÇEVE VE LİTERATÜR TARAMASI

1930'lu yıllarda dünyaya hâkim olan Keynesyen politikalar çerçevesinde ağırlık kazanan genişletici maliye politikaları kapsamında kamu harcamaları ciddi bir artış trendine girmiştir. Bu trend sonrasında ülkelerin ekonomik büyüme oranları artmış, ancak bütçe açığı ve enflasyon gibi sorunları da beraberinde getirmiştir.

Teorik olarak kamu harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisi Wagner ve Keynesyen yaklaşım çerçevesinde ele alınabilir. Wagner'in 1883'deki çalışması, kamu harcamaları üzerine yapılan ilk özgün çalışma olup, ekonomik büyümedeki artışın sonucunda kamu harcamalarının arttığını belirtmiştir. Diğer bir deyişle, nedenselliğin yönü, ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğrudur. Buna karşı Keynes ise, nedenselliğin yönünü kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru bulmuştur. Kısa dönemli dalgalanmaları düzenleyerek ekonomik büyümeyi sağlayacak faktörün kamu harcamaları olduğu görüşündedir (Gövdeli, 2019:997). Wagner'de, kamu harcamalarının ekonomik büyümeye

karşı aşırı duyarlıyken; Keynesyen yaklaşımda kamu harcamaları çarpan mekanizmasını devreye sokarak ekonomik büyümeyi arttırmaktadır (Oktayer ve Susam, 2008:148).

Kamu harcamalarının enflasyona etkisinde ise Patinkin etkisi karşımıza çıkmaktadır. Patinkin, enflasyondaki artışın reel kamu harcamalarını azalttığını ifade etmiştir (Patinkin, 1993:120).Cardoso'ya göre Patinkin etkisini açıklayan bazı faktörler bulunmaktadır. Bu faktörler şu şekilde sıralanabilir;

- Enflasyonun azaldığı durumlarda reel faiz oranındaki artış, reel kamu harcamalarını arttıracaktır.
- Enflasyonun yüksek olduğu dönemlerde hükümetler maaş ödemelerini geciktirmektedir. Bu gecikme, enflasyonun %1000'i aştığı dönemlerde reel harcamaları ciddi biçimde azaltmaktadır.
- Gerçekleşen enflasyon planlanan enflasyondan yüksek olduğu için, planlanan harcamalar gerçekleşen harcamalardan daha yüksek olacaktır. Enflasyon azalır bu harcamalar birbirine yaklaşır (Cardoso, 1998:620).

Kamu harcamalarının ekonomik büyüme ve enflasyona etkisi, akademik literatürde oldukça fazla çalışılan konulardan biridir. Harcama türlerindeki farklılıklar ya da ülke ve gözlem sayısı sonucunda farklı sonuçlar elde edilebilmektedir. Tablo 1'de 19 farklı çalışmanın sonucu verilmiştir.

Tablo 1: Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme ve Enflasyona Etkisi İçin Literatür Taraması

Yazar(lar)	Ülke(ler)	Yöntem	Değişkenler	Sonuç
Ram (1986)	115 ülke (1960- 1980)	En küçük kareler	Kamu yatırım harcaması ve ekonomik büyüme	Kamu yatırım harcamalarındaki bir artış ekonomik büyümeyi arttırmaktadır.

Barro (1991)	98 ülke (1960-1985)	Havuzlanmış kesit serileri	Kamu tüketimi, kişi başı ve reel GSYİH	Büyüme ile kamu tüketimi arasında ters yönlü bir ilişki mevcuttur.
Oxley (1994)	İngiltere (1870-1913)	Eşbütünleşme ve nedensellik analizi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme	Ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru tek yönlü bir nedensellik mevcuttur.
Chow vd. (2002)	İngiltere (1948-1997)	Nedensellik analizi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme	İki değişken arasında çift yönlü bir nedensellik vardır.
Angelopoulos vd. (2007)	23 OECD ülkesi (1970-2000)	Panel regresyon	Ekonomik büyüme oranı ve kamu harcamalarının GSYİH içindeki payı	Verimli kamu harcamaları ekonomik büyüme oranını daha da arttırmaktadır.
Şahin ve Özenç (2007)	Türkiye (1988-2006)	Nedensellik analizi	Kamu harcamaları ve enflasyon	Kamu harcamalarından enflasyona doğru tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir.
Ezirim vd. (2008)	ABD (1970- 2002)	Eşbütünleşme ve nedensellik analizi	Kamu harcamaları ve enflasyon	İki değişken arasında pozitif yönlü bir ilişki mevcuttur.

Mohammed vd. (2009)	Pakistan (1977-2007)	Eşbütünleşme ve nedensellik analizi	Kamu harcamaları, enflasyon, GSYİH ve para arzı	Kamu harcamalarından enflasyona doğru tek yönlü bir nedensellik mevcuttur.
Gül ve Yavuz (2011)	Türkiye (1963-2008)	Eşbütünleşme ve nedensellik analizi	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme	İki değişken arasında uzun dönemli eşbütünleşik bir ilişki mevcuttur ve kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik vardır.
Kanca (2011)	Türkiye (1980-2008)	Eşbütünleşme ve nedensellik analizi	Konsolide bütçe harcamaları ve reel GSYİH	Kısa dönemde kamu harcamalarından GSMH'ye doğru; uzun dönemde ise GSMH'den kamu harcamalarına doğru bir nedensellik vardır.
Richter ve Dimitrios (2012)	İngiltere (1850-2010)	Eşbütünleşme	Kamu harcamaları ve milli gelir	İki değişken arasında uzun dönemli eşbütünleşik bir ilişki mevcuttur.
Zamanian vd. (2012)	12 Asya ülkesi (1960-2009)	Nedensellik analizi	Kamu harcamaları ve GSYİH	6 ülke için kamu harcamalarından GSYİH'ya doğru nedensel bir ilişki varken; diğer

				ülkelerde nedensellik mevcut değildir.
Akçacı ve Karapınar Kocağ (2013)	Türkiye (2006-2012)	Eşbütünleşme ve nedensellik analizi	Merkezi yönetim bütçe harcamaları ve TÜFE	Kısa dönemde kamu harcamalarından enflasyona doğru tek yönlü bir nedensellik mevcuttur.
Ogbonna (2014)	Nijerya (1981-2013)	Eşbütünleşme	Kamu harcamaları ve enflasyon	Kısa ve uzun dönemde iki değişken arasında bir ilişki tespit edilememiştir.
Ojarikze ve Ezie (2015)	Nijerya (1981-2012)	Eşbütünleşme ve nedensellik analizi	Kamu harcamaları ve enflasyon	İki değişken arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.
Ulusoy ve Yiğit (2016)	Türkiye (1990-2015)	Tek ve çok değişkenli zaman serisi	Kamu harcamaları ve enflasyon	İki değişken arasında pozitif yönlü bir ilişki mevcuttur.
Abdiyeva ve Çetintaş (2017)	Kırgızistan (1995-2014)	Nedensellik analizi	Kamu harcamaları ve kişi başı GSYİH	Ekonomik büyüme ile kamu harcamaları arasında tek yönlü nedensellik mevcuttur.
Bölükbaş ve Alp (2018)	Türkiye (1960-2017)	Nedensellik analizi	Kamu harcamaları ve enflasyon	1997-2011 ile 2002-2016 arasında kamu harcamalarından enflasyona; 1990-2004 ve 1993-2007 arasında ise

				enflasyondan kamu harcamalarına doğru tek yönlü bir nedensellik mevcuttur.
Kamacı ve Kılıç (2019)	17 OECD ülkesi (1996-2015)	Panel nedensellik analizi	Kamu harcamalarının GSYİH içindeki payı ve büyüme oranı	Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik mevcuttur.

Tablo 1’deki 19 çalışmanın, 11 tanesi kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi; diğer 8 tanesi ise kamu harcamaları ile enflasyon arasındaki ilişkiyi vermektedir. Bu çalışmalardan çıkarılacak temel sonuç, kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi ve enflasyonu pozitif yönde etkilediğidir. Ancak Ogbonna (2014) ve Ojarikze ve Ezie (2015) çalışmalarında görüldüğü üzere özellikle Nijerya gibi fakir ülkelerde kamu harcamaları ile enflasyon arasında nedensel bir ilişki tespit edilememiştir. Ayrıca Barro (1991) çalışmasında ekonomik büyüme ile kamu tüketimi arasında ters yönlü bir ilişki tespit etmiştir.

2. VERİ SETİ VE BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

2. 1. Veri Seti ve Model

28 OECD ülkesi¹ için 1995-2018 yılları arasındaki veriler panel veri analizi ile test edilmiştir. 28 OECD ülkesine ait veriler OECD’nin veri tabanı olan “data.oecd.org” adresinden temin edilmiştir. Bu çalışmada tahmin edilen model (1) ve (2) nolu eşitlikte gösterilmektedir:

¹ ABD, Almanya, Avustralya, Avusturya, Belçika, Çekya, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İspanya, İsrail, İsveç, İsviçre, İtalya, Japonya, Letonya, Lüksemburg, Macaristan, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovakya, Slovenya, Yunanistan.

$$\text{LOGGRW}_{it} = \alpha + \beta_1 \text{LOGKH}_{it} + \varepsilon_{it} \quad i=1, \dots, N; t=1, \dots, T \quad (1)$$

$$\text{LOGINF}_{it} = \alpha + \beta_1 \text{LOGKH}_{it} + \varepsilon_{it} \quad i=1, \dots, N; t=1, \dots, T \quad (2)$$

Modelin bağımsız değişkeni kamu harcamaları, bağımlı değişkenleri ise ekonomik büyüme ve enflasyondur. Kamu harcamaları serisi, kamu harcamalarının GSYİH içindeki % payını göstermekte ve modelde LOGKH olarak yer almaktadır. Ekonomik büyüme, ülkelerin büyüme oranını göstermekte ve analizde LOGGRW olarak yer almakta iken; enflasyon oranı ise tüketici fiyat endeksini göstermekte ve modelde LOGINF olarak yer almaktadır.

2.2. Bulguların Değerlendirilmesi

Zaman serilerinde birim kök varsa, bu seriler durağan değildir. Durağan olmayan serilerde şoklar kalıcıyken, durağan serilerde şoklar geçicidir (Tarı,2010:374). Zaman serisine nazaran panel birim kök testlerinin uygulanması birim kök testlerinin gücünü arttırmaktadır (Maddala ve Wu, 1999:631).

Bu çalışmada birinci nesil panel birim kök testlerinden LLC, IPS, ADF ve PP panel birim kök testleri kullanılmıştır. Çalışmada yatay kesit bağımlılığı göz önüne alınmamıştır. Levin, Lin ve Chu (LLC) testinde birimlerin tümü için otoregresif (ρ) katsayısının homojen olduğu varsayılırken; Im, Pesaran ve Shin (IPS) (2003) testinde ρ katsayısının heteronetiye izin verilmektedir (Güven ve Mert, 2016:140). Ayrıca IPS testi, LLC testinden farklı olarak her bir yatay kesite ilişkin birim kök sürecini de dikkate alarak sıfır hipotezi ρ nin değil de ρ_i lerin her biri için durağanlık sınaması yapmaktadır (Akbaş ve Şentürk, 2013:50).

Çalışmada ayrıca ADF ve Phillips-Perron (PP) testleri de kullanılmıştır. PP testinin ADF testine nazaran gücü daha az olsa da; PP testi, ADF testinin tamamlayıcısı olarak kabul edilmektedir (Temurlenk ve Oltular, 2007:2). Tablo 2’de birinci nesil panel birim kök testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 2: Panel Birim Kök Testi Sonuçları

	LLC	IPS	ADF	PP

	t- istatistiği	p- değeri	t- istatistiği	p- değeri	t- istatistiği	p- değeri	t- istatistiği	p- değeri
LOGENF	-2.64949	0.0040	-4.20722	0.0000	117.236	0.0000	159.964	0.0000
LOGGRW	-9.44723	0.0000	-6.26827	0.0000	136.645	0.0000	182.450	0.0000
LOGKH	-2.67012	0.0038	-1.86693	0.0310	79.7096	0.0204	120.451	0.0000

Tablo 2’de 28 OECD ülkesi için, kamu harcamaları, ekonomik büyüme ve enflasyon değişkenlerine ilişkin Panel Birim Kök Testi sonuçlarına bakıldığında, verilere ait yapılan Panel Birim Kök Testinde görüldüğü gibi, bütün serilerin %1 anlamlılık düzeyinde seviyesinde anlamlı olduğu görülmektedir. Değişkenlere ait birim köklerin hepsi seviyesinde durağan olduğundan, uzun dönemli ilişkiyi veren eşbütünleşme testine başvurulmamıştır. Bunun için kısa dönemli nedenselliğe ve bu çerçevede de VAR modeline geçilmiştir.

Granger nedensellik testinin yapılabilmesi için seriler durağan hale gelmelidir. Serilerdeki gecikme uzunluğu için Akaike Bilgi Kriteri (AIC) ya da Schwarz Kriteri (SC) gibi kriterler kullanılmaktadır ki; gecikme uzunluğu oldukça önemlidir. Davidson ve MacKinnon duyarlılıktan dolayı daha fazla gecikme kullanmanın daha doğru olacağını öne sürmektedir (Gujarati, 2009:625). Granger nedenselliğine göre, X, Y’nin nedeni ise; X’deki değişimler Y’deki değişimlerden önce olmaktadır (Granger, 1969:431). Tablo 3’te Granger nedensellik testi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 3: Panel Granger Nedensellik Testi Sonuçları

	Ki-kare	Olasılık
LOGKH→LOGGRW	3.296563	0.1924
LOGGRW→LOGKH	61.62894	0.0000*
LOGKH→LOGENF	4.755441	0.0928***
LOGENF→LOGKH	4.700391	0.0954***

*% 1, ** % 5, *** % 10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Tablo 3’de Granger nedensellik testi sonuçlarına göre; ele alınan ülkeler için ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru bir nedensel ilişki mevcutken, kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru bir nedensel ilişki tespit edilememiştir. Bu durum da, ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru tek yönlü bir nedensel ilişki olduğunu göstermektedir. Kamu harcamaları ile enflasyon arasında ise %10 anlamlılık düzeyinde çift yönlü bir nedensellik mevcuttur.

Kısa dönem nedensellik ilişkisine ait bulgular çerçevesinde VAR modeli ise ekonomik büyüme ve enflasyon için aşağıdaki şekilde Tablo 4 ve Tablo 5’te aşağıdaki şekilde tespit edilmiştir.

Tablo 4: Ekonomik Büyüme-Kamu Harcamaları İçin VAR Modeli

	GROWTH	KHGDP
GROWTH(-1)	0.596829 (0.05043) [11.8354]	-0.310452 (0.04025) [-7.71398]
KHGDP(-1)	0.150658 (0.10254) [1.46932]	0.503021 (0.08183) [6.14695]
C	2.508330 (0.95152) [2.63614]	3.498306 (0.75939) [4.60671]

Tablo 4’te büyümeye ait VAR modeli sonuçları yer almaktadır. Tahmin edilen VAR modeli için bağımlı değişken ekonomik büyüme olarak alınırsa denklem, matematiksel formda şu şekilde yazılabilir:

$$\text{GROWTH} = 2.508330 + 0.596829 * \text{GROWTH}(-1) + 0.150658 * \text{KHGDP}(-1)$$

Burada elde edilen sonuçlardan kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği söylenebilmektedir. VAR modellerinde bağımlı değişkenlerin gecikmeli değerlerinin kullanılması, ileriye yönelik daha sağlıklı tahminlerin yapılmasını sağlamaktadır (Kumar vd., 1995:365). VAR modellemesinin amacı, hem değişkenler arasındaki tek taraflı ilişkiyi belirlemesi, hem de değişkenler arasındaki ileri ve geri bağlantıyı da ortaya çıkarmaktır (Kearney ve Monadjemi, 1990: 197-217).

VAR modelinde gecikme uzunluğundaki artış otokorelasyon gibi problemleri ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca sadece içsel değişkenlerin gecikmeleri alındığı için, eşanlılık problemlerine yol açmamaktadır (Özgen ve Güloğlu, 2004: 96).

Tablo 5: Enflasyon İçin VAR Modeli

	ENF	KHGDP
ENF(-1)	0.342877 (0.04421) [7.75490]	0.083803 (0.04503) [1.86103]
KHGDP(-1)	-0.152379 (0.08128) [-1.87484]	0.700460 (0.08278) [8.46210]
C	1.168721 (0.70982) [1.64649]	2.421222 (0.72293) [3.34918]

Tablo 5’de ise enflasyona ait VAR modeli sonuçları yer almaktadır. Tahmin edilen VAR modeli için bağımlı değişken enflasyon olarak alınırsa denklem, matematiksel formda şu şekilde yazılabilir:

$$ENF = 1.168721 + 0.342877 * ENF(-1) - 0.152379 * KHGDP(-1)$$

Burada elde edilen sonuçlardan kamu harcamaları ile enflasyon arasında negatif bir ilişkinin bulunduğu görülmektedir.

SONUÇ

1929 Ekonomik Buhranına kadar devletin ekonomiye müdahalesine hoş bakılmamış ve bu çerçevede kamu harcamaları çok dile getirilmemiştir. Ancak devlet, asli fonksiyonlarını yerine getirmek için kamu harcamalarına ihtiyaç duymaktadır. 1929 Ekonomik Buhranından sonra ise ekonomiye Keynesyen politikalar hâkim olmuş ve çarpan mekanizmasıyla kamu harcamalarının ekonomik büyümeye katkısı vurgulanmıştır. 1970'li yıllarda yaşanan stagflasyon süreci devletin ekonomideki ağırlığının sorgulanmasına ve daha liberal politikalar uygulanmasına neden olsa da, ülkelerde kamu harcamalarının artış trendinde olduğu söylenebilmektedir.

Kamu harcamalarının ekonomik büyüme ve enflasyona etkisi farklı teorilerle ele alınmıştır. Kamu harcamalarının ekonomik büyümeye etkisi Wagner ve Keynesyen yaklaşımlarla ele alınmaktadır. Wagner, ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru nedensel bir ilişki olduğunu, refah düzeyi artan bir ülkenin daha fazla kamu harcaması yapacağını belirtmektedir. Buna karşın, Keynes ise, kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik olduğunu, kamu harcamalarındaki bir artışın çarpan mekanizmasıyla ekonomik büyümeyi arttırdığını belirtmektedir. Kamu harcamalarının enflasyona etkisi ise, Patinkin etkisi ile ele alınmaktadır. Patinkin, enflasyonla reel kamu harcamaları arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu, enflasyondan dolayı vergi tahsilâtındaki aksaklıkların bütçe açığına yol açıp kamu gelirlerini azaltacağını, bunun sonucunda da kamu harcamalarının azalacağını belirtmiştir.

Bu çalışmada 28 OECD ülkesi 1995-2018 dönemlerinde, kamu harcamalarının ekonomik büyüme ve enflasyona etkisi panel veri analiziyle test edilmiştir. Çalışmada yatay kesit bağımlılığı ihmal edilmiş ve serilerin durağanlığı için birinci nesil panel birim kök testlerinden LLC, IPS, Fisher ADF ve Fisher PP panel birim kök testleri uygulanmıştır. Serilerin hepsi seviyesinde durağan olduğu için eşbütünleşme analizine başvurulmamış ve panel nedensellik analizi yapılmıştır. Yapılan nedensellik analizi çerçevesinde, ekonomik büyümeden kamu harcamalarına ise %5 anlamlılık düzeyinde tek; kamu harcamaları ile enflasyon arasında %10 anlamlılık düzeyinde çift yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir. VAR analizi neticesinde ise, kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif; kamu

harcamaları ile enflasyon arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Sonuç olarak çalışmada, Wagner hipotezinin geçerli olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca kamu harcamaları ile enflasyon arasında %10 anlamlılık düzeyinde çift yönlü bir ilişki tespit edildiğinden dolayı Patinkin etkisinin de geçerli olduğu söylenebilmektedir.

KAYNAKLAR

- Abdiyeva, R. ve Çetintaş, H. (2017). Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Kırgızistan Örneği. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(1): 19-33.
- Akbaş, Y.E. ve Şentürk, M. (2013). MENA Ülkelerinde Elektrik Tüketimi İle Ekonomik Büyüme Arasındaki Karşılıklı İlişkinin Analizi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 41:45-67.
- Akçacı, T. ve Karapınar Kocağ, E. (2013). Kamu Harcamalarının Enflasyonist Etkisinin Ekonometrik Analizi. *The Journal of Academic Social Science Studies, International Journal of Social Science*, 6(8): 1-18.
- Angelopoulos, K., Economides, G. ve Kammass, P. (2007). Tax-spending Policies and Economic Growth: Theoretical Predictions and Evidence From the OECD. *European Journal of Political Economy* 23: 885–902.
- Barro, R. J. (1991). Economic Growth in a Cross-Section of Countries. *Quarterly Journal of Economics* 106: 407-43.
- Bölükbaş, M. ve Alp, M. (2018). Türkiye’de Enflasyon ve Kamu Harcamaları Arasındaki İlişki: 1960-2017 Dönemi İçin Bir Analiz. *IV. International Caucasus-Central Asia Foreign Trade And Logistics Congress*, September, 7-8, Didim/Aydın, 1121-1132.
- Cardoso, E. (1998). Virtual Deficits and the Patinkin Effect. *IMF Staff Papers*, 45(4):619-646.
- Chow, Y.F., Cotsomitis, J.A. ve Kwan, A.C.C. (2002). Multivariate Cointegration and Causality Tests of Wagner's Hypothesis: Evidence From the UK. *Applied Economics*, 34(13): 1671-1677.
- Ezirim, C., Muoghalu, M. ve Elike, U. (2008). Inflation Versus Public Expenditure Growth in the U.S.: An Empirical Investigation. *North American Journal of Finance and Banking Research*, 2(2): 26-40.
- Gövdeli, T. (2019). Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme: Türkiye’de Wagner Yasası ve Keynesyen Hipotezin Ampirik Analizi. *Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 33(3): 995-1010.
- Granger, C.W.J. (1969). Investigating Causal Relations By Econometric Models And Cross-Spectral Methods. *Econometrica*, 37(3): 424-438.
- Gujarati, D. N. (2009). Temel Ekonometri. Çev., Şenesen, G. G. ve Şenesen, Ü., *Literatür Yayıncılık*.

- Gül, E. ve Yavuz H. (2011). Türkiye’de Kamu Harcamaları İle Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1963-2008 Dönemi. *Maliye Dergisi*, 160:72-85.
- Güven, S. ve Mert, M. (2016). Uluslararası Turizm Talebinin Eşbütünleşme Analizi: Antalya İçin Panel Ardl Yaklaşımı. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(1): 133-152.
- Kamacı, A. ve Kılıç, H. (2019). Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme ve İşsizlik Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkeleri Örneği. *Politik Ekonomik Kuram*, 3(1): 113-128.
- Kanca, O.C. (2011). Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi 1980-2008 (Ampirik Bir Çalışma). *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(1): 75-92.
- Kearney, C. ve Mehdi, M. (1990). Fiscal Policy and Current Account: International Evidence on the Twin Deficit. *Journal of Macroeconomics*, 12(2): 197-217.
- Kumar, V.,Leona, R.P. ve Gasking, J.N. (1995). Aggregate and Disaggregate Sector Forecasting Using Consumer Confidence Measures. *International Journal of Forecasting Elsevier*, 11(3): 361-377.
- Maddala, G.S. ve Wu, Shaowen (1999). A Comparative Study of Unit Root Tests With Panel Data And A New Simple Test. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics, Special Issue*, 0305-9049.
- Mohammad, S.D.,Wasti, S.K.A., Lal, I. ve Hussain, A. (2009). An Empirical Investigation between Money Supply, Government Expenditure, Output&Prices: the Pakistan Evidence. *European Journal of Economics, Finance and Administrative Sciences*, 17:60-68.
- Ogbonna, B.C. (2014). Inflation Dynamics and Government Size in Nigeria. *International Journal of Economics, Commerce and Management*, 2(12): 1-22.
- Ojarikze, O.J. ve Ezie, O. (2015). PublicExpenditureGrowthandInflation in Nigeria: The CausalityApproach. *SSRG International Journal of Economicsand Management Studies*, 2(2): 1-6.
- Oktayer, N. ve Susam, N. (2008). Kamu Harcamaları-Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1970-2005 Yılları Türkiye Örneği. *Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(1), 145-164.
- Oxley, L. (1994). Cointegration, Causality and Wagner’s Lam. *Scottish Journal of Political Economy*, 91: 206-278.
- Özgen, F. B. ve Güloğlu, B. (2004). Türkiye’de İç Borçların İktisadi Etkilerinin VAR Tekniği ile Analizi. *METU Studies in Development*, 31:93-114.
- Patinkin, D. (1993). IsraelStabilization Program of 1985 orSome Simple Truths of MonetaryTheory. *Journal of EconomicPerspective*, 7 (2): 103-128.
- Şahin, M. ve Özenç, Ç. (2007). Kamu Harcamaları ile Makroekonomik Değişkenler Arasındaki Nedensellik İlişkileri. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5(2): 199-225.

İKİ SEVİYELİ OYUN ÖRNEĞİ OLARAK SANCAK KRİZİ*

Fuat Aksu**1

¹Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, TR, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

Tuğçe Kafdağlı Kuru²

²Doktora Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, TR, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

ÖZ

1936'da Fransa'nın Suriye'deki manda yönetimini bırakma kararıyla 1921 Ankara Antlaşması'nın ve dolayısıyla İskenderun Sancağı'nın durumu tartışmalı hale gelmiştir. Türkiye bu durumda Sancak'ın, Suriye'ye bırakılmasını uygun bulmamış ve Fransa'dan özerk bir yönetimde olmasını talep etmiştir. Bu talebin tetiklediği Sancak Krizi'nde Türkiye'nin askeri kuvvet kullanma tehdidiyle desteklediği diplomatik girişimleri, Milletler Cemiyeti'nin kararları ve İngiltere'nin arabuluculuğuyla beraber Sancak önce bağımsızlığını kazanmış ardından Türkiye'ye ilhak olmuştur. Sancak Krizi'nin yönetim süreci, İkinci Dünya Savaşı'na doğru ilerleyen uluslararası sistemdeki değişimden ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün kriz yönetimindeki baskın lider profilinden etkilenmiştir. Karar birimi olarak lider, kriz yönetim sürecinde Fransa ile uluslararası zeminde müzakere ederken ulusal zeminde de TBMM'yle doğrudan iletişim içinde olmuştur. Baskın lider profilinin kriz yönetiminde ön planda olmasına rağmen, yasama organı olarak TBMM kimi zaman yürütmenin sorumlu olduğu bir üst denetim mekanizması kimi zaman izlenen siyasanın dillendirildiği etkin bir araç olmuştur. Böylece yasama organı kriz yönetim sürecine dâhil olmuştur. Krizin barışçıl çözüm sürecinde ve liderin kararlaştırma sürecinde; rakibin ikna olması için kırmızı çizginin açık ifadesi, kararın mutabık olunmuş ulusal çıkara dayandırılması, kriz yönetiminde bazı stratejik hamleler ve anayasal zorunluluk sebepleri ile yasama organı olarak TBMM krizde özel bir işleve sahiptir. TBMM'nin krizdeki etkinliği, Türkiye'nin kriz yönetim sürecindeki başarısını olumlu yönde etkileyerek destekleyici unsur olmuştur. Bu çalışma iki seviyeli oyun örneği olarak Sancak Krizi'nde; yasama organının karar alıcı ile ilişkisinin sebeplerini, niteliğini ve bu etkileşimin Türkiye'nin kriz yönetim ve karar alma sürecine etkisi boyutuyla sonuçlarını analiz edecektir.

Anahtar kelimeler: Sancak (Hatay) krizi, iki seviyeli oyun, kriz yönetimi, baskın lider.

* Bu makale TÜBİTAK 1001 Projesi (Proje No.: 112K172) Desteğiyle Hazırlanmıştır.

THE SANJAK CRISIS AS A CASE OF TWO-LEVEL GAMES

ABSTRACT

The 1921 Ankara Agreement and herewith the situation of Alexandretta Sanjak became controversial with the decision of France to abandon the mandate management in Syria in 1936. In this case, Turkey did not assent that leaving the Sanjak to Syria and demanded that it has an autonomous government from France. Into the Sanjak Crisis was triggered by this demand, on the occasion of diplomatic initiatives of Turkey that are supported by the threat of using military force, the League of Nations' resolutions, and the mediation of Britain; Sanjak firstly gained its independence after then was annexed to Turkey. The management process of the Sanjak Crisis was affected by the change in the international system that was moving towards the Second World War and the dominant leader profile of President Mustafa Kemal Atatürk in crisis management. While the leader, as a decision unit, negotiated with France on the international level during the crisis management process, it was also in direct communication with the Turkish Grand National Assembly (TGNA) on the national level. Although the dominant leader profile was at the forefront in crisis management, the TGNA, as the legislative branch, sometimes became a supervisory mechanism in which the executive was answerable to it, sometimes became an asset tool in which the policy followed expressed. Thus, the legislature got involved in the crisis management process. In the peaceful resolution process of the crisis and decision-making process of the leader; as a legislative branch, the TGNA has an asset function in the crisis due to the clear expression of the red line in terms of the persuasion of the opponent, the decision based on the agreed national interest, some strategic moves in crisis management and constitutional obligation reasons. The efficacy of the TGNA in the crisis was a supportive factor by influencing on Turkey's success in the crisis management process positively. This study will analyze the reasons and nature of the legislative branch's relationship with the decision-maker and the effects of this interaction on Turkey's crisis management and decision-making process in the Sanjak Crisis as a case of two-level games.

Keywords: Sanjak (Hatay) crisis, two-level games, crisis management, dominant leader.

GİRİŞ

1930'ların ikinci yarısı uluslararası siyasal sistemde dengelerin bozulduğunu ve devletlerin statükodan yana olanlar ve statükoyu değiştirmek isteyenler arasında bir tercihe zorlandığını gösteren gelişmelere sahne olmuştur. Bu süreçte Türkiye bir yandan Lozan Barış Antlaşması ile kurulmuş olan ahdi statünün devamını sağlamaya diğer yandan Lozan Barış Antlaşması'nda çözümleri ertelenen uyuşmazlıkları çözmeye, egemenliğine getirilmiş olan kimi kısıtları ortadan kaldırmaya çalışmıştır. 1926 yılında imzaladığı Ankara Antlaşmasıyla Musul Sorununu, 1930 yılında imzaladığı Ankara Antlaşmasıyla Yerleşikler Sorununu beklentilerini tam karşılamamış olsa da anlaşarak çözmüştür. Boğazlar'a ilişkin

düzenlemeler ve Sancak* (İskenderun, Antakya ve havalisi/Hatay) Sorunu ise ancak 1930'ların ikinci yarısında çözüme kavuşturulabilmiştir. Gerek Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin gözden geçirilmesi gerekse Misakı Milli sınırları içerisinde olduğu kabul edilen İskenderun-Antakya ve havalisinin anavatana katılması için yoğun bir çaba harcanması gerekmiştir. Türkiye her iki konuda da ahdi statüsünü ihlal edecek bir gelişmeye yol açmadan hukuki-siyasi argümanlarını dillendirerek, müzakerelerle bir sonuç elde etmeyi başarmıştır.

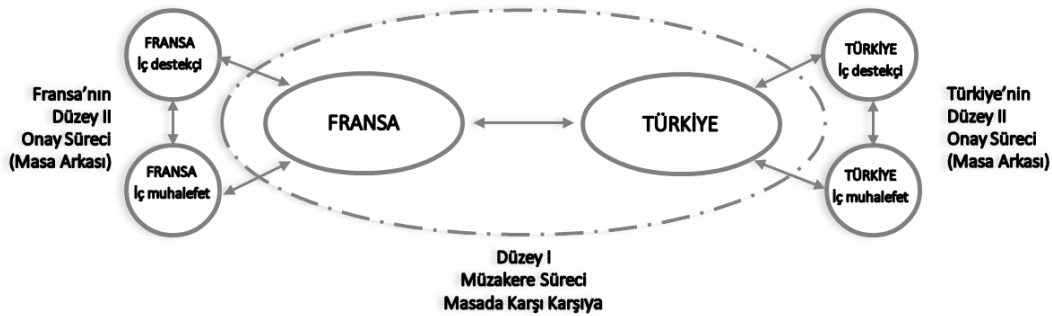
1936 yılında Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin yerine Montrö Boğazlar Sözleşmesi kabul edilmiş, 1939 yılında ise (Sancak) Hatay Türkiye'ye katılmıştır. Her iki konu da Türkiye'nin görüşleri ve çıkarları doğrultusunda çözüme kavuşturulmuştur. Bu statü değişikliği barışçıl yöntemler ve müzakerelerle gerçekleştirilmiş olduğu için saldırgan-revizyonist bir dış politikanın sonucu olarak değerlendirilmez. Benzer şekilde, Türkiye'nin dış politikasındaki iki önemli konuda başarılı sonuç elde etmiş olmasında ülkedeki yapısal özelliklerin yanı sıra uluslararası sistem koşullarının etkili olduğu kolaylıkla söylenebilir. Öyle ki yaklaşan dünya savaşı öncesinde hem revizyonist hem de statükodan yana ülkelerle sınırdaş durumdadır. Türkiye'nin olası bir savaşta bu iki gruptan hangisinin içinde ya da yanında yer alacağına ilişkin senaryolar savaşın seyrinde dikkate alınmıştır. Türkiye'nin izlemiş olduğu siyasa ise belirgin bir şekilde kuvvet kullanılarak ulusal sınırların değiştirilmesine karşıdır. Dolayısıyla savaş yoluyla yeni bir statünün oluşturulması arzulandığında Türkiye'nin seçeneği önceden bellidir. Bununla birlikte Türkiye'nin toprak bütünlüğüne ve egemenlik haklarına yönelik bir saldırı durumunda Türkiye savaşmaktan kaçınmayacağını da açıklamıştır. İkinci Dünya Savaşı öncesindeki gelişmeleri kaygı ile izleyen Türkiye statükocu-revizyonist ayrışmanın her iki tarafıyla dengeleri gözetken bir ilişki içerisinde olmuştur. Birbirleriyle hasım durumda olan aktörle ikili işbirliği anlaşmaları gerçekleştirirken bir diğerinin tepkisini çekecek veya ilişkileri gelecek yükümlülüklerden de özellikle kaçınmıştır. Türkiye'nin bölgesel alt

* Osmanlı döneminde İskenderun Sancağı olarak anılan bölge, 1921 Ankara Anlaşması'nda "İskenderun bölgesi" olarak anılmıştır. 1936 yılında Türkiye ve Fransa ile krizin tetiklenmesi sonrasında Mustafa Kemal Atatürk, bölgeye İskenderun yerine Hatay denilmesini ve "İskenderun-Antakya ve Havalisi Müdaafa-i Hukuk Cemiyeti"nin adını "Hatay Egemenlik Cemiyeti" olarak değiştirilmesini istemiştir. Milletler Cemiyeti'nde ise ayrı bir varlık statüsü verildiğinde ise ismi "Sancak" olarak geçmiştir. Çalışma içerisinde bölgenin ismi resmi kaynaklarda, şahısların konuşmalarında hangi isimle kullanılmışsa o haliyle verilecektir. Çalışmanın geri kalanında ise Hatay Devleti kurulana kadarki süreçte bölgenin ismi için İskenderun veya İskenderun Sancağı kullanılacak "ayrı bir varlık" statüsüne karşılık ise Sancak ismi kullanılacaktır.

sistemde revizyonist eğilimler içerisinde olan İtalya'yla sınırdaş olması, Bulgaristan'ı Balkan Antantı'na katılmaya ikna edememesi karşısında güvenliğini sağlamak için statünün korunmasından yana olan ülkelerle işbirliği içerisinde olması anlaşılabilir bir olgudur.

Bu çalışmada savaş öncesi evrede Sancak sorununun nasıl çözüldüğü ve Türkiye'ye katılma süreci analiz edilecektir. Çalışmada karar biriminin söz konusu olaya ilişkin siyasasını oluştururken iç kısıtlar ile uluslararası kısıtlar arasında nasıl bir denge gözetmiş olduğundan yola çıkılacaktır. Öyle ki Türkiye'deki siyasal karar birimi yalnız bölgesel-uluslararası sistemdeki denge değişikliklerini değil aynı zamanda kendi içindeki etkilerini ve muhatabı Fransa'nın da iç gelişmelerini dikkate alarak hareket etmiştir. Bu ise söz konusu müzakere sürecini Putnam'ın iki seviyeli oyun teorisi ile açıklamamızı kolaylaştıracaktır.

Putnam'a (1988) göre herhangi bir müzakere-pazarlık sürecinde müzakereciler bir uzlaşmayı sağlamaya çalışırlar. Çoğu kez müzakereciler uzlaşma sağladıkları noktaların hedeflenen yararı sağladığına ulusal karar yapısını ikna etmek zorunda kalır. Müzakerecinin başarısı kendisine verilen talimatların sınırları içerisinde hareket ederek her iki tarafı da memnun eden bir çözüme ulaşılması ile ölçülür. Müzakereci eğer doğrudan nihai karar birimi pozisyonunda değil ise müzakereler sırasında kendisine verilen yetki ve talimatların sınırlılıkları içerisinde hareket eder. Talimatlarda yer almayan bir olasılık ortaya çıktığında ise ülkesindeki karar yapısını gelişmelerden haberdar ederek yeni talimatlar verilmesini bekler. Talimatların dışında hareket ederek varılmış bir uzlaşımın içeride kabul edilmesi ve yürürlüğe sokulması mümkün değildir.

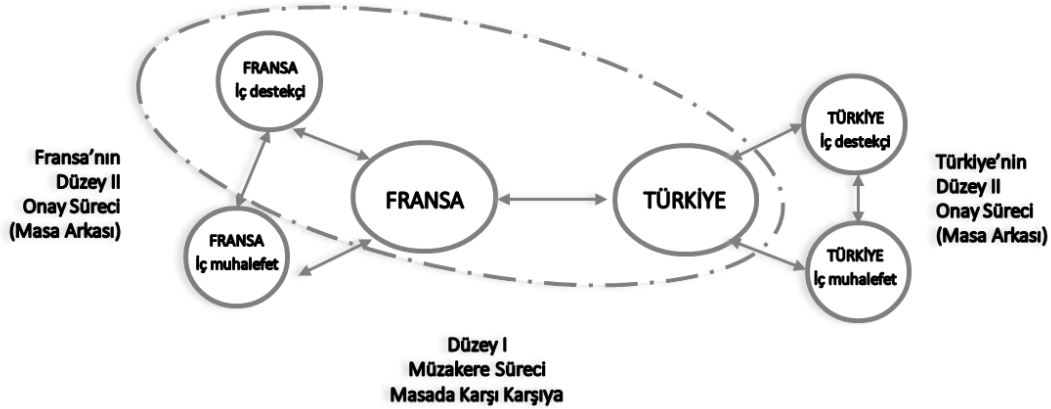
Şekil 1. Türkiye-Fransa Arasında İki Seviyeli Oyun

Kaynak: Sebenius, 2013, s.10'daki şekil 1'den uyarlanmıştır.

Bazı durumlarda nihai karar biriminin müzakerelerde kabul ettiği bir uzlaşımın içeride yoğun eleştirilerle karşılaşması, hatta uzlaşımın yürürlüğe girmesine direnç olduğu görülür. Bu durumda nihai karar birimi olan müzakerecinin hükümette kalması da zorlaşır. Bu nedenle diplomatik-siyasi müzakerelerde her düzeyde müzakereci sınırlılıkları çerçevesinde hareket

etmek zorunda kalır. Bu yönüyle müzakerecinin müzakerelerdeki gücünün kabul edebilecekleriyle reddedecekleri arasındaki belirsizlikte şekillenmektedir. Demokratik bir sistemde siyasal kararlaştırma görev, yetki ve sorumluluğunu elinde bulunduran hükümetin yasama tarafından denetlenebilirliği göz önünde bulundurulduğunda devlet adına muhatabıyla müzakerelere giren temsilcinin bu yapısal özelliği yararlı bir araç olarak kullanması mümkündür.² Bunun istisnası ise otoriter yönetimler-kapalı rejimlerdir. Otoriter yönetimlerde nihai karar biriminin müzakereci sıfatıyla yer aldığı bir toplantıda alınan kararın beklenen yararı sağlayıp sağlamadığını sorgulamak dahi mümkün olmayabilir. Bu tür yönetimlerde nihai karar biriminin kararını sorgulayacak, eleştirecek bir yasama gücü, muhalefet ve kamuoyu çoğu kez bulunmadığından nihai karar birimi kararını istediği gibi esnetebilme olanağına sahiptir.

Diğer yandan pek çok müzakerede müzakereci bir yandan kendine verilen talimatların sınırlılıklarını dikkate alarak hareket ederken diğer yandan muhatabının dikkate almak zorunda olduğu kısıtlarını da göz önünde tutar. Bazı durumlarda tıkanan müzakereleri sürdürebilmek için muhatabına esneklik sağlayacak seçenekler sunarak müzakerelerin sürmesine ve ortak bir uzlaşa yaratılmasına katkıda bulunulur.³

Şekil 2. İki Seviyeli Oyun Müzakerelerinde Türkiye'nin Fransa İç Müzakerelerine Desteği

Kaynak: Sebenius, 2013, s. 12'deki şekil 2'den uyarlanmıştır.

² Müzakereci pazarlıklar sırasında hükümetin karşı tarafın önerisini kabul etmesi durumunda bunu parlamentonun kabulüne sunmakta zorlanacağını, sunsa bile parlamentonun beklentileri karşılamayan bir uzlaşayı-anlaşmayı onaylamayabileceğini dillendirdiği durumlara sıklıkla rastlanabilmektedir. Lozan Konferansları sırasında İsmet İnönü'nün bu olasılığı-gerçeği sıklıkla ileri sürdüğu bilinmektedir.

³ Bu konuda bkz.; Sebenius, 2013.

Bu durumda müzakerenin tarafları uyuşmazlığın çözümünü sağlayacak nihai hedefe ulaşabilmek için işbirliğine girmeyi tercih edebilirler. Örneğin taraflardan birinin ikinci seviyede (içeride) karşılaşmış olduğu ve müzakerelerin seyrini olumsuz etkileyecek bir gelişme karşısında daha önce direnç gösterdiği bir konuda politikasını değiştirmesi veya tırmanmaya yol açacak davranıştan kaçınması, yepyeni bir öneriyle tıkanıklığı aşması, çözüme muhalif görüşlerin iknasını sağlayacak girişimleri birlikte gerçekleştirmeleri mümkündür. Kuşkusuz böyle bir durumun başarılı olabilmesi için her iki müzakereci tarafın da uyuşmazlığın çözülmesi gerektiğine inanmaları ve karşı tarafın duyarlılığını, sınırlılıklarını doğru anlıyor olması gerekir. Sebenius (2013), ABD ve NATO'nun Perestroika ve Almanya'nın birleşmesi sürecindeki müzakerelerde muhataplarını içeride zora sokmaktan kaçınmalarını bu duruma örnek göstermektedir. ABD ve NATO söz konusu süreçte aşağıdaki siyasaları izleyerek müzakerecilere dolaylı doğrudan destek olmuşlardır:

- Muhatap müzakerecinin ülkesinde iç sorunlara yol açabilecek davranışlardan kaçınmak,
- Muhatap müzakerecinin kendi ülkesindeki muhalefeti ikna çabalarına destek olmak,
- Muhatap müzakerecinin kendi ülkesinde iç politika amaçlı söylemlerine karşılık vermeyerek tırmandırmadan kaçınmak,
- Müzakere masasındaki muhataplarla doğrudan işbirliği içerisinde olmak.

Putnam (1988), müzakereler sırasında müzakerecinin birbiriyle etkileşim içerisinde iki seviyeli bir oyun oynadığını ileri sürer; Birinci seviyede uzlaşmaya ulaşmak için müzakereciler arasında yürütülen pazarlıklar yer alırken ikinci seviyede ise müzakerecilerin üzerinde uzlaştıkları anlaşmayı onaylayıp onaylamamak konusundaki tartışmalar yer alır. Putnam'ın da belirttiği üzere ikinci seviyedeki tartışmalar birinci seviyede yürütülen müzakere sürecini önemli ölçüde etkiler. Birinci seviyede kabul edilen bir müzakerenin ikinci seviyede reddedilmesi her zaman mümkündür.⁴ Tam da bu nedenle müzakerede bulunanların

⁴ Nitekim daha Lozan Barış Antlaşması imzalanmadan önce 1921 yılında Londra'ya giden Bekir Sami Bey'in Fransa ile imzalamış olduğu 11 Mart 1921 tarihli anlaşma buna örnektir. Fransa ile TBMM Hükümeti arasında çatışmaların sonlandırılması ve sonrasında kurulacak ilişkileri düzenleyen anlaşma gerek Bekir Sami Bey'e bu konuda bir yetki verilmediği gerekse anlaşmanın içeriğinde Meclis'in duyarlılıklarını dikkate almadığı gerekçesiyle reddedilmiştir. Yakın dönemde bir başka örnekte ise İsviçre'nin arabuluculuğunda Türkiye ve Ermenistan temsilcileri tarafından 10 Ekim 2009 tarihinde Zürih'te "Diplomatik İlişkilerin Tesisi Protokolü" ve "İkili İlişkilerin Geliştirilmesi Protokolü" imzalanmıştır. Söz konusu protokoller her iki ülkede de onaylanmalarının uygun bulunması için parlamentolarına sunulmuştur. Protokoller Ermenistan'da anayasaya uygunluk açısından inceleme sürecine

müzakere sürecinden beledikleri yararı elde ettiklerine dair bir uyumluluğun sağlanması gerekir ki taraflar arasında çatışmadan kaçınilabilmiş olsun.

Bu makalede Türkiye'nin Fransa'yla Sancak'ın kaderine ilişkin olarak gerçekteştirmiş olduğu müzakereler iki seviyeli oyun yaklaşımı bağlamında irdelenecektir. Türkiye'deki siyasal karar biriminin izlemiş olduğu müzakere araç ve yöntemleri karşılıklı etkileşim içerisinde olan iki boyutu/düzeyi dikkate aldığı ölçüde başarılı sonuç üretmiştir. Dolayısıyla söz konusu uyuşmazlık iki ülke arasında doğrudan bir silahlı çatışmaya dönüşmeden barışçıl yöntemlerle yeni bir ahdi statüye kavuşturulmuştur.

Yasamanın dış politika kararlarına müdahilliliğinin sebepleri, iki seviyeli oyunun kuralı gereği hem uluslararası zemini ilgilendirir hem de ulusal zemini ilgilendirir. Uluslararası alanla ilgili sebep, karar biriminin müzakere sürecinde rakibe ulusal güç tarafından desteklendiğini gösterme isteği olarak açıklanabilir. Bunun karar birimine iki faydası vardır. Birincisi karar biriminin desteklendiği güçlü ve kararlı hükümet profilinin müzakerelerde karşıdan gelecek baskıyı azaltıcı etkisi olmasıdır. Diğerisi ise müzakere aşamasında karar birimi, rakibin talep ettiği tavizlerin verilemeyeşini ulusal çıkara dayandırdığında, bunun ulusa ve haliyle meclise kabul ettirilemez olduğunu söyleyerek talepleri reddettiğinde kırmızı çizgisinin tutarlılığı ve kararlılığı açık şekilde ifade edilmiş olur (Iida, 1993, 405-406).

İki seviyeli oyunun oynanmasında ulusu ilgilendiren sebeplere baktığımızda ise karar biriminin kararların meşruiyetini sağlama isteğini görürüz. Bu meşruiyet meselesi hem kararın uygulanma aşamasında karar yapısındaki iletişimin açıklığı açısından önemlidir hem de siyasi sorumluluğun paylaşılması açısından önemlidir. Ulusa dair bir diğer boyut da, uluslararası antlaşmaların uygun bulunması, tezkereler gibi konularda yasamanın görev ve yetki alanına giren anayasal zorunluluktur.

Bu çalışma Cumhurbaşkanı'nın kriz yönetim sürecinde Fransa ile müzakere edilirken TBMM ile etkileşiminin neden, nasıl olduğuna ve hangi sonuçlara sebep olduğuna açıklık getirecektir. Bunun için öncelikli olarak uluslararası sistemin etkileri ve krizin tetiklenme süreci ile ilgili gelişmeler aktarılacaktır. Ardından kararlaştırma sürecinde baskın lider rolünün nasıl olduğu ve kriz yönetimindeki etkisi anlatılacaktır. Son olarak ise çalışmanın temel hedefi olan yasama organı olarak TBMM'nin krizde ulusal pazarlık alanı olduğu ve

sokulmuş, Anayasa Mahkemesi'nin kararları sonucunda önce onay süreci askıya alınarak 2018 yılında ise Ermenistan Cumhurbaşkanı Armen Sarkisyan tarafından hükümsüz olarak ilan edilmiştir.

bu pazarlık sebebiyle krize yasamanın müdahil olma durumunun nedenleri, yöntemi ve Sancak Krizi yönetimine etkileri analiz edilecektir.

MÜZAKERELER İÇİN ARKAPLAN

Suriye'deki Araplar, Irak'ın İngiliz manda yönetiminden bağımsızlığını kazanması sonrasında Fransızlardan bağımsız olmak için gösteriler düzenlemekte ve girişimlerde bulunmaktaydı. 1936 yılında Fransa, diğer manda yönetimlere örnek teşkil etmesine sebep olacağından endişe duyan Fransız muhafazakâr kesimin muhalefetine rağmen Suriye'ye bağımsızlık verecek bir ön anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşma Fransa meclisinde hiçbir zaman onaylanmayacaktır. Suriye'ye verilecek bağımsızlık, 1921 Ankara Anlaşması ile Fransızlara bırakılan Suriye toprakları içerisindeki İskenderun'un statüsünü ilgilendirmekteydi. Burada bulunan Türk nüfusu ve Misak-ı Milli sınırları içerisinde yer almasına rağmen Türkiye sınırları içerisine alınamamış toprak parçası olması sebebiyle Türkiye için oldukça önemliydi. 1921 Ankara Anlaşması imzalanırken dönemin koşulları gereği İskenderun geçici olarak Türkiye'nin sınırları dışında bırakılmak zorunda kalınmıştır. Anlaşmanın uzun bir müzakere süreci olmuş, Fransızlar ciddi taleplerde bulunmuş ancak bağımsızlık temeline zarar verecek tavizler için kırmızı çizgi çekilirken İskenderun konusunda direnç biraz düşürülmüştür.⁵ Çünkü güney sınırının belirlenerek sınırın güvenli hale gelmesi, bunun özellikle diplomatik yollardan yapılması ve bir Avrupa devletinin Misak-ı Milliye tanımasını sağlamak gerekli görülmüştür.

1921 Ankara Anlaşması sonrasında Fransa ile Türkiye arasındaki anlaşmada İskenderun'un statüsü konu olmuşsa da Fransa'nın manda yönetimini bırakma girişimi ile Suriye topraklarında kalan İskenderun'un kaderi 1936 yılı itibariyle önemli gelişmelerle birlikte değişmeye başlamıştır.⁶ Bu değişimi sadece Fransa'nın manda yönetiminden ayrılmak istemesiyle açıklamak yetersiz olacaktır. Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık vermesinde Avrupa'da yaşanan güç değişimleriyle uluslararası sistemdeki değişim büyük ölçüde etkili olmuştur. Uluslararası gelişmeler İskenderun'a -sonra verilecek ismiyle Hatay'a-bağımsızlık ve hatta Türkiye'ye ilhak olmasını sağlamıştır. Fakat uluslararası gelişmelerin

⁵ 1921 Ankara Anlaşması'nın müzakere süreci detayları için bakınız: Yavuz, 1992.

⁶ "1926 Türkiye-Fransa (Suriye ve Lübnan İçin) Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesi" detayları için bakınız: Soysal, 1989, 281-303.

yanında Türkiye'nin kuvvet kullanma tehdidi ile desteklediği kriz yönetimini içeren diplomasi hamleleri meselenin barışçıl çözümünü getirmiştir.

BİRİNCİ SEVİYE: SANCAK KRİZİNİN TETİKLENME SÜRECİ VE GELİŞEN OLAYLAR

20 Ekim 1921 Ankara Anlaşması ile İskenderun Sancağı Fransız mandasındaki Suriye'de kalmıştır. Ankara Anlaşması'nın 7. maddesi İskenderun bölgesinin özel statüde olacağını belirtmiştir (Soysal,1989, 51). 1926 yılında imzalanan Türkiye- Fransa Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesi de Ankara Anlaşması'nın 7. maddesinin göz önünde bulundurulacağına değinmektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, 1973, s. 158). Bu antlaşma sonrasında taraflar arasındaki ilişkilerin iyi seyriyle birlikte Sancak Türklerinin haklarında anayasal iyileştirmeler yapılmıştır. Ayrıca daha rahat bir alan bulan Sancak'taki Türklerin örgütlenme girişimleri Fransa tarafından da desteklenmiştir. Fakat Fransa'nın desteğinde Türkiye ile iyi ilişkiler kurma arzusunun yanı sıra Şam yönetimine karşı Sancak'ı koz olarak kullanmak istemesi de etkili olmuştur. Irak'ın bağımsızlık kazanmasından sonra Suriye'de bağımsızlık için harekete geçen Araplar Sancak ile tehdit edilmekteydi.

1932 yılında Irak'ın bağımsızlığını kazanması ile Suriye'nin de bağımsızlık talebi olacağı gündeme geldiği dönemde, Araplar bu yönde girişimlerde bulunurken Türk nüfus bu faaliyetlere katılmıyordu (Melek, 1986, 23). 1934'te Gaziantep valisinin Sancak ziyaretinin Sancaklı Türkler tarafından coşkuyla karşılanması bölge halkının farklı talepleri olduğunu işaretini vermiştir. 9 Eylül 1936 tarihinde Suriye ile Fransa arasında Dostluk ve İttifak Anlaşması parafe edilmiştir. Bu anlaşmanın 8. maddesine göre Suriye Millet Meclisi'nin anlaşmayı onaylamasını izleyen 3 yıl içinde Suriye MC üyesi olacak ve Fransa sahip olduğu mandater sıfatından kaynaklanan tüm hak ve yükümlülüklerini Suriye'ye devredecektir. Anlaşma Sancak'ın statüsüne bir düzenleme getirmemekteydi. Aynı zamanda Fransa'nın imzaladığı ve Suriye'yi ilgilendiren antlaşmaların tasarrufunu Suriye'ye bırakmaktaydı. Bu durum Sancak'ın statüsü ve Sancak'taki Türkler ile ilgili olarak Türkiye'yi endişelendirmiştir. Fransa 26 Eylül'de Suriye'yle imzalamış olduğu anlaşmayı Milletler Cemiyeti'nin gündemine taşımıştır. Türkiye, 9 Ekim 1936'da Fransa'ya verdiği bir notayla Suriye ve Lübnan'la imzalanan anlaşmanın bir benzerinin de Sancak bölgesiyle yapılmasını istemiştir (Cumhuriyet, 1936, 1).

1 Kasım 1936 tarihinde TBMM'nin açılışı sırasında Cumhurbaşkanı Atatürk bir konuşma yaparak konuyu Meclis'in gündemine getirerek “*milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük mesele, hakiki sahibi öz Türk olan İskenderun-Antakya ve havalisinin mukadderatıdır. ...kendisi ile dostluğa çok ehemmiyet verdiğimiz Fransa ile aramızda tek ve büyük mesele budur*” demiştir. 2 Kasım 1936 tarihinden itibaren hem uluslararası hem de ulusal düzlemlerde seyrinin değiştiği görülmektedir. Ulusal düzlemde İskenderun-Antakya ve havalisinin adı “Hatay” olarak değiştirilerek yerelde hızlı bir örgütlenmeye gidilirken uluslararası alanda ise konunun barışçıl yöntemlerle çözümüne odaklanılır.⁷ Türkiye konuyu Milletler Cemiyeti'nin olağanüstü toplantısında ele almak üzere başvururken bu konunun 1921 ve 1923 anlaşmaları gereğince şarta bağlı olarak terkedilen İskenderun, Antakya ve havalisinin akıbeti hakkında Türkiye ile Fransa arasında bir uyuşmazlık olduğunu belirtmiştir. Milletler Cemiyeti Meclisi'nde görüşülmek üzere iki konudan söz etmiştir. Bunlardan ilki hürriyet ve canları tehdit altında bulunan Sancak ahalisinin emniyetini sağlamak için acil önlemlerin alınması, diğeri ise söz konusu bölgenin (İskenderun, Antakya ve havalisinin) akıbeti hakkındaki Türk-Fransız uyuşmazlığının esasının görüşülmesidir.⁸ 10 Kasım 1936'da Fransa Türkiye'nin isteklerinin, Suriye'nin bölünmesine sebep olacağı için kabul edilemeyeceğini ve konunun Milletler Cemiyeti'ne götürülmesini teklif etmiştir (Aydın Tarihi, 1936, 92-94).⁹ Türkiye'nin de onayı ile sorun Milletler Cemiyeti'ne götürülmüştür. Milletler Cemiyeti, konu ile ilgili olarak İsveçli Rickard Sandler'i raportör olarak görevlendirmiş ve bir gözlemci heyetini İskenderun'a göndermiştir. Sandler, 27 Ocak 1937'de Milletler Cemiyeti'ne konu ile ilgili bir raporunu sunmuştur. Bu rapora göre; İskenderun Sancağı içişlerinde tamamen bağımsız, dışişlerinde Suriye'ye bağlı olurken; kendine özgü bir anayasayla idare edilen “*entite distincte-ayrı bir varlık*” olacaktır. Suriye, Milletler Cemiyeti Konseyi'nin izni olmaksızın Sancak'ın bağımsızlığına zarar verici bir karar alamayacaktır. Ayrıca, Sancak'ta resmî dil Türkçe olacak, Sancak'ın statüsü ve anayasasına uyulmasını Milletler Cemiyeti Konseyi adına denetlemek üzere Sancağa

⁷ Ayrıntılar için bkz; Sökmen, 1992; Melek, 1986; Tekin, 2015; Güçlü, 2001; Ada, 2005.

Bu süreçte istihbarat örgütünün de süreçte önemli bir görev üstlenmiş olduğu söylenebilir; Ayrıntılar için bkz.; Pehlivanlı, 1998, 159-205.

⁸ “Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekili Tarafından Cenevre'de Milletler Cemiyeti Genel Sekreterine 8 Kânunuevvel 1936 Tarihinde Çekilen Telgraf” için bkz.; Davaz, 1936, 6.

⁹ Krizin tarafları Türkiye ve Fransa'nın uyuşmazlığa yüklediği anlam ve uyuşmazlığın çözümüne yüklediği anlam için bakınız: *Tablo 1. Karşılaştırmalı Müzakere Özellikleri*

Fransız uyruklu bir delege atanacak ve Milletler Cemiyeti Konseyi'nde Sancak'la ilgili kararlar 2/3 çoğunlukla alınabilecekti (Ayın Tarihi, 1937, 95-97).

20 Şubat 1937'de Sandler raporu gereği Milletler Cemiyeti'nin oluşturduğu uzmanlar komitesi ile Sancak için bir anayasa taslağı oluşturulmuş ve seçim yöntemi belirlenmiştir. Sandler raporu sonucunda oluşturulan Sancak'ın statüsü, sınırları ve anayasasını belirleyen metinler 29 Mayıs 1937'de Milletler Cemiyeti'nde onaylanırken Türkiye ve Fransa Cenevre'de Türkiye ile Suriye Arasında Toprak Sorununun Kesinlikle Çözümüne İlişkin Anlaşma'yı imzalamıştır.¹⁰

Sancak'ın statüsünün ayrı bir varlık olarak Milletler Cemiyeti tarafından belirlenmesi ve Fransa ile Türkiye arasında anlaşmanın imzalanması Suriye tarafında protesto ile karşılık bulmuştur. Suriye Başbakanı Cemil Mardam İskenderun Sancağı'nın Suriye'nin ayrılmaz bir parçası olduğunu savunmakta ve Fransa'yı suçlamıştır.

Suriye'nin itirazına rağmen Sancak'ta seçim sürecine gidilmiş, süreci Milletler Cemiyeti tarafından tayin edilen Thomas Reid (İngiliz) başkanlığındaki Seçim Komitesi yürütmüştür. Komitenin Fransız yetkililerle birlikte hazırladığı düzenlemeleri Türkiye kendisine danışılmadığı gerekçesiyle Milletler Cemiyeti'ne bildirerek reddetmiştir. Ayrıca, Türkiye Fransa'nın tutumunu protesto etmek amacıyla Fransa ile imzaladığı 1930 Dostluk, Uzlaştırma ve Hakemlik Anlaşması'nı iptal ettiğini 29 Aralık 1937'de Fransa'ya bildirerek krizi tırmandırmıştır. Türkiye, krize yüklediği anlam dahilinde yapabileceklerinin sınırlarını göstermek için caydırıcı unsur olarak güney sınırına 30.000 asker yığmıştır. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, güney illerde askeri birlikleri denetlemeye gitmiş ve Türkiye askeri güç kullanma tehdidinin desteğiyle kararlılığını açık şekilde ifade etmiştir.

Fransa bu gergin durumun daha fazla devam etmesini istememekteydi. İngiltere de Avrupa'daki ve Akdeniz gelişmelerden dolayı Türkiye ile iyi ilişkiler geliştirilmesinden yana olduğu için krize üçüncü taraf olarak müdahil olmuştu ve Fransa üzerinde baskı kurmaktaydı. Türkiye'nin kararlı tutumu karşısında Fransa tavrını yumuşatmak zorunda kalmış ilişkileri yumuşatan bir adım olarak Sancak'ın Fransız Vali'sini görevden alıp yerine bir Türk Vali atamıştır (Armaoğlu, 2007, 350). Diğer taraftan, Türkiye ile Fransa, 20 Haziran 1938'de ikili görüşmelere başlamış ve Milletler Cemiyeti'ne Seçim Komisyonu'nun

¹⁰ İskenderun Sancağı'nın ayrı varlık olarak hukuksal statüsünü belirleyen ve Milletler Cemiyeti'nde kabul edilen metinler: İskenderun Sancağının Sınırları, Sancak Statüsü, Sancak Anayasası. Detayları için bakınız: Soysal, 1989, s. 531-581; "Türkiye ile Suriye Arasında Toprak Sorununun Kesinlikle Çözümüne İlişkin Anlaşma", Soysal, 1989, s. 581-589.

alışmalarını durdurmasını istemiştir. Milletler Cemiyeti tarafların talebini onayladıktan sonra seçim komisyonu 29 Haziran 1938’de Sancak’tan ayrılmıştır.

4 Temmuz 1938’de Fransa ve Türkiye arasında imzalanan askeri anlaşma ile gerginliğin seviyesi bir seviye daha düşürülmüştür. Anlaşma gereği bölgeye eşit oranda Fransız ve Türk askeri kuvveti giriş yapmıştır. Olayların hızlı gelişmesi sebebiyle parlamentolarda onaylanmadığı için yürürlüğe girmeyecek olan bu anlaşma, taraflardan birine bir saldırı durumunda öteki tarafın tarafsız kalmasını düzenlemektedir (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2014, 288). Bu süreçle beraber Hatay’da 22 Temmuz’da başlayan seçimler tamamlanmış ve 2 Eylül 1938’de açılan ilk meclis Abdülgani Türkmen’i Meclis Başkanı, Tayfur Sökmen’i Cumhurbaşkanı ve Abdurrahman Melek’i Başbakan seçmiştir. Aynı gün Türk bayrağına benzer bir bayrak tespit ederken o güne kadar Sancak olarak anılan ismini Hatay olarak değişirmiştir (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2014, 288).

Hatay bağımsızlığını kazandıktan sonra Türkiye ile sürekli yakın temas içerisinde olmuştur. Türkiye, Hatay’a para yardımı yapmış ve Hatay ürünlerine gümrüğü kaldırmıştır. Hatay Hkmeti de Türkiye’den gelenlerin pasaportsuz olarak Hatay’a girmesini kabul etmekteydi. Hatay’daki yeni yönetimin ilk uygulamalarından biri de manda dönemi yöneticilerini görevlerinden alarak, yerlerine Türk uyruklu ve CHP’ye yakın kişileri getirmek olmuştur (şener, 2018, 166). Hatay Devleti dışışlerinde Suriye’ye bağlı bir statdeydi. Fakat Hatay dışışlerini Suriye üzerinden değil doğrudan Türkiye Dışışleri üzerinden yürütmeye karar vermiştir (Melek, 1986, 69-70). Türkiye ve Hatay arasındaki ilişki içerisinde taraflar ilhaktan hiçbir zaman söz etmemişse de emareleri açıkça ortadır. Hatay Başbakanı Abdurrahman Melek’in yorumuyla; kendinin Gaziantep’ten, Hatay Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen’in Antalya’dan 1939 Mart seçimlerinde milletvekili seçilerek TBMM’ye girmeleri, Hatay’ın Türkiye’ye ilhak edilmek üzere olduğu kanaatini kuvvetlendirmişti (Melek, 1986, 80-81).

Fransa’nın tavrı Hatay’ın Türkiye’ye katılma kararı almasını kabul etmeyeceği yönünde idi. Ancak İkinci Dünya Savaşı’nın ayak sesleriyle beraber Akdeniz’in güvenliği için Türkiye’ye duyulan ihtiyaca özellikle İngiltere önem vermekteydi. İngiltere, Türkiye ile iyi ilişkiler kurmak istiyordu ve işbirliği için yapılan görüşmelere Fransa’nın da katılmasını istiyordu. Fransa da bu ikili görüşmelere katılmak istediği için ve İngiltere’den de gördüğü baskıyla tavrını değiştirmek zorunda kalmıştır. Çünkü Türkiye bu görüşmelere Fransa’nın katılmasını, Hatay’ın durumuna bağlamıştır. Böylelikle Fransa’nın Hatay’ın Türkiye’ye

katılmasını açıkça kabul ettiği metin ise Fransa ve Türkiye arasında imzalanan 23 Haziran 1939 tarihli ‘‘Türkiye ile Suriye Arasında Toprak Sorununun Kesinlikle Çözümüne İlişkin Anlaşma’’ olmuştur. Bu anlaşmaya göre Fransa Hatay’ın Türkiye’ye katılımını kabul etmiş ve Hatay vatandaşlarının Türkiye’ye katılımı ile kendiliğinden Türk vatandaşı olduğunu kabul etmiştir.¹¹ 23 Haziran 1939 tarihinde Hatay Meclisi yaptığı toplantıda Türkiye’ye katılma kararı almıştır. TBMM, Hatay’ın Türkiye’ye katılma kararını 7 Temmuz 1939’da yaptığı görüşme sonucunda çıkardığı kanun ile kabul etmiştir (Resmi Gazete, 1939, 8). Fransa ile Türkiye arasında tetiklenen kriz, Hatay’ın Türkiye’ye katılması ve Fransa’nın bu statüyü kabul etmesi ile sona ermiştir.

Türkiye-Fransa Müzakerelerinde Uluslararası Koşulların Etkisi

1930’larla birlikte Avrupa devletlerindeki iktidar değişimleri I. Dünya Savaşı sonrası kurulan dengenin bozulmasına giden süreçte ilk işaretler olmuştur. İtalya’da Mussolini, Almanya’da Hitler’in iktidara gelmesiyle yükselen faşizm ile beraber Avrupa’da revizyonist blok oluşmaya başlamıştır. 1929 ekonomik buhranının etkileri sonrasında Versailles Antlaşması’nın katı yaptırımlarına sıkışmış Almanya ve yanında Mussolini’nin yönettiği faşist İtalya revizyonist bloku oluştururken diğer tarafta ise dengelerin devamını isteyen statükocu İngiltere ve Fransa vardı.

Revizyonist bloktan Almanya’da iktidara gelen Hitler’le bir birlikte Almanya’nın dış politikasında önemli değişimler ortaya çıkmıştır. Bu değişimleri Armaoğlu üç maddede özetler (Armaoğlu, 2007, 241): 1) Versailles’in ağır maddelerinden kurtulmak, 2) ‘‘*Ein Volk, Ein Reich*’’ (Bir Millet, Bir Devlet!) sloganıyla Almanya toprakları dışında yaşayan Almanları tek devlet altında toplamak, 3) *Lebensraum* (hayat sahası) politikası ile yayılcı-emperyalist dış politika ile topraklarını genişletmek. Hitler Versailles’in silahsızlanma ve Almanya’ya çizdiği sınırlardan memnun değillerdi. ‘‘*Ein Volk, Ein Reich*’’ söylemi ile ‘‘*lebensraum*’’u genişletmek için öncelikle bu antlaşmanın bağlayıcılığından kurtulmak gerekiyordu. Hitler’in bu eğiliminden kıta Avrupası’ndaki dengelerin bozulmasıyla ilk zarar göreceğülke olarak Fransa oldukça endişeliydi. Sovyetler Birliği ise Nazi iktidarının komünist milletvekillerine açtığı soruşturmalar sebebiyle açıkça görülen komünistlere duyduğu antipatiden tedirgin olmaktaydı. Ayrıca 1932’de Japonya’nın Mançurya’yı işgal

¹¹ Bahsi geçen antlaşmanın maddeleri için bakınız: T.C. Dışışleri, 1973, 183-186.

ederek Sovyetler'e mekânsal olarak yaklaşması da Sovyetler'in iki tehdit arasında kalması anlamına gelmekteydi. Bu durum ortak paydada buluşan Fransa ve Sovyetler'i anlaşmaya götürmüştür. Bu süreçte Hitler Fransa ile anlaşmazlık içinde olduğu Saar bölgesini topraklarına katılmış, 1933 yılında Milletler Cemiyeti'nden çekilmiş ve ordusunu gizlice silahlandırmaya başlamıştır. Ancak 1935 yılında Versailles'in askerliği sınırlandıran hükümlerini feshettiğini açıklaması ile Nazi iktidarının niyeti kesin bir şekilde ortaya çıkmış oldu. Bu durumdan endişe duyan İngiltere ve Fransa Hitler'in bu hamlesini protesto ettiler. Fransa, İngiltere ve İtalya arasında imzalanan Stresa Antlaşması Nazi Almanya'sına karşı ortak bir cephe oluşturmayı ve Locarno Paketi'ne bağlılığı vurgulamayı amaçlıyordu. Fakat kısa bir süre sonra İngiltere yatıştırma politikası ile Almanya ile Almanya'nın deniz kuvvetlerini sınırlandıran bir antlaşma imzalamıştır. İngiltere'nin yatıştırma politikasından memnun olmayan Fransa ve İngiltere'nin uzaklaşması Almanya'nın işine yaradı, güçlendi ve İtalya'yı da yanına çekmeyi başardı. İtalyan sömürgesi Eritre ve Somali'nin Habeşistan ile yaşadığı sorunlar neticesinde İtalya Habeşistan'ı ilhak etmiştir. Akdeniz'e karşı "*Mare Nostrum*" (Bizim Deniz) yaklaşımında olan İtalya'nın Habeşistan'ı işgali özellikle İngiltere için önemli bir tehdit oluşturuyordu. Çünkü İtalya böylece Nil'in önemli bir kısmını kontrol altında tutmuş ve Akdeniz'de üstünlüğü bulunan İngiltere'nin rakibi olmuş oldu. İtalya gözlerin Almanya üzerinde olmasından faydalandığı gibi Hitler'de gözler Habeşistan'a çevrildiği esnada Ren bölgesinin askersizleştirilmesine ilişkin Versailles'in hükmünü feshetti. Bu süreçte Alman ve İtalyan yakınlaşmasıyla Berlin-Roma Mihveri'nin kurulmuş oldu.

1938'e gelindiğinde ise Almanya bir kere teşebbüs edip başarısız olduğu Avusturya'yı ilhak etme eylemini yeniledi ve bu kez başarılı oldu. Diğer taraftan Avrupa'da iki önemli daha gerçekleşmekteydi. Birincisi İspanya'daki iç savaş ikincisi ise Çekoslovakya'nın dağılmasıydı. Çekoslovakya'nın parçalanması sırasında gelişen olaylarda İngiltere, Çekoslovakya ile dostluk antlaşması olan Sovyetleri uzak tutmuştur. Sovyetler Birliği İngiltere'ye olan güvenini kaybetmiş ve 23 Ağustos 1939'da Almanya ile Saldırmazlık Paktı imzalamıştır. Cephesini küçülten Hitler'in 1 Eylül 1939'da Polonya'yı işgal etmesi ve 3 Eylül'de İngiltere ve Fransa'nın Almanya'ya savaş ilan etmesiyle İkinci Dünya Savaşı başlamıştır.

Avrupa ve Akdeniz’de Revizyonist Eğilimlerin Yükseliş ve Sancak Krizi

İkinci Dünya Savaşına giden süreçte Türkiye jeopolitik konumu gereği oldukça önemli bir konuma sahip olması sebebiyle Avrupa’daki revizyonist-statükocu çekişmesinin tarafları Türkiye’yi yanlarına çekmeye çalışmıştır (Oran, 2014, 242). Türkiye ise uzun bir süre güçleri dengelemeyi tercih etmiştir. İngiltere-Fransa, Almanya-İtalya ve Sovyetler Birliği arasında aktif ama birini ön plana çıkarmayan dengeleme politikası izlemiştir (Oran, 2014, 253). Bu süreçte İngiltere ve Fransa ile birçoğu Lozan Antlaşması’ndan kalmış olmak üzere meselelerini (Lozan’da çözülemeyenler Musul meselesi, Sancak meselesi, Osmanlı Borçlarının tasfiyesi, Lozan dışında ortaya çıkan mesele Lotus-Bozkurt davası) çözmeye çalışacaktır. Ayrıca Lozan’daki Boğazlar rejiminden memnun olmayan Türkiye yeni bir savaş ihtimaline karşı Boğazları güçlendirmek istemiştir. Boğazlar’ın Lozan’daki rejimini değiştirmek üzere giriştii birtakım diplomatik girişimlerden sonra 11 Nisan 1936’da ilgili devletleri toplantıya çağırıldı ve 22 Temmuz 1936’da Montrö Boğazlar Sözleşmesi imzalandı. Montrö’nün imzalanması Avrupa’da kırılmaların yaşandığı dönemde Türkiye’nin güvenliğini pekiştiren önemli bir hamle olmuştur.

1930’ların Türkiye için önemli dış politika konusu da Milletler Cemiyeti’ne üye olunmasıydı. Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan Milletler Cemiyeti, zamanla İngiltere ve Fransa etkisi altına girmişti. Özellikle İngiltere, Türkiye’yi statükocu bloka çekme girişimi olarak Milletler Cemiyeti’ne üye olmasını istemekteydi. Türkiye ise Musul konusundaki Milletler Cemiyeti’nin tutumundan ve Sovyetler’le ilişkisinin bozulmasından korktuğu için temkinliydi. Sovyetler ile 1925 Saldırmazlık Antlaşması’nı uzatan 1929 Protokol’ü gereği SSCB’ye üyelik konusunda danışılması gerekliydi. Bu süreçte Sovyetler’in Avrupa politikasındaki bazı değişiklikler ve Türkiye ile iyi giden ilişkiler üyeliğe olumlu bakmasını sağlamıştır. Ancak Atatürk dengeyi sağlamak ve tarafsızlığı korumak için Milletler Cemiyeti’ne başvuru ile değil davet ile üye olunacağını belirtmişti. Türkiye’nin üyeliğe daveti sonucunda 9 Temmuz 1932’de TBMM tarafından davet kabul edilmiş, Milletler Cemiyeti Genel Kurulu da 18 Temmuz 1932’de Türkiye’yi üyeliğe kabul etmiştir (Resmi Gazete, 1932).

Montrö’den sonra Türk-İngiliz ilişkilerinin daha geliştiği görülmektedir. Çünkü dönemin koşullarına bakıldığında Boğazlar konusunda İngiltere’nin desteğinin alınmadan Montrö’nün imzalanması pek mümkün değildi (Oran, 2014, 253). Türkiye, Boğazlar’ın silahlandırılması ihalesini ve Karabük demir-çelik fabrikasının kurulmasını İngilizlere

vermiştir. Ancak Türkiye bunu da dengelemekten vazgeçmemiş Karabük demir-çelik fabrikasının denetimini ise Almanlara vermiştir.

İtalya'nın Akdeniz'deki etkinliğini arttırma çabaları ve Balkanlar'daki işgal girişimleri Türkiye'yi endişelendirmekte ve bu konuda bazı önlemler almak istemekteydi. Kendini bir savaşa taraf olarak bulmak istemeyen Türkiye her alanda kendini işbirlikleriyle güvence altına almak istemekteydi. Bunun bir örneği Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya ile 9 Şubat 1934 tarihindeki Balkan Antantı iken doğu versiyonu ise Türkiye, İran, Afganistan ve Irak arasındaki Sadabat Paktı'dır. Sadabat Paktı'nın Sancak Krizi ile ilgili kısmı ise o dönem bölgedeki isyancı hareketlerdir. Sancak'ın ayrı bir varlık olarak tanınmasından sonra Suriye'nin tepkisi Fransa tarafından örtülü şekilde desteklenmiş hatta Türkiye'nin elini zayıflatmak için 1937 Dersim ayaklanmasına destek vermiştir (Köni, 1989, 537; Goloğlu, 2009, 265-268).¹² Türkiye, 8 Temmuz 1937'de Sadabat Paktı'nı Afganistan, İran ve Irak'la imzalamasının bir sebebi sistemdeki İkinci Dünya Savaşı'na gidişin emareleri sebebiyle kendini güvenceye almak iken bir diğer sebebi de bölgede çıkacak bölücü faaliyetlerin bastırılmasında işbirliği yapılmasıydı (Sarıay, 1996, 24-25).

Sancak Krizi sürecinde Türkiye'nin rakibi Avrupa'daki revizyonist faaliyetleri engellemek, bir süre sonra ise dengelemek zorunda kalan Fransa'ydı. Ayrıca uluslararası sistemik değişimlerin bölgesel alt sistemde yansıması olarak Fransa Avrupa'daki anavatanın güvence altında tutmaya çalışırken, mandası altında bulunan toprakları idare etmesi zorlaşmaktaydı. Tablo 1'de belirtildiği üzere Berlin Mihveri'ne karşı alınması gereken tedbirler karşısında Sancak Krizi'nde Fransa uluslararası sistemin kısıtları ile negatif yönlü etkilenmekteydi. Ayrıca Avrupa'da revizyonistlerin hedefindeki diğer bir devlet ve sistemin dominant aktörü İngiltere'nin de kriz özelinde Fransa üzerinde Türkiye lehine önemli derecede etkisi olmuştur. Mesele Milletler Cemiyeti'ne intikal ederken İngiliz Dışışleri Bakanı İngiltere Dışışleri Bakanı Anthony Eden'in Fransa nezdinde yaptığı girişimler ve baskılar sonucunda Fransa direnmeyi bırakmış ve Milletler Cemiyeti Konseyi'nin, Sancak'ın ayrı bir birim olarak kabul etmesi de dâhil, alacağı karara peşinen razı olduğunu bildirmiştir (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2014, 283-284).

¹² Türkiye gündemini meşgul eden diğer iç mesele konuları için bakınız: *Tablo 1. Karşılaştırmalı Müzakere Özellikleri*

Sancak Krizi sürecinde Türkiye'nin kriz yönetim sürecini doğrudan etkileyen en önemli gelişme ise Türkiye, İngiltere ve Fransa arasındaki üçlü ittifak olmuştur. İngiltere ile yakın ilişkilerin başlangıcı Nyon Konferansı'nda Akdeniz'in savunulmasında yapılan ortaklık ile olmuştur. Ancak 1939 Üçlü İttifak'a giden süreç ise önce İngiltere ile ortak deklarasyon ilan edilmiştir, Fransa'nın katılması Hatay meselesinin sonuçlanmasından sonra olmuştur.

Fransa'nın, ittifak görüşmelerine katılmasını Sancak Krizi sebebiyle Türkiye kabul etmemiştir. Çünkü Hatay'da yapılmasına karar verilen seçimler konusunda Fransa zorluk çıkarmaktaydı. Türkiye Hatay konusunda Fransa'yı kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeye zorlamak için bir koz olarak kullanmıştır. Ancak Avrupa'daki revizyonistlerin oluşturduğu tehdidin ağırlığının artması ve bu tehdide karşı korunmak konusunda sistemin baskın devleti İngiltere'nin Fransa üzerinde yaptığı baskı etkili olmuştur. Uluslararası durumun giderek kötüleştiği ve Milletler Cemiyet'inin prestijinin azaldığı bu dönemde Fransa'nın Türkiye'nin dostluğuna duyduğu ihtiyaç, görüşmelerde Fransa'nın pazarlık pozisyonunu oldukça zayıflatmış; Türkiye ise kazançlı tarafta olmuştur (Khadduri, 1945, 406).

İngiltere ve Fransa'nın, Avrupa'da savaşa giden sürecin içerisinde Türkiye'ye ihtiyaç duymanın yanında bir yandan da Fransa'nın Hatay'dan da vazgeçmeyişi Batı basınının da dikkatini çekmiştir. New York Times Yakın Doğu sorumlusu Joseph M. Levy, İngiltere ve Fransa'nın Boğazlar'ın kontrolünün öneminden dolayı Hatay konusunda Türkiye'ye taviz vermekten kaçınmayacakları ancak Suriye'yi de küstürmemek için Sancak'ı hemen gözden çıkaramayacak durumda olduklarından müzakerelerin uzadığı yönünde yorumda bulunmuştur (FRUS, 1938). Sancak sorununun Türkiye'nin istediği yönde sonuçlanmaya başlamasını ve Fransa'nın taviz vermesinin nedenlerini İsviçre'deki *Neue Zürcher Zeitung* gazetesi şöyle sıralamıştır: 1. Almanya yeniden yayılcı politikalar izlemeye başlamıştır, 2. İngiltere ve Fransa, Akdeniz'deki çıkarlarının tehlikeye girmesini istememektir, 3- Her iki devlet de bölgede Türkiye ile birlikte hareket etmek istemektedir, 4- Fransa, Lübnan ve Suriye'deki çıkarlarını korumaktaydı, 5- Fransa'nın Türkiye lehine tavizlerde bulunması, Fransız ve İngiliz yakınlaşmasının ve dış politikasının bir sonucuydu (Karakoç, 2009, 112; Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 1938).

Hatay'ın bağımsızlık kazanmasından Türkiye'ye katılma kararına olan süreçte de yine uluslararası gelişmeler Türkiye'nin pazarlık yeteneğini desteklemekteydi. İtalya'nın Nisan 1939'da Arnavutluk'u işgal etmesi Türkiye için Balkanlar'daki İtalyan tehdidini

arttırmaktaydı. Diğer taraftan İtalya'nın Doğu Akdeniz'deki tehdidiyle karşı karşıya kalan İngiltere de Boğazlar'ın önemi sebebiyle İtalyan tehdidine karşı Türkiye ile müttefiklik ilişkisine önem vermekteydi. Montrö ile Boğazlar daha güvenli hale gelmişti ancak Akdeniz'de de önlemler alınmalıydı. Bu sebeple Türkiye ile İngiltere arasında 13 Nisan 1939 yılında görüşmeler başlatıldı ve 12 Mayıs 1939 tarihinde İngiltere ve Türkiye arasında Türk-İngiliz Ortak Deklarasyonu ilan edildi. Fransa da Türk-İngiliz ikili görüşmelerine katılmak istemiştir. Ancak Türkiye buna onay vermemiş Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını şart olarak sunmuştur. Kriz süresince Hatay'ın Türkiye'ye bağlanmaması için tüm tedbirleri alan Fransa, uluslararası gelişmelerin etkisiyle Türkiye'nin şartını kabul etmiştir. 23 Haziran 1939'da Hatay'ın anavatana katıldığı gün Türkiye, Türk-İngiliz Ortak Deklarasyonu'nun aynısını Fransa'yla da imzalanmıştır. Türkiye'nin, İngiltere ile 12 Mayıs'ta, Fransa ile 23 Haziran'da imzalanan Akdeniz'de saldırılara karşı ortak savunulmasını öngören deklarasyon 19 Ekim 1939'da imzalanan antlaşma ile Türk-İngiliz-Fransız Üçlü İttifak Antlaşması'na dönüşmüştür. Hatay meselesi ile Fransa'yla yapılacak ittifak arasındaki dengeyi Türkiye dikkatle yürütmüştür. Atatürk'ün vefatı sonrasında Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü yine Hatay'ın anavatana katılmasını arzulamaktaydı ancak ihtiyatlı davranılması gerektiğini biliyordu. Bunun için Ankara'ya TBMM'ye milletvekili yemini için gelen Abdurrahman Melek ve Tayfur Sökmen'e şimdilik ilhaktan bahsedilmemesini, hükümetin İngiltere ve Fransa ile büyük bir ittifak için müzakerede olduğunu belirterek uyarıda bulunmuştur. Sancak Krizi boyunca, Avrupa'daki Berlin Mihveri'nin revizyonist eylemleri Türkiye'nin kriz yönetim sürecinde destekleyici bir fırsat olmuştur. Güç dengesindeki değişimler Türkiye'nin rakibi Fransa için sistem bir kısıt olarak etkilenmesine sebep olmuş ve kriz yönetim sürecinde tavizler vermek zorunda kalmıştır. Krizin seyrinde bağımsız değişken olarak uluslararası ve bölgesel sistemin tarafların karar mekanizmalarına etkileri bu yönde olmuşken Türkiye'nin ulusal yapının etkilerine de ikinci seviye müzakere alanı boyutuyla bakmak gerekmektedir.

İKİNCİ SEVİYE: TÜRKİYE'DE ULUSAL ZEMİN

Sancak Krizi'nde uluslararası gelişmeler Türkiye'ye fırsat olarak yansımış ve kriz yönetim sürecini destekleyici olmuştur. Sancağa ilişkin diplomatik müzakerelerin yürütülmesinde Türkiye'deki karar yapısının özellikleri ayrı bir öneme sahiptir. Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık vermeye ve mandaterlikten ayrılmaya karar verdiği ve bu doğrultuda Suriye ile

bir anlaşma yaptığı öğrenildiği anda Türkiye’deki mevcut karar birimi ve karar yapısının bu konuda bir siyasa belirlemesi gerekmiştir. Başlangıçta karar biriminin tepkisi diplomatik-siyasi bir düzlemde tutularak Fransa’nın görüşleri ve öncelikleri öğrenilmiş ardından da Türkiye’nin konuya ilişkin görüş ve duyarlılıkları ikili ve uluslararası düzlemde dillendirilmiştir. Diplomatik-siyasi müzakerelerde tarafların görüşlerini bir uzlaşma zeminine oturtmak her iki tarafın da yoğun çabasını gerektirmiştir.

Sancağa ilişkin kriz yönetim sürecini analiz ederken dönemin karar yapısına ve karar biriminin özelliklerine bakmak yararlı olacaktır. Bu özellikle Sancağa ilişkin siyasanın belirlenmesi, hangi araç ve yöntemler izleneceği tartışılırken aktörler arasındaki ilişkileri belirginleştirdiği için de ayrıca gereklidir. Sancak Krizi’nin ortaya çıktığı dönemde Türkiye’de 1924 Anayasası (Teşkilatı Esasiye Kanunu) yürürlükteydi. Anayasanın genel özellikleri itibariyle parlamenter bir rejimin varlığından söz edilebilir. Hükümet sistemi, “karma sistem” özelliklerine gösterir; bir boyutuyla meclis hükümetleri sisteminin bir başka boyutuyla parlamenter hükümet sisteminin özelliklerine sahiptir. Bu niteliği ile “kuvvetler birliği ve görevler ayrılığı”ndan söz edilebilir. Anayasanın 5. maddesinin hükmünden de anlaşılacağı üzere yasama ve yürütme erkleri –teoride- meclisin elinde bulunmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1924, md. 5). Ancak meclis yasama erkinin gereğini doğrudan kendisi yerine getirirken yürütme erkini cumhurbaşkanı ve onun tayin edeceği bakanlar kurulu eliyle kullanmaktadır. 1924 Anayasası gereği cumhurbaşkanı yürütme erki içerisinde yer almakla birlikte herhangi bir siyasal sorumluluğu bulunmamaktadır. Cumhurbaşkanının icraatlarından başbakan ve bakanlar kurulu (İcra Vekilleri Heyeti) siyasal olarak sorumludur.¹³ Anayasa gereği (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1924, md. 36) “İcra Vekilleri Heyeti Hükümetin umumi siyasetinden müştereken mesuldür. Vekillerden herbiri kendi salâhiyeti dairesindeki icraattan ve maiyetinin eğal ve muamelâtından ve siyasetinin umumî istikametinden münferiden mesuldür.” Bu anayasal hükümlerden yola çıkıldığında Cumhurbaşkanı Atatürk’ün Başbakan ve Bakanlar Kurulu arasında yürütme erkinin kullanılmasında görüş ayrılıklarının çıkması ve en azından teoride başbakan ve bakanlar kurulunun cumhurbaşkanının kararlarının siyasal sorumluluğunu taşımamak için

¹³ 1924 Anayasasının 39. maddesinde “Reisicumhurun ısdar edeceği bilcümle mukarrerat Başvekil ile Vekili aidi taraflarından imza olunur” ifadesi yer almaktadır. Gözler’e göre bu durumda başbakan ve ilgili bakanların “karşı imzası”na gerek duyulur; karşı imza, “devlet başkanının yazılı bir işleminde devlet başkanının imzasının altına, bu işlemde kaynaklanan sorumluluğun üstlenilmesi amacıyla başbakan veya ilgili bakanın veya her ikisinin attığı imzadır.”, Gözler, 2016, 235.

imzalamamaları mümkündür. Böyle bir olasılığın yaratabileceği siyasal istikrarsızlık düşünöldüğünde cumhurbaşkanı ile başbakan ve bakanlar kurulu arasında uyumlu bir ilişkinin kurulması bir zorunluluktur. Nitekim Cumhurbaşkanı Atatürk ve Başbakan İsmet İnönü arasında iç-dış politika konusunda bir uzlaşının olduğu görülür. Ancak süreç içerisinde Atatürk ile İnönü arasında özellikle dış politika konusunda ortaya çıkan görüş ayrılıkları İnönü'nün başbakanlıktan ayrılmasına neden olacaktır.¹⁴ Özetle Sancak Krizi'nin seyri içerisinde devletin kurucu kadroları olarak Mustafa Kemal Atatürk Cumhurbaşkanı, İsmet İnönü Başbakan, Mareşal Fevzi Çakmak Genelkurmay Başkanıdır. Başbakan İnönü'nün görevden ayrılmasından sonra yerine Celal Bayar başbakan olacaktır. Cumhurbaşkanı Atatürk, Putnam'ın çerçevesini çizdiği iki seviyeli oyun modelinde olduğu gibi hem uluslararası hem ulusal seviyede müzakere sürecinde açıklamaları ve direktifleriyle nihai karar birimini ve müzakerelerdeki temsilcileri yönlendirmiştir.

Sancak sorununa ilişkin diplomatik-siyasi müzakerelerin birden fazla düzlemde yürütöldüğünü söylemek mümkündür. Bir yandan Ankara ve Paris'teki resmi diplomatik temsilciler aracılığı ile yürütölen iletişim zaman içinde dışışleri bakanlarının başkanlığındaki müzakere heyetleri tarafından Milletler Cemiyeti toplantılarında sürdürölmüştür. Diplomatik bürokrasinin konuya ilişkin rutin müzakereleri sürerken siyasal sorumsuz-siyasal sorumlu karar birimi düzeyinde de gidişatı etkileyecek bir müdahilliliğin olduğu kolaylıkla söylenebilir.

Cumhurbaşkanı Atatürk, resmi ve özel toplantılarda kordiplomatik temsilcilere ve/ya basına yapmış olduğu açıklamalarla Sancağa ilişkin olarak görüş ve beklentilerini dillendirmesi ve konunun ısrarlı takipçisi olması bir yandan ulusal düzlemde duyarlılığı ve ilgiyi arttırırken diğer yandan Fransa karar yapısı üzerinde stres yaratmıştır.¹⁵ Ulusal olarak TBMM'deki oturumlarda dillendirilen görüşler ve istemler müzakerelerde Türkiye'nin amacını destekler niteliktedir. Nitekim müzakereler Sancak'ın Suriye'ye bağlanması kabul edilemez olmasının dayanağının meclis olduğunu yani Türkiye'nin krizdeki talebinin geçici-sadece karar birimi odaklı değil, ulusal çıkara dayandığının göstergesi olarak yapılmıştır. Bu bağlamda kullanılan dil, sembol ve söylemler karar biriminin kararlılığını ve açıklılığını

¹⁴ Bu konuda bkz.; Soyak, 2006, s.623-677; Selek, 2009, 540-560.

¹⁵ Sancak Krizi sürecinde Fransa'nın karar yapısı içerisinde aktörlerin detayları için bakınız: *Tablo 2. Karar Yapı, Süreç ve Müzakerelerde Öne Çıkan Aktörler.*

Fransa'ya kabul ettirmeye yöneliktir. Sonuçta ulusal gücün-yasamanın siyasi karar birimini desteklediği güçlü istem karşısında Fransa'nın direncinin düşmesi mümkün olmuştur. Böylelikle uluslararası sistemdeki gelişmelerin destekleyici etkisini karar alıcı olarak Atatürk'ün doğru okuması ve ulusal alanda meşru desteği TBMM aracılığıyla sağlamasıyla Türkiye kriz sürecindeki taleplerini elde ederek başarılı kriz yönetimi gerçekleştirmiştir. Baskın lider özellikleri ile karar alma ve kriz yönetimini sürdüren Atatürk'ün yasama ile ilişkisi ise iki seviyeli oyunun ikinci seviyesi olan ulusal düzlemi yansıtmakla birlikte Sancak Krizi açısından da oldukça önem arz etmektedir. Karar birimi iki seviyeli oyunu oynarken uluslararası zemindeki müzakerelerin yanında içerideki müzakereyi TBMM desteğiyle gerçekleştirerek amaç ve hedeflerini ulusal çıkar zemininde meşrulaştırmıştır ki bu durum rakibi Fransa'ya karşı kararlı duruş sergileyebilmesini sağlamıştır.

Sancak Krizi'nde Türkiye'de Karar Yapısı ve Karar Birimi

Karar yapısı, karar sürecinin iç tartışma dinamiklerini şekillendiren, kurumsal çerçeve ve prosedürleri içeren bir organizasyon şemasıdır (Renshon ve Renshon, 2008, 518). Bu şema karar sürecinde hangi kurumlar veya bireylerin hangi yol ve yöntemlerle sürece dahil olacaklarını gösterir. Bir devletin karar yapısını ve yapının işleyişini genel olarak anayasalarına bakarak anlamak mümkündür. Sancak Krizi olduğu dönem Türkiye'de 1924 Anayasası yürürlükteydi. 1924 Anayasasının, hükümet sistemi olarak parlamenter sistem ile meclis hükümeti sistemi arasında "karma sistem" kurmuştur. Bu sisteme de kuvvetler bir görevler ayrıdır. Yasama ve yürütme kuvvetleri teorik olarak birleşmiştir ve bunlar mecliste toplanmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1924, md. 5). Ancak Meclis sahip olduğu yürütme kuvvetini bizzat değil, Cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulu kanalıyla kullanabilmektedir. Yani yürütme görevi meclise değil, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kuruluna aittir. Yürütme organı Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu'ndan oluştuğu için ikili yapıdadır.

1924 Anayasası'nın çizmiş olduğu çerçeve içerisinde devletin dış ilişkilerini yürütmenin sorumluluğu Bakanlar Kurulu'ndadır. Bakanlar Kurulu içerisinde Dışişleri Bakanlığı, dış politikanın diplomatik, siyasi ve hukuki yönüyle karar yapısı içerisinde yer almaktadır. Milli Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı dış politikanın güvenlik ve askeri boyutuna destek olmaktadır. Yasama organı olarak TBMM'nin karar alma yapısındaki yerine baktığımızda dış politikadaki yetkisi uluslararası antlaşmaları yapmak, barış yapmak, savaş ilan etmektir (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1924, md. 24). Ayrıca parlamenter sistem özelliği ile

yasamanın yürütmeyi denetleme yollarıyla (gensoru, sözlü-yazılı soru ve meclis araştırması) dolaylı olarak dış politikaya katılımı mevcuttur.

Karar yapısındaki anayasal çerçeveye rağmen Türk dış politikasında her zaman bahsi geçen kurumların dahilliğini görmemekteyiz. Özellikle kriz anlarında dönemin koşullarına özgü olarak ulusal kaynakları kullanma yetkisine sahip ve nihai kararın alındığı bir karar birimi¹⁶ oluşur.¹⁷ Sancak krizinde açıkça görülür ki siyasal sorumlu Başbakan İnönü olmasına karşın Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk baskın aktör olarak nihai karar alıcıdır.¹⁸ Siyasal sorumlu Bakanlar Kurulu içerisinde Başbakan İnönü ve özellikle Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın süreç içerisinde önemli rolleri olsa da bu roller diplomasinin yürütülmesi ile sınırlı kalmıştır. Ayrıca kuvvet kullanma tehdidinden faydalandığı kısmıyla Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak ile istişareler yapılmışsa da esas olarak stratejilere yön veren Atatürk olmuştur. Kriz sürecinde siyaseten ve anayasal olarak sorumlu olmamasına rağmen kişisel olarak sorumluluk alan Cumhurbaşkanı'nı baskın lider olarak görmekteyiz. Atatürk'ün siyasal olarak sorumlu olmamasına rağmen neden ve nasıl kriz yönetim sürecini bizzat yönettiği baskın lider çerçevesine bakmak gerekmektedir.

Liderin rolü: “Baskın Lider”

Krizin yönetim sürecindeki Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliği üstünde özellikle durulmalıdır. Krizin yönetim sürecinde ve karar yapısında baskın lider olarak karşımıza çıkmaktadır. Yürütmenin bir kanadı olarak Cumhurbaşkanı'nın kriz yönetimi ve karar sürecindeki rolü ve yasama ile ilişkisi kriz yönetim sürecindeki strateji ve başarıyı etkilemiştir.

Dönemin koşulları içerisinde tek partinin temsil edildiği bir hükümet ve meclis yapısı görmekteyiz. Yasama organı olarak TBMM'de Cumhuriyet Halk Partisi temsil edilmekte; meclis içerisinde -1924 Anayasası'nda belirtilen usullerle- oluşturulan hükümet

¹⁶ Margaret Hermann ve Charles Hermann, “dış politika kararlarını kimler alır?” sorusunu sorarak son kararı alan karar birimlerini sınıflandırmak istemişlerdir. Bu sınıflandırmaya göre üç tip karar birimi vardır: 1. Baskın lider, 2. Tek Grup, 3. Çoklu Özerk Aktörler. Detayları için bakınız: Hermann, M. ve Hermann, C., 1989, 361-387.

¹⁷ Türkiye'nin Sancak Krizi'ndeki aktörlerin detaylı listesi için çalışma içerisindeki *Tablo 2: Karar Yapı, Süreç ve Müzakerelerde Öne Çıkan Aktörler* tablosuna bakınız.

¹⁸ 1923-1939 arası dönemde yaşanan dış politika krizlerinde siyasal sorumlu Başbakan İnönü olmasına karşın Cumhurbaşkanı Atatürk dış politikaya ilişkin kararlarda baskın aktördür. Detaylar için bakınız: Aksu, 2018, 73.

bulunmaktadır. Bu yapılanma içerisinde dış politika kararlarında Cumhurbaşkanı bizzat müdahil ve hatta çoğu kez karar biriminin kendisidir. Sancak krizi özelinde bakıldığında baskın lider özellikleriyle Cumhurbaşkanı Atatürk, kriz yönetim ve karar sürecinde yasama organı olan TBMM ile yoğun olarak etkileşim halindedir. 1936 yılında Sancak Krizi tetiklendiğinde Cumhurbaşkanı Atatürk’n TBMM’yi gerek birinci seviye gerekse ikinci seviyede süreci yönlendirmede bir tür araç olarak kullandığı görülmektedir. Doğrudan Meclis kürsüsünden yapmış olduğu konuşma dikkate alındığında kullanmış olduğu ifadeler hem içeride hükümetin izlediği siyasaı meşrulaştıran hem de Fransa’ya mesaj niteliğindedir. Açık bir şekilde söylenebilir ki karar birimi, uluslararası alanda Fransa ile müzakere yaparken ulusal alanda TBMM’nin desteğini sağlamayı amaçlayan “iki seviyeli oyun” oynamıştır.

Suriye’nin bağımsızlığının gündeme gelmesinin Sancak’ın statüsüne etkisi karar biriminde tehdit algısı yaratmış olsa da bir krizin tetiklenmesi için daha zaman gerekmiştir. Türkiye önce diplomatik yollara başvurmuş; Dışışleri Bakanı Aras 26 Eylül 1936’da Milletler Cemiyeti’nde konuyu gündeme getirmiş ve Fransa ile görüşme talep etmiştir. Fransa görüşmelere Suriye’nin de katılması yönünde karşılık verince Türkiye bunu kabul etmemiştir. Krizin tetiklenmesini gösteren eylem Sancak’a bağımsız statü verilmesi konusunda Fransa’ya 9 Ekim 1936’da nota verilmesidir. Fransa’ya verilen notanın ardından Cumhurbaşkanı Atatürk 1 Kasım 1936’da TBMM açılış konuşmasında konu ile ilgili şu sözleri söylemiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1936a, 6.):

“...Bu sırada milletimizi gece gündüz meşgul eden mesele, hakiki sahibi z Türk olan İskenderun-Antakya ve havalisinin mukadderatıdır. Bunun üzerinde ciddiyyet ve katıyyetle durmaya mecburuz. Daima kendisi ile dostluğa çok önem verdiğimiz Fransa ile aramızda tek ve büyük mesele budur. Bu için hakikatini bilenler ve hakkı sevenler, alakamızın şiddetini ve samimiyetini iyi anlarlar ve tabii grrlere.”

Bu konuşma ile krizde Türkiye’nin tutumunu belli ettiği gibi Fransa da Türkiye’nin istemindeki kararlılığı net olarak anlamıştır. Çünkü Atatürk’ün konuşması milletvekilleri tarafından ayakta alkışlanırken toplantıyı izleyen Fransa Büyükelçisi de yanındaki Yunanistan Büyükelçisi’ne şu sözleri söylemiştir (Dayı, 2002, 334): “Bu nutuk değil, bir ltimatom”. Bu konuşması ile Atatürk’n Sancak’a verdiği önemi ve meseleyi bizzat ele aldığını görmek mümkündür. Büyükelçi, ltimatom nitelendirmesiyle karar alıcının ciddi tutumunu anlamış ancak dostluğa yapılan atıfla meselenin dostane çözümünün birincil tercih olduğu vurgulanmıştır.

Sancak sorununu TBMM'deki konuşmasıyla uluslararası gündeme taşıyan Atatürk, meseleyi Fransızlara bırakmamış Sancak'ın örgütlenmesi için girişim ve destekte bulunmuştur. 2 Kasım'da Tayfur Sökmen ile görüşerek teşkilatlanmaları noktasında uyarılmış, Antakya ve İskenderun çevresine "Hatay" adını vermiştir. Merkezi İstanbul'da olan Antakya'da şubesi olan "İskenderun-Antakya ve Havalisi Müdaafa-i Hukuk Cemiyeti"nin adını "Hatay Egemenlik Cemiyeti" olarak değiştirmiş, cemiyetin Mersin, Dörtyol, Hassa ve Kilis şubeleri açmıştır.¹⁹ Atatürk'ün Sancak ile ilgili girişimlerini bu eylemlerle başlatmak hatalı olacaktır. 1923 Lozan Barış Antlaşması gereği Sancak Türkleri vatandaşlık seçmek serbestliğine ve göç edebilme hakkına sahiptiler. Ancak, Atatürk öngörüsü ile gelecekte nüfus üstünlüğünün kaybedilmesinin aleyhi sonucu ile karşılaşmamak için göçlere mümkün olduğunca engel olmuştur (Melek, 1986, 10). Ayrıca 1935 seçimlerinde Tayfur Sökmeni Antalya bağımsız milletvekili olmasını sağlamıştır. Atatürk'ün isteği ile Antalya'dan bağımsız milletvekili olarak faaliyet gösteren Tayfur Sökmen, Cemiyet'in Dörtyol ve Antakya çalışmalarından rahatsız olan; "Bir mebusunuz, sınırda faaliyette bulunarak, İskenderun'da kargaşalık çıkarmaktadır" diyerek şikâyetle bulunan Fransızlara Atatürk; "Mebus bizim değil, müstakildir" cevabını vermiştir (Sökmen, 1992, 98). Böylece, üç yıl önce Atatürk'ün Sökmen'e hitaben "Sancak davasında daha yakından çalışabilmeniz için müstakil seçildiniz. Vakti gelince sebebini anlarsınız, sabırlı olun, mesainize devam edin" sözleri artık karşılık bulmuştur (Sökmen, 1992, 43 ve 98). Atatürk, 5 Aralık gecesi Ankara'da muhtaç çocuklara yardım balosunda, Fransız Büyükelçisi Henri Ponsot ile görüşmüş ve kendisiyle uzun süren bir görüşme gerçekleştirmiştir. Sancak sorununun daha da alevlenmesine sebep olan bu görüşmede Atatürk Büyükelçiye şunları söylemiştir (Soysal, 1985, 82):

"...Türk-Fransız dostluğu korunmalıdır. Sancak işine bir çözüm bulunması için yaptığım çağrı Fransız Hükümetine iyi anlatılmalıdır. Çözüm, Fransa ve Türkiye'nin onurlarını korumalıdır. Bir toprak değişikliği düşünmüyoruz. 1921 Antlaşması bir strateji sınırı değil, bir dostluk sınırıdır. Bulunacak çözüm Türkiye ile Suriye'nin iyi komşuluk ilişkilerini sürdürmesine uygun olmalıdır. Görüşmelerde üçüncü tarafları aramıza almayalım. Ben 1921'de meclis önünde Ankara Antlaşması'nın sorumluluğunu yüklenmiş, pek çok muhalefeti göğüslenmişim. ...Şimdi benim onurum söz konusudur. İktidarı bırakmak ya da çare bulmak durumundayım. Ben Sancak meselesinin her iki tarafın vaziyetini kurtaracak bir şekilde hallini istiyorum. İlhak talep etmiyorum. Türkiye ve Fransa'nın müşterek kontrolünde olur, hatta ordusu da bulunmasın jandarma ve polis teşkilatı kâfi gelebilir."

¹⁹ Bölgenin adının "Hatay" olarak değiştirilmesinin sebebi Güneş Dil Teorisinin popüler olduğu dönemde Türk kimliğine vurgu yapmak amacıyla. Orta Asya'da kurulmuş olan "Hatay Devleti"nden gelen "Eti", "Ata", "Hata", "Hatay" kelimeleri aynı kökten, Türkçe sözcüklerdi. Böylelikle Anadolu uygarlığı Hititler'in Türklüğü kanıtlanıyor ve İskenderun-Antakya bölgesinde yaşayanların Türklükleri kesinleşiyordu. Bakınız: Fırat ve Kürkçüoğlu, 2014, 280.

Atatürk'ün bu konuşmayla büyükelçiye verdiği mesaj, aslında 1921'den beri Türkiye'nin Sancak sorununa verdiği önemi özetlemektedir. Aynı şekilde bu sorunun Atatürk'ün kendisi için hayati bir mesele olduğunu da açıkça ortaya koymuştur. Bu konuşma aynı zamanda çok önemli bir detayın altını çizmektedir. Daha önce belirtildiği üzere Cumhurbaşkanı olarak Atatürk siyaseten dış politikada sorumlu değildi, ancak liderlik özellikleri ve dönemin siyasal hayatına ilişkin koşullar karar yapısının odağına Atatürk'ü koymaktadır. Sancak krizinde de yine bu sebeplerle Atatürk baskın lider olarak karar birimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Suriyelilerin bağımsızlığı için yapılacak seçimlere Sancaklı Türkler; Fransızlarla Suriyelilerin egemenliği altında yapılacak olan bu seçimi protesto ederek katılmadılar. 5 Aralık 1936'da Milletler Cemiyeti'nde Sancak meselesi görüşülmeye başlandığında Türkiye'yi temsil etmek üzere Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras başkanlığında ve Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu, Milletler Cemiyeti Daimi Türk Temsilcisi Necmeddin Sadak, Adalet Bakanlığı Hukuk İşleri Genel Müdürü Şinasi Devrim, Antalya milletvekili Tayfur Sökmen'den oluşan heyet Cenevre'ye gitmiştir. Heyetin katıldığı olağanüstü Milletler Cemiyeti toplantısı üç kişilik gözlemci gönderilmesi ve Sandler'in rapörtör olarak atandığı toplantıdır. Fransa ile ikili müzakereleri yine Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras yürütmüştür. 21-22 Aralık tarihlerinde Paris'te, Sancak'ın Lübnan gibi ayrı bir varlık olması konusundaki taleplerini yenileyen bir görüşme yapılmıştır. Fakat Fransa bu öneriyi kesinlikle kabul etmemiştir.

Suriye'nin bağımsızlık seçimi sürecinde Sancak'taki Türkler sandığa gitmeye zorlanmıştır. Türkler 2-3 Aralık 1936'de Antakya'da seçimi protesto eden eylem düzenlemiştir. Gösteride Fransız askerlerin halka ateş açması üzerine ölü ve yaralılar olmuştur. Beyrut Başkonsolosu Feridun Cemal Erkin Suriye'de 1936 yılında yapılan seçimler sırasında ve sonrasında ortaya çıkan karışıklığın gerçek durumunu anlamak üzere bölgeye gönderilir. Sancak'a gidip yerinde gözlemleyen Erkin büyük coşkuyla karşılanmıştır ve Türklerin, asıl istediğinin Türkiye'ye bağlanmak olduğunu Türkiye'ye bildirmiştir. Bu gelişme Atatürk'ün kararlılığını bir kere daha beslemiş ve ilhak etmek de uluslararası alanda dillendirilmese de ciddi seçenek olmuştur (Sarıay 1996, 17).

Atatürk'ün Sancak meselesine verdiği önem 21 Aralık 1936'da Suriye Başbakanı Cemil Mardam ile Ankara'da yaptığı görüşmeye bakılınca bir kez daha kanıtlanmaktadır. Atatürk, bu görüşmede Sancak'ta Türklere eziyetler yapılmaya başlanması üzerine Fransızlara

yönelik eleştirilerini sert bir üslupla dile getirerek bu konudaki kararlılığını da Suriye Başbakan'ı Mardam'a şu cümlelerle ifade etmiştir (Şimşir, 1981, 207):

“...Fransız Hükümeti aklını başına toplasın. Namusum üzerine söylüyorum. Bırakmam... Türkiye Cumhuriyeti'nin arzu ettiği şey, Suriye'nin müstakil bir İslam devleti olmasıdır. Fakat Fransızlar bunu istemiyorlar Suriye'yi kısıvrak ellerine almak istiyorlar... Fransızlar Suriye'yi adam yapmak istiyorlar fakat evvela kendileri adam olsunlar... Bu mesele benim için bir namus meselesidir. Biz orayı bir muharebe ile kaybetmedik. Bize verin demiyorum. İhtiyacımız yoktur... Bu namus meselesi için en büyük tehlikeyi bile göze aldım.”

Atatürk'ün kararlılığını anlamak üzere dönemin önemli gazetecilerinden Yunus Nadi'nin Atatürk tarafından dikte ettirildiği düşünülen yazısına bakmakta yarar vardır. Bu yazıda, Türkiye en fazla 48 saat içerisinde İskenderun'u işgal edebilecek hatta gerekirse Suriye'ye kadar ilerleyebilecek askeri kuvvete sahip olduğu; ancak Türkiye Fransa ile bir savaş istemediği ve bu dostane ilişkinin devamlılığı Fransa'nın tutumuna bağlı olduğu belirtilerek sert bir dil kullanılmıştır (Nadi, 1937).

Fransa ile yürütülen müzakerelerin seyri içerisinde Fransa'nın giderek Türkiye'nin görüşlerine yaklaştığını söylemek mümkündür. Ancak doğrudan görüşmelerde veya resmi olmayan konuşmalarda Fransa'nın Sancak sorununda Türkiye'yi memnun edecek bir çözüm evet diyeceği ifade edilse de bu yönde somut bir adım atmak yerine durumu sürüncemede bıraktıkları kanaati Atatürk'ün tavrında değişiklik yapmasına neden olmuştur. Aslında bu kararsızlık veya temkinlilik sadece Fransa karar yapısında değil aynı zamanda Türkiye'deki karar yapısında da genel olarak hakimdir. Atatürk'ün hızlı bir çözümden yana oluşu ve Fransa üzerinde diplomatik, siyasi ve askeri baskının arttırılmasını sağlamak istemesi karşısında Dışişleri Bakanı Aras'ın ve Başbakan İnönü'nün baskının aşamalı arttırılması gerektiğini düşündükleri görülür. Buna Genelkurmay Başkanı Mareşal Çakmak'ın da güvenlik endişesiyle yaklaştığı anlaşılmaktadır. Sancak dolayısıyla Türkiye ile Fransa arasında bir sıcak çatışmanın veya savaşın yaşanması yaklaşan dünya savaşında sınırlı askeri kapasite dolayısıyla Türkiye'yi sıkıntıya sokacağı düşünülmüştür.²⁰ Oysa Cumhurbaşkanı

²⁰ Bkz., (Soyak, 2006, 576); “Atatürk, bu sefer Başvekil ile Mareşal'a dönerek mütalâalannı sormuş. Başvekil: ‘Hariciye Vekili, Hükümetin görüşünü izah etti’ demekle iktifa etmiş.

Mareşal da kısaca şu mütalâada bulunmuş: Siz ne emrederseniz, ben onu yaparım; ancak Hariciye Vekilinin izahından, İkinci Cihan Harbi'nin pek uzak olmadığı anlaşılıyor; binaenaleyh, kabil ise kuvvetlerimizi o harp durumu için saklamamız yerinde olur.”

Bunun üzerine Atatürk: ‘Siz hepiniz mutabık olursunuz da, ben mi ayrılırım’ demiş. Yalnız millete hakikatin olduğu gibi ifade edilmesini, yani Hükümetin kendisini ikna ederek teşebbüsünden alıkoyduğunu bir tebliğ ile umumi efkâra bildirilmesini istemiş. Müzakere böylece sona ermiş. Ayağa kalkmışlar; veda ederlerken kendisini bir kenara çekmiş, kulağına: ‘Sen bu vaziyeti kullanmasını bilirsin’ diye fısıldamış.

Atatürk'ün amacı Türkiye'nin Fransa ile savaşıması değil aksine Türkiye'nin bu uğurda savaşı bile göze aldığını göstererek Fransa'nın hızlıca karar vermesini sağlamaktır. Nitekim hükümetin müzakerelerde daha kararlı ve ısrarlı olmasını destekleyecek şekilde güneydeki birlikleri denetlemek üzere gerçekleştirdiği Eskişehir-Konya-Ulukışla gezisi tam da bu amaca dönüktür. Gelişmeler karşısında daha ciddi tedbirler alınması gerektiği düşüncesiyle yurt gezisindeki Atatürk, Başbakan İsmet İnönü, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak ve Dışişleri Bakanı Tefik Rüşü Aras'ı Eskişehir'e çağırmıştır. Görüşmelerin ardından Başbakan ile Genelkurmay Başkanı ve Dışişleri Bakanı Ankara'ya dönmüş; Atatürk ise, Konya'ya giderek gezisini devam ettirmiştir. Gezi sırasında çevresindekilere meseleyle ilgili şu sözleri söylemiştir (Sökmen, 1992, 9):

“Ben, memleketi hiçbir zaman savaşa sürüklemem, fakat Hatay sorunu benim vazgeçilmez bir davam olmuştur. Gerekirse bunu kendi başıma halletmek için zorda kalırsam hemen Devlet Başkanlığı'ndan ve hatta mebusluktan istifa ederim. Serbest bir yurttaş olarak bu işlerde çalışan arkadaşlarla beraber Hatay topraklarına geçerim. Oradaki mücahitlerle ve anavatandan kaçıp gelerek bize katılacak olan kuvvetlerle sorunu yerinde ve içerden çözmeye çalışırım.”

Ulusal düzlem (ikinci seviye)de değerlendirildiğinde yürütmenin siyasal sorumsuz kanadını temsil eden Atatürk'ün liderlik özellikleri ve sistemi okuma becerisi dikkat çekicidir. Karar yapısı içerisinde müzakerelerden elde edilen veriler doğrultusunda Fransa'nın hareket yeteneğinin kısıtlı olduğunu görerek Türkiye'nin stratejilerini belirlemek gerektiğini düşünen Atatürk'e göre Başbakan, Genelkurmay Başkanının endişeleri yersizdir. Atatürk'e göre Türkiye istese dahi anavatanının güvenliği tehdit altında bulunan Fransa'nın böyle bir savaşı istemeyecektir.²¹

Milletler Cemiyeti nezdinde belirlenen Sancak statüsünün uygulanmasında Fransa'nın ağırdan alan tavrı²² ve Sancak Türk toplumuna zarar vermeye yönelik (Alevi toplumunu Türklere karşı kışkırtmak gibi) çabaları, Türk-Fransız ilişkilerini gerginleştirmiştir (Sökmen,

²¹ Bkz., (Soyak, 2006, 577); “...Biz istesek bile, Fransızlar sancak için bizimle bir harbe girerler mi hiç? Arkadaşlar bunu nasıl düşünebiliyorlar, görmüyorlar mı ki bugün Fransa'nın bizzat anavatanı, büyük tehlikelerle sarılı bir haldedir? Bunu, her Fransız idrak etmiştir ve endişe içindedir. Sancağa gelince, Fransızlardan dünyada böyle bir yerin mevcut olduğunu bilenler, yüzde biri, ikiyi geçmez. Bu vaziyette hangi Hükümet sancaktaki mevhum ve daha ziyade şahsi, menfaat kırıntıları için deniz aşırı, hem de bizimle bir harbi göze alabilir; evham ve vesvesenin bu derecesine şaştım doğrusu.”

²² Bkz., (Soyak, 2006, 578); “...ben bugünkü Fransız idarecilerinin, Suriye ve Lübnan'a öyle kolay kolay istiklal vereceklerinden emin değilim; zaten tatbikatı, birtakım yersiz bahanelerle, üç sene sonraya talik etmeleri de buna delil telâkki edilebilir. Binaenaleyh biz hareketimizi oralara da teşmil ederek kısa yoldan gerek Suriye ve gerek Lübnan'ın özledikleri gerçek istiklallerini de temin edebiliriz. Fakat çocuk, hiçbir zaman böyle bir ihtimal karşısında kalacak değiliz. Göreceksin, yakında dava, istediğimiz şekilde halledilmiş olacaktır; yeter ki biz işi ciddiyet ve selâbetle takip edelim, birtakım vesveselere kapılıp gevşek davranmayalım.” Gerçekten de Suriye ancak 1944 yılında bağımsızlığına kavuşabilecektir.

1992, 45). Atatürk Sancak krizindeki tehdit algısını ulusal bir mesele olarak ifade etmesinin yanında ciddi seviyede liderin kişisel prestij alanını da tehdit etmektedir. Bu yöndeki açıklama ve eylemlerinin Fransız müzakereciler tarafından zaman zaman ciddiye alınmaması Atatürk'ün tepkisini arttırırken tansiyonu düşüren girişim bizzat Fransız Başbakanı Leon Blum'den gelmiştir. Nitekim 18 Ocak 1937 tarihinde Fransız Başbakanı Leon Blum'un Türkiye'nin Paris Büyükelçisi Suad Davaz'a bir mektup²³ göndererek bir orta yol bulmaya çalıştığı görülür. Blum mektubunda Fransız Dışişleri Bakanı Delbos Romanya ziyareti sebebiyle 12 Aralık 1937'de Le Moment gazetesinde Sancak özelinde Türk-Fransız ilişkileri hakkında bir yazı çıkmıştır. Gazetede yazı, Sancak sorunun gidişatı ile ilgili değerlendirmelerde bulunurken; sorunun Türkiye tarafından milli dava olarak algılandığını ve Atatürk'ün bizzat bu davaya sahip çıktığı belirtilmektedir (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 1937).

Bu dönemde 29 Ekim 1937'de Atatürk, Fransa'nın Ankara Büyükelçisi Ponsot'ya şu sözleri hükümetine iletmesini istemiştir (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2014, 287-288)²⁴:

“Ben toprak büyütme dileklisi değilim; barış bozma alışkanlığım yoktur. En çok anlamaya dayanan hakkımızın istekçisiyim. Onu almasam edemem. Büyük Meclis'in kürsüsünde milletime söz verdim. Hatay'ı alacağım! Milletim benim dediğime inanır. Sözümü yerine getiremezsem onun huzuruna çıkamam, yerimde kalamam. Ben, şimdiye kadar yenilmedim, yenilemem, yenilsem bir dakika yaşayamam. Bunu bilerek ve sözümü mutlaka yerine getireceğimi düşünerek, benim dostluğumu lütfen bildiriniz...”

Ancak Fransa Türkiye'yi oyalamak şeklinde ilerleyen stratejisi belki biraz da Suriye hükümetini küstürmemek adına Türkiye'nin talebini ağırdan alan tavrına karşılık Atatürk Türkiye'nin güneyine 30.000 asker gönderilmesini sağlamıştır. O dönem hastalığının fiziksel olarak kendisini zorlamasına rağmen Sancak'a verdiği önemi karşı tarafa daha iyi aksettirebilmek için bizzat güney illerine ziyarete gitmiştir. Karar alma biriminin merkezi olarak Cumhurbaşkanı kriz sürecinde hem diplomatik stratejinin hem askeri stratejinin bizzat aklı, idarecisi ve denetleyicisi olmuştur.

²³ Mektup için bkz.; Güçlü, 2001, 348.

²⁴ Cumhurbaşkanı Atatürk Fransız Büyükelçisi hakkında olumsuz görüşlere sahiptir; Büyükelçi Ponsot'a doğrudan yapmış olduğu konuşmaların Fransız muhataplarına aktarılmadığından bunun ise iki ülke arasındaki iletişimi bozduğundan şikâyetçidir. Bu konuda bkz.; “...varılan neticeyi kabul etmemiz sırf sulh ve sükunu bozmamak içindir. Buna emin olunuz. Netice itibarıyla Fransızlar çok kârlıdır. Bunun tahakkukuna Delbos veya Blum değildir. Viyeno'yu mevzubahis bile etmem. Çalışanlar diğer dost devletlerin mümessilleri olmuşlardır. Ankara'da M. Ponsot ile görüşürken siz de masada hazır idiniz. Ben ona dedim ki Paris'e gidiniz Blum ile Delbos ile görüşünüz. Hakiki vaziyeti, meselenin ciddiyetini onlara anlatınız. Bence M. Ponsot bunu yapmamıştır.” *Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, A 4-6, D 54, F 9, “4 Kasım 1937 Tarihli Konuşma”dan aktaran Demir, 2012, 61.

Kriz Sürecinde Türkiye’de Yasamanın Rolü

Sancak krizinde TBMM’nin rolüne bakmak için biraz daha geriye, Sancak’ın statüsünün belirlendiği milli mücadele sonrası dönemde Fransızlarla yapılan müzakerelere gitmek gerekir. Bu müzakereler 1921 Ankara Anlaşması’nın imza sürecinde olmuştur. Sancak’ın durumu 1921 Ankara Anlaşması imzalanırken TBMM’de yoğun tartışılmıştır.²⁵ Misak-ı Milli sınırları içinde olmasına rağmen Sancak’ın Ankara Anlaşması’yla dışarıda kalmasından dolayı TBMM’de ciddi tartışmalar olmuş; hatta bu yüzden anlaşmanın kabul edilmeme ihtimali bile ortaya çıkmıştır. Mustafa Kemal Atatürk Fransızları ikna edememiş ancak güney sınırının belirlenmesinin o dönemki önemi gereği TBMM’yi ikna etmeye çalışmıştır. Meclisin gizli oturumunda, “...Misak-ı Millimizde muayyen ve müspet hat yoktur. Kuvvet ve kudretimizle tespit edeceğimiz hat, hatt-ı hudut olacaktır” diyerek pragmatik dış politika anlayışı ile hareket etmiştir (TBMM Gizli Celse Zabıtları, 1921, 355). İmzalanacak anlaşmada meclisin ikna olması milli mücadeledeki rolü bakımından oldukça önemliydi. Ayrıca milli mücadele sonrası barış görüşmelerinin yapılacağı süreçte hükümetSEL kriz bu süreci baltalayacak ve müzakerelerden istenen elde edilemeyebilecekti. İçeride güçlü bir yasama ve yürütme Kurtuluş Savaşı sonrası süreçte oldukça önemliydi.

1921 Ankara Anlaşması görüşmelerindeki Türk Heyetin Başkanı Yusuf Kemal Bey, anlaşmanın imzalanmış olmasına rağmen, eksik kaldığını; sınırın güneyinde kalan Türk topraklarının ve halkının asla unutulmayacağını; buraların bir gün yeniden Türkiye’ye dâhil olması için Türk çocuklarının mücadele edeceklerini Fransız Delegasyonu Başkanı Bouillon’a açıkça söylemiştir (Tengirşenk, 2001, 291-300). Diğer taraftan, İskenderun konusunda TBMM’nin hassasiyetini bilen Atatürk konunun özellikle mecliste konuşulmasını tercih etmiştir. Ayrıca Fransa’ya karşı kararlılık göstergesi olarak TBMM’nin desteğini vurgulamak ve konunun milli bir mesele olduğunu belirtmek için bu yöntem oldukça etkili olmuştur. Milli mesele söylemi kriz yönetiminde içeride ulusal çıkarın inşası açısından önemli olduğu gibi dışarıya verilen birlik görüntüsü ve çıkarın milli olması

²⁵ Lozan Konferansı görüşmeleri sürerken İskenderun Sancağı’nın statüsü, TBMM’nin gizli oturumlarında tartışılmış; dönemin hükümeti, IV. İcra Vekilleri Heyeti milletvekilleri tarafından sert bir şekilde eleştirilmiştir. Eleştirilerin sebebi İskenderun Sancağının statüsünü tayin eden Ankara Anlaşması’nın geçici niteliğiydi. Çünkü Ankara Anlaşması TBMM’de onaylanırken, geçiciliğine atıfta bulunularak barış görüşmeleri sırasında yeniden ele alınacağı konuşulmuştur. Konu özelinde Lozan görüşmelerinin de benzer şekilde seyretmesi TBMM’deki bazı kesimi tedirgin etmiştir.

sebebiyle her kesimden destek aldığı oldukça önemlidir.²⁶ Özellikle ulusal çıkarların savunucuları olan hükümetlerin halkın yansıması olan meclis tarafından desteklenmesi rakipte yarattığı algı hükümetin çıkar uğruna her koşulda desteklenen güçlü iktidarlar olduğudur. Sancak krizi de bu durumun doğrudan bir örneğidir.

10 Kasım 1936'da Fransa Türkiye'nin isteklerinin Suriye'nin bölünmesine sebep olacağı için kabul edilemeyeceğini ve konunun Milletler Cemiyeti'ne götürülmesini teklif etmiştir (Ayın Tarihi, 1936, 92-94). Türkiye'nin de onayı ile sorun Milletler Cemiyeti'ne götürülmüştür. Hükümetin Sancak sorununun Milletler Cemiyeti'nde görüşülmesine ilişkin kararı meclis tarafından da desteklenmiştir. Dışışleri Bakanı Aras'ın 27 Kasım 1936 tarihinde TBMM'ye sunduğu beyanatta Türkiye'nin 9 Ekim 1936'da Fransa'ya verilen nota ve 10 Kasım 1936'da Fransa'nın cevabi notasının içeriği hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Aras, beyanın devamında milli bir mesele olarak Sancak sorununun Milletler Cemiyeti'nde tetkik ve mütalaası için başvurulduğunu ve bu konuda TBMM'nin hükümete güven ve iznini talep etmektedir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1936b, 79). Aras'ın beyanatu TBMM'de oylanmış ve oy birliği ile meclis kararına dönüşmüştür (Resmi Gazete, 1936). Dışışleri Bakanlığı konuyu, önce parti grubu içerisinde tartışmış ve sonrasında TBMM'ye getirilmiştir (Goloğlu, 2009, 224). Yürütmenin kriz sürecindeki karar ve eylemlerin meclis aracılığıyla meşrulaşmasına önem verdiği söylenebilir.

Nitekim Sandler Raporu 27 Ocak'ta Milletler Cemiyeti'ne sunulduktan sonra TBMM'nin 29 Ocak 1937'deki toplantısında başarılarından dolayı Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk ile Başbakan İsmet İnönü ve hükümetine meclis adına teşekkür edilmesi kararı alınmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1937a, 160). Bu detay yasamanın kriz sürecindeki gelişmeleri takip ettiklerini ve hükümete verilen desteği göstermektedir. Bu teşekkürün mecliste okunmasından sonra Başbakan İsmet İnönü kriz sürecine ilişkin bir konuşma yapmıştır. İnönü, Milletler Cemiyet'indeki gelişmelerin ve Türkiye'ye destek veren Romanya gibi ülkelerin desteğinin öneminden bahsederken krizin gidişatını etkileyen sistemik değişkenler üzerine yaptığı değerlendirme oldukça önemlidir. Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı düzenin bozulacağının emarelerinin ortaya çıktığı bir döneme girilmiştir. İtalya Habeşistan'ı işgal etmiş, Almanya'da Hitler iktidara gelmiş ve silahlanmaya başlamıştı. (Firat ve Kürkçüoğlu, 2014, 283). Ayrıca İspanya'da yaşanan iç savaş da

²⁶ Bu konuda bir çalışma için bkz.; Kaştan, 2019, 344-363.

Avrupa'daki barışı tehdit eden bir gösterge olarak değerlendirilmiştir. İngiltere'nin Fransa ve Türkiye arasındaki sorunun çözümlenmesine yönelik girişimleri de uluslararası sistemdeki çatlakların belirtisiydi ve İngiltere'nin taraflar arasındaki meselenin çözülmesindeki çabası Başbakan İnönü'nün konuşmasında yer almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1937a, 161).

7 Nisan 1937'de TBMM'de yapılan oturumda Suriye sınırındaki kaçakçılık ve eşkıyalık olayları gündeme gelirken milletvekilleri bunun Sancak sorunu nedeniyle Fransa'nın kışkırtmaları neticesinde olduğunu belirtmişlerdir. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya milletvekillerini bu konuda desteklemiş Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'nde varılan sonuçtan memnun olduğu ve Türkiye aleyhine yapılan girişimlerle Milletler Cemiyeti'nden aldığı sonuçtan vazgeçmeyeceğini belirtmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1937a, 19). Kaya, konuşmasını bölgedeki asayışı sağlamaya yönelik hem içerideki alınacak önlemler konusunda hem de dış politikada alınacak önlemler konusunda TBMM'nin mutlaka bilgilendirileceği şeklinde tamamlamıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1937a, 19). Kriz yönetimi sürecinde hükümet mümkün olduğunca TBMM'yi bilgilendirerek iletişim kanallarının açık olmasını sağlamıştır. İki seviyeli oyun kriz sürecinde kurallarına uygun şekilde işletilmeye çalışılmıştır. Konunun Lozan görüşmelerinde de ciddi şekilde tartışılmış olması ve milli bir çıkar üzerine oturtulmuş bir uyuşmazlık olması uluslararası düzlemde hükümetin kararlı duruşunun yansıtılması önemliydi. Ayrıca kriz sürecindeki taleplerin içeride de müzakere edilip konsensüsle alındığı ve hükümetin içeriden de desteklendiği Fransa ile yapılan müzakerelerde Türkiye'nin güçlü görünmesini sağlamıştır. Şükrü Kaya'nın yukarıda bahsi geçen konuşması üzerine Manisa milletvekili Refik İnce ve Çanakkale milletvekili Ziya Gevher Etili söz alarak hükümetin kriz yönetim sürecindeki başarısını teslim etmişlerdir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1937a, 20-22).

Diğer taraftan yürütmenin bir kanadı olarak cumhurbaşkanına baktığımızda Atatürk baskın lider olarak kriz yönetim sürecinde etkili olmuştur. Atatürk'ün açıklama ve eylemleriyle müzakerelerdeki temsilcileri destekleyici etkisi krizde başarıyı getiren önemli bir etkidir. Yasamanın da bu durumdan memnun olduğu, TBMM'deki görüşmelerde müzakere sürecinde liderin başarılı rolüne milletvekillerince atf yapıldığı görülür.²⁷

²⁷ Örneğin Manisa milletvekili Refik İnce, Sancak Krizi'nin konuşulduğu oturumda yaptığı konuşmada "Bütün bu kanaatlerimizin en iyisi, en vecizi ve en lazımı ismi söyleyen Hükümete, hepimize, Hükümete en doğru yolu gösteren Atatürk olduğuna göre biz, bundan evvelki davalarda olduğu gibi, bu davada da en ufak bir vak'fei tereddüd göstermeksizin itimadla, emniyetle ve kemali kuvvetle onlara bağlı olduğumuzu ve milletin

Atatürk, Milletler Cemiyeti nezdinde belirlenen Sancak'ın statüsünün uygulanması sürecince Fransa'nın ağırdan alması ve uygulamaları kendi lehine değiştirmeye yönelik hamlelerine karşı TBMM'de konuşma yaparak hem meclisi bilgilendirmiş hem de Fransa'ya uyarıda bulunmuştur. Atatürk'ün 1 Aralık 1937'de TBMM'nin beşinci dönem açılış konuşmasındaki ifadeleri şöyledir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1937b, 19):

“Yarıncı Türk - Fransız münasebetlerinin dilediğimiz yolda inkişafına, Hatay işinin iyi bir yönde yürümesi, esaslı bir ölçü ve amil olacaktır kanaatindeyim... İspanya hadiseleri dolayısıyla, Akdeniz ve Karadenizde alınması gereken tedbirlere, Cumhuriyet Hükümeti, en geniş bir zihniyetle iştirak etti. Dünyanın her tarafında olduğu gibi, bizi alakalandıran sahalarda ve bu arada, Akdenizde, sükun ve istikrarın korunması, bizim yakından ve alaka ile takib ettiğimiz bir mevzudur... Geçen seneden beri, dost ve müttefik devletlerin mühim ricaliyle bizim devlet adamlarımız arasında karşılıklı ziyaretler vukua gelmiş ve bu, dostluklarımızın tezahürüne vesile olmuştur.”

Atatürk bu konuşmasında Sancak meselesi ile ilgili gelinen nokta hakkında ve uluslararası gelişmeler karşısında Türk hükümetinin duruşu hakkında bilgi vermektedir. Ancak şunu anlamak gerekir ki açık bir şekilde Akdeniz'in güvenliğinin sağlanmasındaki Türkiye'nin rolünün altını çizmek istemiştir. Ayrıca Sancak da bir koşul olarak sunulmuştur. Fransa eğer Akdeniz'in güvenliği için Türkiye ile ittifak içerisinde bulunmak istiyorsa krizde taviz vermeye zorunlu kılınmıştır. Fakat Fransa'nın oyalama tarzı siyasetine devam etmesiyle kriz giderek uzamış ve Türkiye askeri kuvvet kullanma tehdidini ortaya sürmüştür. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Fransa'da müzakerelerin iç boyutu-ikinci seviye karar biriminin izlediği siyaseti güçleştirmiştir. Fransa'nın Sancak'ın statüsüne ilişkin müzakerelerdeki tutumu içeride hükümetin gerek kendi içinde gerekse kamuoyunda yeterince destek bulamadığının işaretlerini taşımaktadır. Bir yandan diplomatik-siyasi müzakerelerde Suriye'deki mandaterliğin avantajlarını elinde tutmak isteyen bir strateji izlenirken diğer yandan Türkiye'nin isteklerinin anlayışla karşılandığı, mandaterliği Milletler Cemiyeti Fransa'ya verdiğine göre Milletler Cemiyeti eğer Sancağa ayrı varlık statüsü, hatta bağımsızlık verirse Fransa'nın buna karşı çıkmayabileceği ifade edilmiştir. Üstelik içeride gerek Dışişleri Bakanlığı bürokrasisi içinde gerekse kamuoyunda hükümetin Sancak politikası yoğun biçimde eleştirilmiştir. Bu durum Türkiye'nin tepkisini sertleştirmesinde önemli rol oynamıştır. Çünkü karar birimleri 1921'den beri değişik zamanlarda yürütülen müzakerelerde Fransa'nın Türkiye'yi oyalamasının ilişkileri zehirlediği düşüncesindedirler. Öyle ki Hatay'ın ayrı varlık statüsü kazanması, seçimlerin yapılması sürecinde dahi Fransa

dahi bu bağlulukta müşterek bulunduğunu ve bizimle beraber olduğunu ifade etmeyi vicdani ve vatan-i borçlarımızın en büyüğü tanımakla sözüme nihayet veriyorum” demektedir. Açıklamalar için bkz.; *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem 5, Toplantı 45, c.17 (7 Nisan 1937), 21.

ayak sürümeye devam etmiştir. Hatta 1936’da mandaterlikten ayrılmayı düşünen Fransa savaşın seyriyle birlikte bu düşüncesinden uzaklaşmış, Suriye’nin bağımsızlığı 1944 yılında gerçekleşebilmiştir.

1938 yılında dünya siyasetindeki önemli gelişmeler sebebiyle Fransa ile ittifak konusu 1 Kasım 1938’de Cumhurbaşkanı Atatürk’ün TBMM’nin açılış konuşmasında Hatay meselesi ile birlikte tekrar ele alınmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1938, 7):

“Bu millî davayı bir Türk-Fransız dostane anlaşması ile halletmek yolundaki mesai muvaffakiyete erdi. Türk ve Fransız askerlerinin muvakkat ve müşterek işgali bu anlaşmanın bariz tezahürü oldu. Bu sayede sükün yerleşti ve intihabat ikmal olundu. Nihayet Hatay, Millet Meclisine ve istiklâline kavuştu. Müstakil Hatay Devleti bu gün inzibat kuvvetlerini tanzim eylemek ve memleketin dahilî emniyetini de kendi vasıtalarıyla temin etmekle meşguldür. Bunun da yakında başarılacağını ümid ediyoruz. Geçen sene ‘Yarınki Türk - Fransız münasebetlerinin dilediğimiz yolda inkişafına Hatay işinin iyi bir yönde yürümesi esaslı bir ölçü ve âmil olacaktır’ demiştim. Filhakika Hatay işindeki Türk - Fransız anlaşması iki Devlet arasındaki münasebetleri çok dostane bir duruma getirmiştir. Hatay işinde istihsal edilen neticelerin istikrarı Türk - Fransız dostluğunun da inkişaf ve tebellürüne bir esas teşkil edeceği kanaatindeyim.”

Atatürk’ün bu konuşması uluslararası müzakerenin çeşitli boyutlarını göstermektedir. Fransa ile bir taraftan Hatay için müzakereler yapılırken Fransa’nın ise bölgede Türkiye ile müttefikliğe ihtiyacı vardı. Fransa’nın bu konudaki yumuşak karnı Atatürk tarafından pragmatik şekilde değerlendirilirken bu konuda TBMM’yi bilgilendirmiştir. Karar biriminin algısında artık tehdidin seviyesi düşmektedir ve yumuşama evresine girilmiştir. Bunun Fransa ile ilişkinin dostane yöne çevrilmesi için TBMM’de karşılık bulması gerekli olmuştur. Yeni bir Dünya Savaşına giderken kendini güvenceye almak isteyen Türkiye daha sonra İngiltere ve Fransa ile yapılacak ittifaka zemin oluşturmak istemiştir. Fakat şunu da eklemek gereklidir; Fransa’ya verilen Türkiye’nin Sancak’taki taleplerinin ilişkilerin dostane yürütülmesi konusunda kesin bir kırmızı çizgi olduğu mesajı oldukça açıktır.

Hatay bağımsız olmuş olsa da Atatürk’ün ölümünden sonra krizin yumuşama sonrasında Hatay’ın Türkiye’ye ilhak olma sürecinde Türkiye durumu dikkatle yakından takip etmiştir. Hatay’ın Cumhurbaşkanı ve Başbakanı TBMM’den milletvekili seçilmişlerdi. Bu durum yani bir ülkenin devlet ve hükümet başkanlarının bir başka devletin meclisine milletvekili olarak girmeleri vaka değildi belki ancak Türkiye kriz yönetiminin bir hamlesi olarak böyle bir eylemde bulunmuştur. Cumhurbaşkanı İnönü artık kriz ile yakından ilgilenmekteydi. Fransa ve İngiltere ile Üçlü İttifak Antlaşması’nın görüşmelerinin nihayete yaklaştığı bir dönemde Fransa’nın karşısına bir koz olarak Hatay’ın ilhakını kabul etmesi sunulacaktır.²⁸

²⁸ Üçlü İttifak Anlaşması’na giden süreç için bkz.; Yamaç, 2019, 215-252.

Hatay Başbakanı ve Cumhurbaşkanı'nın TBMM'de milletvekili seşilmeleri de oldukça aēık ama naif bir Şekilde bu talebin ifadesi olmuştur.

Tablo 1. Karşılaştırmalı Müzakere Özellikleri

	Türkiye	Fransa
Uluslararası Diplomatik Destek	İngiltere, Romanya, Belçika, SSCB, Balkan Antantı ve Sadabat Paketi Ülkeleri	
Uluslararası-Bölgesel Alt Sistemdeki Tehdit-Tehlike Algısı	Akdeniz’de İtalya Saldırganlığı	Doğrudan Almanya’nın tehdidi altında olmak (Versay’ın intikamı)
İstihbarat Desteği ve Örtülü Seçenekler	Fransız diplomatik yazışmalarına ulaşma ve talimatları öğrenme; İstihbaratın Sancak’ta yerel örgütlenmeyi desteklemesi ve Fransız yönetimine karşı direniş örgütlemesi; Bağımsız Suriye Yanlısı Arap ve Alevileri Destekleme	Türkiye’nin diplomatik-siyasi çözüm bulunamazsa askeri yöntemlere başvurmada kararlı olduğu bilgisi, Türkiye’de ayrılıkçı Kürtleri destekleme; Sancak’ta Türkiye karşıtlığını destekleme
Siyasi-Nihai Karar Birimleri Arasında İletişim	Diplomatik temsilciler aracılığı ile mesaj iletme, Cumhurbaşkanı Atatürk’ün resmi açıklamaları ve mesajları	Başbakan Leon Blum’un mektup göndererek tansiyonu düşürecek seçenekler sunması,
Müzakerelerde Yer Alan Temsilciler	Tevfik Rüştü Aras (Dışişleri Bakanı) Numan Menemencioğlu (Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri) Suad Davaz (Paris Büyükelçisi) Hasan Rıza Soyak (Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri)	Yvon Delbos (Dışişleri Bakanı) George Bonnet (Dışişleri Bakanı) Pierre Viénot (Dışişleri Bakanlığı Siyasi Müsteşarı) François De Tesson (Dışişleri Müsteşarı) Alexis Leger (Dışişleri Genel Sekreteri) Henri Ponsot (Ankara Büyükelçisi) René Massigli (Ankara Büyükelçisi)
Uyuşmazlık Çözümüne Dair Yaklaşım	Barışçıl diplomatik-siyasi doğrudan müzakerelerle çözüme ulaşmak; MC ile işbirliğine evet	Müzakereye evet; Milletler Cemiyeti görüşlerine uygun çözüm arayışı
Uyuşmazlığa Yüklenen Anlam	1921 taahhütlerine uygun olarak Hatay’ın ayrı varlık olarak kabulü, bağımsızlığı, ilhaki	1921 taahhütleri ve Sancak’ın statüsüne ilişkin hükümler Fransa’nın mandaterlik yükümlülükleriyle çatışmamalıdır. Sancak Suriye egemenliğinde bir bölgedir.
Müzakerelerin Mutfağında Uyumluluk	Yetkili müzakereci ve diplomatik temsilcilerle karar yapısı içinde strateji belirlemede çoklu danışma ve saptanan politikanın uygulanmasında tam destek	Müzakereci ve diplomatik temsilcilerin karar yapısı ile iletişim eksikliği-talimatlılık-iletişimsizlik; siyasal karar birimi değişikliği ile siyasa değişikliğine gidilmesi
Seviye II- İç Destek	Meclis, Ulusal Basın ve Kamuoyunun Tam Desteği	Hükümetin-müzakerecilerin Sancak sorununa ilişkin siyasetine yönelik sert eleştiriler,
Karar Yapısında Uyum	Cumhurbaşkanı, Başbakan, Dışişleri Bakanı, Genelkurmay Başkanı amaç ve hedefte tam uyum, yöntemde kısmi uyumsuzluk. Cumhurbaşkanı Atatürk-Başbakan İnönü Cumhurbaşkanı Atatürk-Başbakan Bayar Cumhurbaşkanı İnönü-Başbakan Bayar Cumhurbaşkanı İnönü-Refik Saydam	Başbakan, Dışişleri Bakanı, diplomatik-bürokratik temsilciler arasında görüş ayrılığı ve uyumsuzluk
İç Gündem	Görece istikrarlı ekonomik, sosyal, siyasal yapı; ekonomik kalkınmada başarı, çok partili rejim denemeleri, rejimin-devrimlerin konsolidasyonu, Dersim İsyanı	Ekonomik, sosyal, siyasal sorunlar, istikrarsız hükümetler ve yönetimden memnuniyetsizlikler

Tablo 2. Karar Yapı, Süreç ve Müzakerelerde Öne Çıkan Aktörler

Karar Yapısı ve Sürecinde Yer Alan Aktörler	DÜZEY II		DÜZEY I	
	Türkiye	Fransa	Türkiye	Fransa
Cumhurbaşkanı	Mustafa Kemal Atatürk	Albert Lebrun		
Başbakan	İsmet İnönü Celal Bayar Refik Saydam	Léon Blum Camille Chautemps Édouard Daladier		Léon Blum
Dışışleri Bakanı	Tevfik Rüştü Aras Şükrü Saracoğlu	Yvon Delbos George Bonnet	Tevfik Rüştü Aras	Yvon Delbos George Bonnet
Dışışleri Genel Sekreteri	Numan Menemencioğlu	Pierre Viénot (Dışışleri Bakanlığı Siyasi Müsteşarı) François De Tessan (Dışışleri Müsteşarı) Alexis Leger (Dışışleri Genel Sekreteri)	Numan Menemencioğlu	Pierre Viénot (Dışışleri Bakanlığı Siyasi Müsteşarı) François De Tessan (Dışışleri Müsteşarı) Alexis Leger (Dışışleri Genel Sekreteri)
Diplomatik Temsilciler	Suad Davaz (Paris Büyükelçisi) Cevat Açıkalın (Olağanüstü Türk Temsilci-Hatay) Feridun Cemal Erkin (Beyrut Başkonsolosu) Necmettin Sadak (MC Daimi Temsilcisi)	Henri Ponsot (Ankara Büyükelçisi) René Massigli (Ankara Büyükelçisi) Durieux (Yüksek Komiser Sancak Delegesi) Roger Garreau (Yüksek Komiser Sancak Delegesi)	Suad Davaz (Paris Büyükelçisi) Cevat Açıkalın (Olağanüstü Türk Temsilci-Hatay) Feridun Cemal Erkin (Beyrut Başkonsolosu) Necmettin Sadak (MC Daimi Temsilcisi)	Henri Ponsot (Ankara Büyükelçisi) René Massigli (Ankara Büyükelçisi) Durieux (Yüksek Komiser Sancak Delegesi) Roger Garreau (Yüksek Komiser Sancak Delegesi)
İçişleri Bakanı	Şükrü Kaya Refik Saydam			
Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri (Atatürk'ün Görevlendirmesiyle)	Hasan Rıza Soyak		Hasan Rıza Soyak	
Genelkurmay Başkanı	Fevzi Çakmak	Maurice Gustave Gamelin		
Meclis Başkanı	Kazım Özalp			
İstihbarat Başkanı	Şükrü Ali Öğel			
Yerel Aktörler	Tayfur Sökmen Abdurrahman Melek Şükrü Sökmenşüer Aldılgani Türkmen		Tayfur Sökmen Abdurrahman Melek Şükrü Sökmenşüer Aldılgani Türkmen	
Askeri Kişiler	Şükrü Kanatlı Asım Gündüz	Damien De Martel (Yüksek Komiser) Charles Huntziger (Fransız Doğu Ordusu Komutanı) Philibert Collet (Yüksek Komiser Delegesi)	Şükrü Kanatlı Asım Gündüz	Damien De Martel (Yüksek Komiser) Charles Huntziger (Fransız Doğu Ordusu Komutanı) Philibert Collet (Yüksek Komiser Delegesi)

SONUÇ

Suriye'nin Fransa'dan bağımsızlığının gündeme gelmesi ile Türkiye ile Fransa arasında 1921 Ankara Anlaşması ile dondurulan Sancak meselesi yeniden tartışılmaya başlamıştır. Türkiye'nin Sancak'a bağımsızlık verilmesi yönündeki talebi ile tetiklenen kriz zaman içerisinde Milletler Cemiyeti'ne intikal etmiştir. Uzun ve zorlu bir süreç sonrasında Hatay'ın bağımsız olması ile kriz yumuşamış ve kriz sonrası evrede nihayetinde Türkiye'ye ilhak olarak kriz tamamen sona ermiştir.

Sancak krizinde Cumhurbaşkanı Atatürk'ü baskın lider karar birimi olarak görmekteyiz. Karar birimi kriz yönetiminde Putnam'ın şekillendirdiği iki seviyeli oyun modelinde olduğu gibi hem uluslararası hem de ulusal alanda müzakere sürecini şekillendirmiştir. Atatürk Fransa ile (birinci seviye) müzakereleri yürütürken belirlenen kriz yönetim stratejisi ve tekniklerini uluslararası sistemdeki güç dengesi değişikliklerine göre yönlendirmiştir.

Öncelikle uluslararası sistemin etkisi fırsat ya da kısıt olarak kabul edildiğinde kriz sürecinde sistemik gelişmeler Türkiye için kesinlikle fırsat olmuştur. Avrupa'daki güç dengelerindeki değişimler ve bunun Akdeniz üzerinden bölgesel alt sisteme yansımaları Türkiye'yi destekleyici nitelikte olmuştur. Fransa, Avrupa'da hissettiği ciddi tehdit algısıyla hem manda yönetimlerini bırakarak dikkatini anavatan topraklarının olduğu Avrupa'ya çekmek istemiştir hem de olası bir anavatanı doğrudan bir saldırıya uğradığında Türkiye'nin müttefikliğine ihtiyaç duyabileceğini fark etmiştir. Bunu kabullenebilmesi uzun bir zaman aldığı gibi ülke içinde de emperyal çıkarlarla ülke güvenliği arasında bir tercihe zorlanmış olma hali hükümetler ile muhalefet arasında ciddi görüş-çıkarc çatışması yaratmıştır. Diğer yandan savaşın getireceği ortamda bir başka dış politika uyuşmazlığı ile uğraşmak istemeyen Fransa'nın Hatay konusundaki motivasyonunu İngiltere de kırmaktaydı. Kriz sürecinde arabulucu olan İngiltere, Türkiye ile geliştirdiği yakın ilişkiler sebebiyle Fransa üzerinde baskı kurmuş ve müzakere süreci Türkiye lehine işlemiştir.

Kriz sürecinde anayasa gereği nihai karar birimi ve siyasal sorumlu Başbakan İsmet İnönü olsa da, yürütmenin siyasal sorumsuz kanadı olan Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk baskın lider olarak kararlarda öne çıkmaktadır. Baskın lider olarak karar alıcı Atatürk Sancak krizindeki tehdit algısını "şahsi meselem" diyerek ifade ederken TBMM'de ve kamuoyunda "milli dava" vurgusunu ön plana çıkararak meseleye ulusal meşruiyet kazandırmıştır. Krizin sürecinde karar birimi iki seviyeli bir oyunu tasarlamış ve uygulamıştır. Dönemin koşullarıyla bakılınca Türkiye'de siyasal hayatın ve haliyle dış politikanın ne kadar tek lider

üzerinde yürüdüğü açıksa da uluslararası pazarlığın desteklenmesi için içeride ulusa mal edilmiş çıkar yaratmak gerekmektedir. Bu gereklilikle Atatürk TBMM'yi kriz sürecine dahil etmiştir. İki seviyeli oyunun da varsayımı ile içerideki pazarlık alanıyla ne kadar çıkar algısı bütünleşirse uluslararası alanda anlaşmaya varılma şansı o oranda artmıştır. Ulusal desteğe sahip hükümet ve karar yapısı rakip nezdinde daha prestijli ve güçlü görünürler. Bu güçlü görüntü rakibe çizilen kırmızı çizginin ne kadar net olduğunu açıkça hissettirir. Atatürk'ün TBMM dönem açılış konuşmasında sorunu ilk kez gündeme getirdiğinde Fransız büyükelçinin bunu bir ultiatom olarak algılaması ve bu konuşmanın özellikle mecliste yapılmış olması açık bir örnektir. Diğer taraftan Tayfur Sökmen'in 1935'te ve 1939'da, Abdurrahman Melek'in 1939'da milletvekili seçilmeleriyle TBMM, Hatay'ın Türkiye'ye ilhak talebi için araç olarak kullanılmıştır. Teknik süreçler gereği yine kriz sürecinde TBMM krize çeşitli şekillerde müdahil olmuştur. Diğer yandan 1924 Anayasası gereği uluslararası antlaşmaların uygun bulunması TBMM'nin yetkisindeydi. Kriz sürecinde imzalanan uluslararası nitelikteki an[t]laşmalar için TBMM'nin onayı gerekmekteydi. Ayrıca meselenin çözümü için Milletler Cemiyeti'ne gidilmesi yine TBMM kararı ile gerçekleşmiştir. Bu teknik ve hukuki ayrıntılar içeride ikna edilmesi gereken ulusal bir yapı olarak TBMM'nin rolü öne çıkmaktadır. Uluslararası sistemin fırsatlarını başarılı bir şekilde kendi lehine kullanan karar alıcı ulusal seviyede TBMM ile ilişkisini de iyi şekilde yöneterek Fransa ile pazarlığında konumunu sağlamlaştırmıştır.

KAYNAKLAR

Ayın Tarihi (1936 Kasım). S. 36.

Ayın Tarihi (1937 Şubat). S. 38.

TBMM Gizli Celse Zabıtları (1921). Dönem 1, Birleşim 94, C. 2.

TBMM Zabıt Ceridesi (1936). Dönem 5, Birleşim 1, C. 13.

TBMM Zabıt Ceridesi (1936). Dönem 5, Birleşim 8, C.13.

TBMM Zabıt Ceridesi (1937). Dönem 5, Birleşim 30, C. 15.

TBMM Zabıt Ceridesi (1937). Dönem 5, Birleşim 45, C. 15.

TBMM Zabıt Ceridesi (1939). Dönem 6, Birleşim 37, C. 4.

Ada, S. (2005). *Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Aksu, F. (2018). "Türk Dış Politikası Krizlerinde Hükümetler, Cumhurbaşkanları ve Başbakanlar". *Uluslararası İlişkiler*. C. 13 S. 59, 65-78.

Armaoğlu, F. (2007). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Alkım Yayınevi.

Barlas, D (2000) "Fransız Belgelerine Göre Türkiye'nin Avrupa Politikası (1930-1939)", *Atatürk 4. Uluslararası Kongresi Bildiri Kitabı*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 217-222.

Davaz, S. (1936). *İskenderon-Antakya Meselesi IV*. Ankara: (Yayınevi Yok)

Dayı, S. E. (2002). "Hatay Devleti ve Hatay'ın Anavatan'a Katılması", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. S. 19, 331-340.

Demir, Y. (2012). "Hatay'da Siyasi Çekişmeler ve Türkiye'nin Politikası (1936-1938)", *History Studies, Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı*, 47-72.

Fırat, M. ve Kürkçüoğlu, Ö. "Sancak Sorunu", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar C. I.* içinde (279-292) İstanbul: İletişim.

Foreign Relations of the United States (FRUS) Diplomatic Papers (1938). The British Commonwealth, Europe, Near East, and Africa, Volume II. Document 851.

Goloğlu, M. (2009). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II: Tek Partili Cumhuriyet*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Gözler, K. (2016). *Devlet Başkanları: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.

Güçlü, Y. (2001). *The Question of the Sanjak of Alexandretta*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Hermann, M. ve Hermann, C. (1989). "Who Makes Foreign Policy Decisions and How: An Empirical Inquiry". *International Studies Quarterly*. Vol.3, No.4, 361-387.

Iida, Keisuke. (1993). "When and How Do Domestic Constraints Matter? Two-Level Games with Uncertainty". *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 37, No. 3, 403-426.

Karakoç, E. (2009). "Atatürk'ün Hatay Davası". *Bilig*. S. 50. 97-118.

- Kaştan, Y. (2019). "TBMM Tutanak Defterleri'ne Göre İskenderun Sancak Meselesi, Hatay Cumhuriyeti ve Hatay'ın Türkiye'ye Katılım Süreci (1936-1940)". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt: 12, Sayı: 67, 344-363.
- Khadduri, M. (1945) "The Alexandretta Dispute". *The American Journal of International Law*. Vol. 39, No: 3, 406-425.
- Köni, H. (1989). "Hatay Sorunu'na Yeni Bir Bakış". *Atatürk Yolu Dergisi*. C. 1 S. 4, 535-539.
- Melek, A. (1986). *Hatay Nasıl Kurtuldu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Nadi, Y. (1937, 6 Ocak). "Fransız Dostluğuna Hala Kıymet Veriyoruz". *Cumhuriyet*.
- Oran, B. "Dönemin Bilançosu", Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar C. I* içinde (387-398) İstanbul: İletişim.
- Pehlivanlı, H. (1998). "Atatürk Dönemi Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilâtı İstihbarat Raporlarında Hatay Meselesi". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. C. XIV, S. 4, 159-205.
- Putnam, R. D. (1988). "Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games". *International Organization*. Vol. 42, No. 3, 435-436.
- Renshon, J. ve Renshon, S. A (2008). "The Theory and Practice of Foreign Policy Decision Making". *Political Psychology*. Vol. 29, No. 4, 509-536.
- Sarımay, Y. (1996). "Atatürk'ün Hatay Politikası-I (1936-1938)". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. C. XII, S. 34, 3-67.
- Sebenius, J. K. (2013). "Level Two Negotiations: Helping the Other Side Meet Its 'Behind-the-Table' Challenges". *Negotiation Journal*. Vol. 29, Issue 1, 7-21.
- Selek, S. (2009). İsmet İnönü Hatıralar, Ankara: Bilgi Yayınları.
- Soyak, H. R. (2006). *Atatürk'ten Hatıralar*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Soysal, İ. (1985). "Hatay Sorunu ve Türk-Fransız Siyasal İlişkileri". *Belleten*. C. 49, S.193, 79-109.
- Soysal, İ. (1989). *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920-1945)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sökmen, Tayfur (1992). *Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Şener, B. (2018). "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasında Çok Yönlü Bir İnce Diplomasi Uygulaması: Siyasal, Hukuksal Ve Askerî Boyutlarıyla Hatay'ın Türkiye'ye Katılması Süreci (1921-1939)". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. C. 34, S. 97, 139-178.
- Şimşir, B. (1981). "Atatürk'ün Yabancı Devlet Adamları ile Görüşmeleri". *Belleten*. C.45/1 S.177, 157-207.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü (1973). *Montreux ve Savaş ve Öncesi Yılları (1935-1939)*. Ankara: Türkiye Dış Politikasında 50. Yıl Serisi.
- Tekin, M. (2015). *Hatay İşgal Yılları ve Bağımsız Hatay Devleti Kronolojisi*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 2015.
- Tengirşenk. Y. K. (2001). *Vatan Hizmetinde*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1924.

Yamaç, M. (2019). “Fransız Arşiv Belgelerinde 23 Haziran 1939 Tarihli Türk - Fransız Antlaşması”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. S. 99, 215-252.

Yavuz, B. (1992). “1921 Türk-Fransız Anlaşması'nın Hazırlık Aşamaları”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. C. VIII, No. 23, 273-308.

“Antakya ve İskenderun meselesi hakkında Hariciye vekili Dr. Tevfik Rüştü Aras'ın beyanatının tasvib edildiğine dair karar” (1936). TBMM Karar No: 958. *Resmi Gazete*. 3475.

“Hatay Meselesi ile İsviçre basınından Neue Zürcher Zeitung gazetesi ve Yugoslav basınından yarı resmi Novosti gazetesinde çıkan yazılar.” (1938). *T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi* 030.10/224.509.28.

“Hatay Vilayeti Kurulmasına Dair Kanun 3711 S.K.” (1939). *Resmi Gazete*. 4255.

“Romanya Bükreş'te yayınlanan Le Moment gazetesinde Hatay'la ilgili olarak çıkan yazı.” (1937). *T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, 030.10/222.501.25.

“Türkiye Fransız Hükümeti'ne Bir Nota Verdi” (1936, 10 Ekim). *Cumhuriyet*.

“Türkiye'nin Milletler Cemiyetine iltihakının tasvip edildiği hakkında” (1932). TBMM Karar No:726. *Resmi Gazete*. 2148.

BIST ANA METAL SANAYİ ENDEKSİNDE FAALİYET GÖSTEREN İŞLETMELERİN FİNANSAL PERFORMANSLARININ ENTROPİ TABANLI PROMETHEE YÖNTEMİYLE ÖLÇÜLMESİ: 2014-2018 DÖNEMİ

Kenan KORKMAZ^{1*}

¹Bartın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi

Ahmet ÖZTEL²

²Bartın Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü

ÖZ

Firmaların ağır rekabet ortamında sürdürülebilir bir başarı göstermeleri finansal performanslarıyla doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda ülke ekonomisinde ve dünya ekonomisinde öncül sektörlerden olan ağır metal sanayi sektöründe yer alan firmaların finansal performansları oldukça önemlidir. Bu çalışmada Borsa İstanbul'da işlem gören 17 ağır metal sanayi firmasının 2014-2018 dönemine ait finansal performans ölçümleri gerçekleştirilmiştir. Finansal performans göstergesi olarak bilanço ve gelir tablolarından elde edilmiş temel finansal oranlar kullanılmış, Ç.K.K.V. yöntemi olarak PROMETHEE yöntemi kullanılmıştır. Kriter ağırlıkları ise Entropi yöntemiyle belirlenmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre firmaların finansal performans sıralamaları ilgili yıllarda değişkenlik göstermektedir. Entropi yöntemiyle elde edilen bulgular; Öz Kaynak Karlılığı, Net Çalışma Sermayesi ve Devir Hızı oranlarının en önemli kriterler olduğunu göstermektedir. PROMETHEE yöntemiyle yapılan performans sıralamalarında ortalama olarak EREGL ve ERBOS en başarılı firmalar olmuştur. CEMAS ise tüm dönem boyunca en düşük performanslı şirket olarak tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Performans, Entropi Yöntemi, PROMETHEE Yöntemi, BIST

Jel Sınıflandırması: L83, C44

MEASUREMENT OF FINANCIAL PERFORMANCE OF ENTERPRISES OPERATING IN BIST MAIN METAL INDUSTRY INDEX BY ENTROPY-BASED PROMETHEE METHOD: 2014-2018 PERIOD

ABSTRACT

The sustainable success of companies in a highly competitive environment is directly related to their financial performance. In this context, the financial performance of companies in the heavy metal industry sector, which is one of the leading sectors in the national economy and the world economy, is very important. This research will comparatively analyze the financial performance rankings of seventeen heavy metal industry companies listed on Borsa Istanbul (BIST) by using the comparative multi-criteria decision-making (MCDM) method for the years 2014-2018. Basic financial ratios obtained from balance sheets and income statements were used as financial performance indicators, PROMETHEE method is used as the MCDM Criteria weights were determined by the Entropy method. According to the results of the research, the financial performance rankings of the companies vary in the relevant years. Equity Profitability and Net Working Capital Turnover ratios were determined as the most important criteria with the Entropy method. On average, EREGL and ERBOS have been the most successful companies in the performance rankings made with the PROMETHEE method. CEMAS has been identified as the lowest-performing company throughout the period.

Keywords: Financial Performance, Entropy Method, PROMETHEE Method, BIST

JEL Classification: L83, C44

GİRİŞ

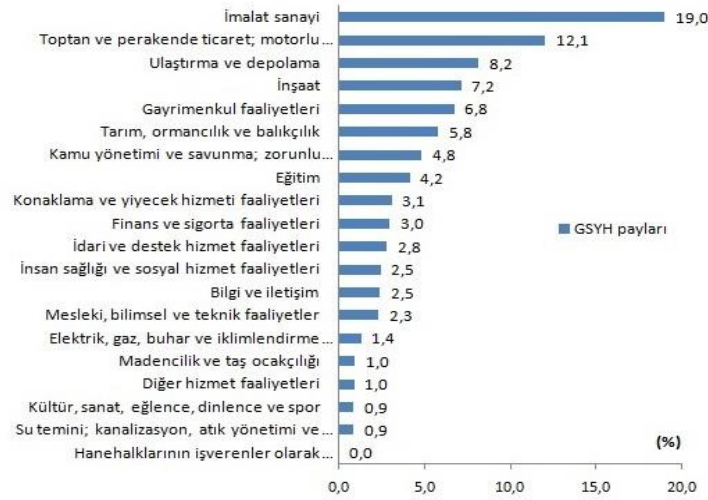
Ana metal sanayi ülke ekonomilerinde sanayinin gelişmesinde önemli rol oynamakla birlikte reel ekonominin de önemli göstergelerinden biri olarak kabul edilir. Dünya ekonomik tarihine bakıldığında ana metal sanayi sektöründeki daralmalar ülke istihdamlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Ekonomik büyüme dönemlerinde inşaat ve otomotiv gibi sektörler reel ekonominin lokomotifi olarak kabul edilirler. Ana metal sanayi sektörü sanayi ve beyaz eşya üretimi gibi farklı sektörlerde hammadde ve malzeme tedarikini üstlendiği için ekonomik açıdan önemli bir konuma sahiptir. Dünya çelik üretimi 2018 yılında yıllık %5,7 artışla 1,691 milyar ton olarak gerçekleşmiştir. Çin Halk Cumhuriyeti, 2018 yılında 831,7 milyon ton çelik üretimi ile tarihi zirvesini korumuş ve dünya çelik üretiminde %49,2 paya

sahip olmuştur. Tablo 1’de dünya ham çelik üretiminde önde gelen ülkeler gösterilmiştir (Kaynak: Dünya Sanayi Kalkınma Bankası, 2018).

Tablo 1: Dünya Ham Çelik Üretiminde Önde Gelen Ülkeler

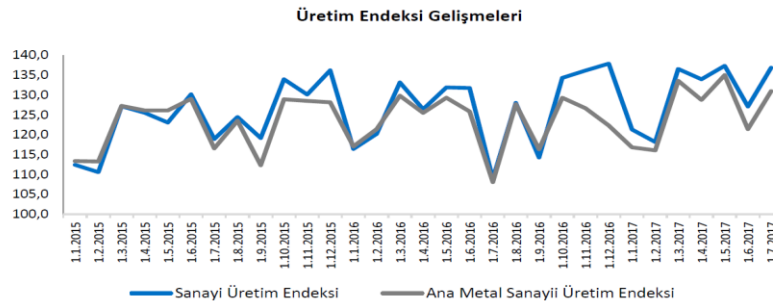
Sıralama	Ülke	2017 Üretimi (Mn Ton)	2016 Üretimi (Mn Ton)	Değişim (%)
1.	Çin	831,7	786,9	5,7
2.	Japonya	107,6	104,7	0,1
3.	Hindistan	101,4	95,5	6,2
4.	ABD	81,6	78,5	4,0
5.	Rusya	71,3	70,5	1,3
6.	Güney Kore	71,1	58,6	3,7
7.	Almanya	43,6	42,1	3,5
8.	Türkiye	37,5	33,2	13,1
9.	Brezilya	34,4	31,3	9,9
10.	İtalya	24,0	23,4	2,9
	Dünya	1691,2	1606,1	5,3

Ülke ekonomisinin en dinamik ve üretken bölümü imalat sanayidir. Türkiye’de ihracatın %90’ı imalat sanayi ürünlerinden yapılmaktadır. İmalat sanayinin sağladığı istihdam Türkiye için büyük önem taşımaktadır. İmalat sanayi ülkeyi sadece ekonomik anlamda değil, toplumun sahip olduğu sosyo-ekonomik durum ve yaşam düzeyi anlamında da doğrudan etkilemektedir. Maliye Bakanlığı’nın her yıl yayınlamış olduğu ekonomik raporlardan 2018 yılı verilerine göre sektörlerin GYSİH içindeki payları Şekil 1’de verilmiştir (Kaynak: Dünya Sanayi Kalkınma Bankası, 2018).

Şekil 1: 2018 Yılı Verilerine Göre Sektörlerin GYSİH İçindeki Payları

İmalat sanayinin alt sektörü olan ana metal sanayi sektörü ise imalat sanayisinin gelişmesine katkı sağlayan ve üretim alanlarına göre lokomotif görevi gören en etkili sektördür. TÜİK'in yapmış olduğu ISIC Rev3 sınıflandırmasına göre ana metal sanayi sektörü; demir-çelik ana metal sanayi, demir çelik dışındaki ana metal sanayi ve döküm ana metal sanayi olarak üç sınıfa ayrılmıştır. Demir çelik metal sanayide çelik üretimi yapılmakta, demir çelik dışındaki ana metal sanayide ise demir, alüminyum, kurşun, değerli metaller, bakır, kalay, çinko gibi çeşitli değerli metaller üretilmektedir. Türkiye ana metal sanayi üretim endeksi ile sanayi üretim endeksi birbirleriyle aynı doğrultuda bir performans sergilemektedir. 2017 yılında sanayi üretimi yıllık bazda %1,8 artış yaşarken, ana metal sanayi üretim endeksi %4,2 artış yaşamıştır. 2015-2017 yılları arasında ait ana metal sanayi ve sanayi üretim endeksi gelişmeleri Şekil 2'de verilmiştir (Kaynak: Dünya Sanayi Kalkınma Bankası, 2018).

Şekil 2: 2015-2017 Yılları Arasındaki Ana Metal Sanayi ve Sanayi Üretim Endeksi Gelişmeleri

Türkiye çelik üretiminde dünyada sekizinci sırada yer almaktadır. 2017 yılı ihracat rakamları ele alındığında ihracatın %94' lük bir oranı imalat sanayiden yapılmıştır. Demir çelik ve demir çelik dışı metallerin imalat sanayi sektörü ihracatı içindeki payı %13'tür. Bu rakamlar ana metal sanayinin ülke ekonomisi açısından önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir (TC Maliye Bakanlığı, 2018).

İmalat sanayi üretim sektörü için ana metal sanayi üretim endeks değerinin pozitif yönlü olması ne kadar önemli ise ana metal sanayi üretim sektörü içinde demir çelik üretim endeks değerinin pozitif yönlü olması o kadar önemlidir. Araştırmada BIST de faaliyet gösteren ağır metal sanayi firmalarının finansal performans sıralamaları, Ç.K.K.V yöntemlerinden PROMETHEE yöntemiyle tespit edilmiş ve firma düzeyinde karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir.

1. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Literatür taraması iki alt başlıktan oluşmaktadır. Öncelikle araştırmayla benzer örnekleme sahip olan ve ağır metal sanayini konu edinen araştırmalara değinilmiştir. Araştırmada kullanılan Entropi ve PROMETHEE yöntemlerini kullanan çalışmalar ise ayrı bir başlıkta ele alınmıştır.

1.1. Ana Metal Sanayi Sektörü Üzerine Yapılan Çalışmalar

Şit vd. (2017), tarafından yapılan çalışmada BIST Ana Metal Sanayi Endeksinde (XMANA) faaliyet gösteren firmaların finansal performansları ÇKKV yöntemi olan TOPSIS yöntemi ile incelenmiştir. Firmaların finansal performans kriterlerinin yıllara göre değişkenlik gösterdiği gözlemlenmiştir. Ayrıca çalışmada 2011-2015 dönemine ait verilerin kullanılmasına rağmen en iyi finansal performansı gösteren firma belirlenmemiştir. Bu durumun sebebi olarak yurtiçi ve yurt dışındaki sosyo-ekonomik gelişmeler karşısında firmaların almış olduğu ekonomik tedbirler gösterilebilir. Firmaların ekonomik gelişmeler karşısındaki duyarlılığının çok yüksek seviyede olduğu gözlemlenmiştir. Gülhan vd., (2015), tarafından yapılan çalışmada Sosyal Güvenlik Kurumu verilerine göre, ana metal sanayi firmalarında meydana gelen iş kazaları ve bunun sonucu olarak iş kaybı günlerinin sayısı incelenmiştir. Araştırmada Ankara iline ait organize sanayi bölgesinde faaliyet gösteren bir ana metal sanayi firması incelenmiştir. Firmaya ait veriler çalışanlara yapılan anket ile elde edilmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda kazaların oluşumunu etkileyen

faktörlerin başında kişisel koruyucu ekipman kullanımı, kişisel nedenler, dikkatsizlik, kullanılan iş makinaları ve tezgahlara ait güvenlik önlemlerinin yeterli olmaması görülmüştür. Tespit edilen bu eksikliklerin giderilmesi için tavsiyelerde bulunulmuştur.

Bakırcı vd. (2014), tarafından yapılan çalışmada BIST’ de işlem gören ana metal sanayi sektöründeki on dört firmanın 2009-2011 yılları arasındaki mali tablolarına bakılarak finansal performansları incelenmiştir. Firmaların finansal performans ölçümleri çok kriterli karar verme yöntemi olan VZA “Veri Zarflama Analizi” yöntemi ile yapılmıştır. VZA’ ya göre kısmi etkinlik seviyeleri elde edilen firmaların sıralaması VZA Süper Etkinlik ve TOPSIS yöntemleri ile yapılmıştır. Bu farklı iki yöntem ile elde edilen bulgular birbirleriyle karşılaştırılıp finansal anlamda bir sıralama elde edilmiştir.

Uygurtürk ve Korkmaz (2012), tarafından yapılan çalışmada BIST’ de işlem gören ana metal sanayi sektöründeki on üç firmanın 2006-2010 yılları arasındaki mali tablolarına bakılarak finansal performansları TOPSIS yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Öncelikle firmaların finansal değerlerini belirlemek için finansal oranlar hesaplanmış ve elde edilen bu değerler firmaların genel performansını gösteren tek bir değere dönüştürülmüştür. Sonuç olarak ana metal sanayi sektöründe faaliyet gösteren firmaların belirlenen dönem içerisindeki finansal performanslarının değişkenlik gösterdiği tespit edilmiştir.

Ertuğrul ve Tuş Işık (2008), tarafından yapılan çalışmada BIST’ de işlem gören ana metal sanayi sektöründeki on dört firmanın 2003-2007 yılları arasındaki mali tablolarına bakılarak finansal performansları incelenmiştir. İki girdi- iki çıktı kullanılarak VZA yöntemlerinden biri olan çıktı yönlü CCR yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca analiz için EMS paket programından yararlanılmıştır. 2007 yılında CCR modeline göre pasif firmaların, aktif konuma geçebilmeleri için kullandıkları girdi-çıkıtı verileri ve faaliyet gösterdikleri sektörlerde aktif olan firmalara göre iyileştirme oranları belirtilmiştir.

1.2. Entropi ve PROMETHEE Yöntemlerini Kullanan Çalışmalar

Literatür incelemesinde çok kriterli karar verme yöntemleri olan ENTROPİ ve PROMETHEE yöntemlerinin farklı sektörlerde çoklu karar verme aşamasında sıklıkla kullanıldığı görülmüştür. Bu iki yöntemin çalışmamız problem çözümünde de etkili olacağı beklenmektedir. Aşağıdaki Tablo 2 ve Tablo 3’te Entropi ve PROMETHEE yöntemlerinin kullanıldığı bazı çalışmalar özet halinde gösterilmiştir.

Tablo 2: Entropi Yöntemi ile Yapılmış Çalışmalar

Yazar(lar) ve Yıl	Uygulama
Ömürbek ve Balcı (2017)	Avrupa birliği Ülkeleri ve Türkiye'nin Havayolu Taşımacılığının Değerlendirilmesi
Ömürbek, Eren, vd. (2017)	Yaşam Kalitesi Açısından AB Ülkelerinin Değerlendirilmesi
Çatı vd. (2017)	Futbol Takımlarının Finansal ve Sportif Etkinliklerinin Analiz Edilmesi
Ömürbek, Delibaş, vd. (2017)	Devlet Kütüphanelerinin Değerlendirilmesi
Ural Vd. (2018)	Kamu Bankalarında Performans Analizi
Kenger ve Organ (2017)	Banka Personel Seçiminin Değerlendirilmesi
Öztel vd. (2018)	Enerji Sektöründe Kurumsal Sürdürülebilirlik Performansının Ölçümü
Yıldırım vd. (2018)	Kurumsal Yönetim İle Finansal Performans Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi
Ulutaş (2019)	Lojistik Firmalarının Performans Analizi
Korucuk vd. (2019)	Otel İşletmelerinde Hizmet Kalitesinin Ölçülmesi
Topak ve Çanakçıoğlu (2019)	Türk Bankacılık Sektörünün Performans Değerlendirilmesi
Kaplanoğlu (2019)	MKEK fabrikalarının Performans Ölçümü

Tablo 3: PROMETHEE Yöntemi ile Yapılmış Çalışmalar

Yazar(lar) ve Yıl	Uygulama
Şahin ve Akkaya (2013)	Portföy Oluşturma Üzerine Bir Çalışma
Bağcı ve Rençber (2014)	Kamu Bankaları ve Halka Açık Özel Bankaların Kârlılıklarının Analizi
Genç ve Masca (2015)	TOPSIS ve PROMETHEE Yöntemlerinden Elde Edilen Üstünlük Sıralamalarının Karşılaştırılması
Sungur ve Maden (2016)	TR61 Bölgesi (Antalya, Isparta, Burdur) İmalat Sanayi Sektörlerinin Sıralanması
Ömürbek ve Eren (2016)	Oran Analizi Sonuçlarının Değerlendirilmesi
Bağcı ve Esmir (2016)	Faktöring Şirketi Seçimi
Ergün Bülbül ve Köse (2016)	Türk Sigorta Sektörünün Finansal Performans Analizi
Uzun ve Kazan (2016)	Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinden AHP TOPSIS ve PROMETHEE Karşılaştırılması
Alkan vd. (2017)	Lastik Üreticisi Bir Firma İçin Tedarikçi
Oral ve Kıpkip (2019)	Ulaştırma Sektörünün Performans Ölçümü
Nalan (2019)	Türkiye'deki İşletmelerin Finansal Performans-Piyasa Değeri Analizi

2. VERİ VE YÖNTEM

2.1. Veri Seti ve Kapsamı

Bu çalışmada BIST 'te işlem gören 17 ana metal sanayi firmasının 2014-2018 yılları arasındaki 5 yıllık finansal oranları kullanılmıştır. Firmalara ait güncel finansal performans değerlerinin incelenmesi amacıyla bu dönem seçilmiştir. Firmalara ait finansal değerler firmaların mali tablolarından türetilmiştir. (Kaynak: www.kap.org.tr)

Tablo 4: BIST 'te İşlem Gören Ana Metal Sanayi Firmaları

BIST'TEKİ KODU	İŞLETMENİN TİCARİ ADI VE ÜNVANI
1. BRSAN	Borusan Mannesmann Boru Sanayi ve Tic.A.Ş.
2. BURCE	Burcelik Bursa Celik Dokum Sanayi A.Ş.
3. BURVA	Burçelik Vana Sanayi ve Ticaret A.Ş.
4. CELHA	Çelik Halat ve Tel Sanayi A.Ş.
5. CEMAS	Cemaş Dokum Sanayi A.Ş.
6. CEMTS	Cemaş Dokum Sanayi A.Ş.
7. CUSAN	Çuhadaroğlu Metal Sanayi ve Pazarlama A.Ş.
8. DMSAS	Demisaş Dokum Emaye Mamulleri Sanayi A.Ş.
9. DOKTA	Döktaş Döküm Sanayi A.Ş.
10. ERBOS	Erbosan Erciyas Boru Sanayi ve Ticaret A.Ş.
11. EREGL	Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları T.A.Ş.
12. ISDMR	İskenderun Demir Çelik Sanayi A.Ş.
13. IZMDC	İzmir Demir Çelik Sanayi A.Ş.
14. KRDMA	Kardemir Karabük Demir Çelik San. Ve Tic. A.Ş.
15. OZBAL	Özbal Çelik Boru Sanayi Ticaret ve Taahhüt A.Ş.
16. SARKY	Sarkuysan Elekt. Bakır San. Ve Ticaret A.Ş.
17. TUCLK	Tuççelik Alümin.Ve Metal Mamül. San. Ve Tic. A.Ş.

2.2. Çalışmada Kullanılan Oranlar

Bu çalışmada ana metal sanayi firmalarının performans değerlerinin ölçülmesi için belirlenen kriterlerin seçiminde literatür taramasındaki referans alınan çalışmalarda sıklıkla kullanılan oranlar alınmıştır. Çalışmada kullanılacak oranlar ve kullanılacak kısaltmaları Tablo 4'te kavramsal olarak belirtilmiştir. Elde edilen verilerin analizi paket program olan Visual PROMETHEE Academic Edition 1.4.0.0. kullanılarak yapılmıştır. Çalışmada; Cari Oran, Likit Oranı, Nakit Oranı, Finansal Kaldıraç Oranlarının literatürde kabul gördüğü ideal değerlere yakın olması için uzaklıklarının mutlak değerlerinin en az çıkması gerekmektedir. Diğer kriterler için literatürde kabul görülen ideal değer olmadığı için fayda yönlü kriterlerde

alternatiflerin aldığı en büyük değer, maliyet yönlü kriterlerde alternatiflerin aldığı en küçük

KISALTMALAR	KRİTERLER	İDEAL ORAN	MİN./MAX.
CO	Cari Oran = <i>Dönen Varlıklar / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar</i>	1,75	MİNİMUM
LO	Likit Oran = <i>(Dönen Varlıklar-Stoklar) / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar</i>	1,0	MİNİMUM
NO	Nakit Oran = <i>(Hazır Değerler + Menkul Değerler) / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar</i>	0,20	MİNİMUM
FKO	Finansal Kaldıraç Oranı = <i>Toplam Yabancı Kaynaklar/Toplam Aktifler</i>	0,60	MİNİMUM
KVYK/PO	Kısa Vadeli Yabancı Kaynak/Pasif Oranı = <i>Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar / Toplam Pasifler</i>		MİNİMUM
UVYK/PO	Uzun Vadeli Yabancı Kaynak/Pasif Oranı = <i>Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar / Toplam Pasifler</i>		MAKSİMUM
ADH	Aktif Devir Hızı = <i>Net Satışlar / Toplam Aktifler</i>		MAKSİMUM
ÖKDH	Öz kaynak Devir Hızı = <i>Net Satışlar / Öz Kaynak</i>		MAKSİMUM
NÇSDH	Net Çalışma Sermayesi Devir Hızı = <i>Net Satışlar / Net Çalışma Sermayesi</i>		MAKSİMUM
AK	Aktif Karlılığı = <i>Net Kar / Toplam Aktifler</i>		MAKSİMUM
NKM	Net Kar Marjı = <i>Net Kar / Net Satışlar</i>		MAKSİMUM
ÖK	Öz Kaynak Karlılığı = <i>Net Kar / Öz Kaynaklar</i>		MAKSİMUM

değer referans olarak belirlenir.

Tablo 5: Finansal Performans Kriterleri, Kısaltmaları ve Min./Max. Değerler

2. 3. Entropi Ağırlıklandırma Yöntemi

Entropi yöntemini kullanarak kriterlerin ağırlıklarının belirlenmesi aşağıdaki gibi ifade edilir. Alp vd. (2015); Hwang ve Yoon (1981); İslamoğlu vd. (2015); Öztel vd. (2012) m tane alternatif ve n tane kriteri olan birçok kriterli karar verme probleminin $m \times n$ boyutlu D karar matrisi Eşitlik 1'de ifade edilmiştir.

$$X_1 \quad X_2 \quad \dots \quad X_j \quad \dots \quad X_n$$

$$D = \begin{matrix} A_1 \\ A_2 \\ \vdots \\ A_i \\ \vdots \\ A_m \end{matrix} \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1j} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2j} & \dots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ x_{i1} & x_{i2} & \dots & x_{ij} & \dots & x_{in} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mj} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix}_{m \times n} \quad (1)$$

Burada belirtilen x_{ij} : i . alternatifin j . kritere göre başarı değeridir. $i=1,2,3,\dots,m$ ve $j=1,2,3,\dots,n$. A_i satırındaki değerler i . alternatifin tüm kriterlere başarı değerlerini, X_j sütunundaki değerler ise j . kritere göre tüm alternatiflerin başarı değerlerini göstermektedir. Öncelikle kriterler farklı ölçeklere sahip olduklarında, değerlendirme yapılabilmesi için ölçekten arındırılması, yani normalleştirme işlemi yapılması gerekir. Bunun için aşağıdaki eşitlik kullanılır.

$$r_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sum_{p=1}^m x_{pj}}, \quad i = 1,2,3, \dots, m \text{ ve } j = 1,2,3, \dots, n \quad (2)$$

Bu eşitlik ile $R = [r_{ij}]_{m \times n}$ normalleştirilmiş karar matrisi elde edilir. Her bir kriter için belirsizlik ölçüsü yani Entropi değeri aşağıdaki eşitlik ile bulunur.

$$e_j = -k \sum_{i=1}^m r_{ij} \ln r_{ij}, \quad j = 1,2,3, \dots, n \quad (3)$$

Burada k değeri $k = \frac{1}{\ln m}$ ile tanımlı sabit katsayılarıdır ve $0 \leq e_j \leq 1$ garanti altına alınmıştır. e_j değeri, j . kriterin belirsizlik ölçüsü ya da diğer bir ifade ile Entropi değeridir. Artık Entropi değerini kullanarak farklılaşma derecesi (*degree of diversification*) d_j değerlerini her bir kriter için tanımlayabiliriz.

$$d_j = 1 - e_j, \quad j = 1,2,3, \dots, n \quad (4)$$

Her bir kriterin farklılaşma derecesini toplam farklılaştırma derecesine oranlayarak kriterlerin ağırlık değerleri hesaplanır:

$$W_j = \frac{d_j}{\sum_{p=1}^n d_p}, \quad j = 1,2,3, \dots, n \quad (5)$$

Burada W_j değeri j . kriterin ağırlığıdır ve $\sum_{j=1}^n W_j = 1$ olduğu aşıkardır. Entropi yöntemi ile herhangi bir karar vericinin kişisel görüşlerine ihtiyaç duyulmadan objektif olarak kriter

ağırlıkları belirlendiği ve hesaplanması kolay olduğundan oldukça kullanışlı bir yöntemdir (Erol vd. 2011). Entropi ağırlıklandırma yöntemine göre 2018 yılına ait metal sanayi firmalarının belirtilen kriterlere göre; Entropi değerleri, farklılaşma dereceleri ve ağırlık değerleri aşağıda örnek olarak gösterilmiştir. Eşitlik (2) ile normalleştirme işlemi yapılır. Buradaki her bir değer sütun toplamına bölünerek elde edilir. Örneğin 1'inci satırın 1'inci sütun elemanı için hesaplama şu şekilde yapılır:

$$r_{i1} = \frac{x_{11}}{\sum_{p=1}^1 x_{p1}} = \frac{1,100}{0,920 + 1,730 + 0,990 + 1,480 + 4,450 + \dots + 1,090}$$

$$= 0,055 \quad (6)$$

Benzer şekilde tüm elemanlara normalleştirme dönüşümü yapıldığında aşağıdaki normalleştirilmiş matris elde edilir. Normalleştirilmiş matris elemanlarına eşitlik (3) uygulanarak Entropi değerleri bulunur. Alternatif sayısı 12 olduğundan eşitlikteki k değeri $\frac{1}{\ln 12}$ olacaktır. Bu çerçevede e_1 Entropi değerini hesaplayalım:

$$e_1 = -\frac{1}{\ln 12} i = 117r_{i1} \ln r_{i1} = -\frac{1}{\ln 12} (0,055 \cdot \ln 0,055 + \dots + 0,055 \cdot \ln 0,055)$$

$$= 0,992 \quad (7)$$

Benzer şekilde tüm Entropi değerleri ; $e_1 = 0,990, e_2 = 0,991, e_3 = 0,990, e_4 = 0,990, e_5 = 0,990, e_6 = 0,990, e_7 = 0,991, e_8 = 0,992, e_9 = 0,982, e_{10} = 0,989, e_{11} = 0,989, e_{12} = 0,981$ şeklinde bulunur. Entropi değerleri denklem (4)'de 1 (bir)' den çıkartılarak farklılaşma dereceleri; $d_1 = 0,008, d_2 = 0,010, d_3 = 0,009, d_4 = 0,010, d_5 = 0,010, d_6 = 0,010, d_7 = 0,009, d_8 = 0,008, d_9 = 0,018, d_{10} = 0,011, d_{11} = 0,011, d_{12} = 0,019$ olarak hesaplanır. Son olarak farklılaşma dereceleri toplam farklılaşma derecelerine bölünerek eşitlik (5) ile Entropi ağırlıkları bulunur. Örneğin CO (Cari Oran) kriterinin Entropi ağırlık değeri şöyle hesaplanır:

$$w_1 = \frac{d_1}{\sum_{p=1}^4 d_p} = \frac{0,008}{0,008 + 0,010 + 0,009 + \dots + 0,019}$$

$$= 0,059 \quad (8)$$

Bu çerçevede tüm ağırlık değerleri; $w_1 = 0,059, w_2 = 0,075, w_3 = 0,067, w_4 = 0,077, w_5 = 0,076, w_6 = 0,077, w_7 = 0,069, w_8 = 0,062, w_9 = 0,133, w_{10} =$

0,081, $w_{11} = 0,083$, $w_{12} = 0,141$ şeklinde bulunur. Bu şekilde hesaplanan Entropi ağırlıklandırma ve Aritmetik ortalama sonuçları Tablo 6'da sunulmuştur.

2.4. Promethee Yöntemi

PROMETHEE (*P*reference *R*anking *O*rganization *M*ETHOD for *E*nrichment *E*valuations) yöntemi ilk olarak Brans (1982) tarafından geliştirilmiş olan bir ÇKKV yöntemidir. İlk versiyonu olan PROMETHEE I sadece kısmi sıralama yapabilir iken, PROMETHEE II versiyonu ise alternatifler arasında tam sıralama yapabilmektedir. Yöntem, genel olarak alternatiflerin kriterlere göre ikili karşılaştırmaları üzerine inşa edilmiştir. PROMETHEE yöntemi; Brans vd. 1986; de Almeida Filho vd. (2018); Figueira vd. (2005); ile Sennaroğlu ve Varlık-celebi (2018)'nin çalışmalarına göre şöyle özetlenebilir.

$$\max\{g_1(a), g_2(a), \dots, g_k(a) | a \in A\} \quad (9)$$

Eşitlik (9) 'deki çok kriterli problemi ele alalım. Burada, A kümesi mümkün alternatifler kümesini tanımlar. $\{a_1, a_2, \dots, a_n\}$ ve $\{g_1(\cdot), g_2(\cdot), \dots, g_k(\cdot)\}$ Kümesi ise değerlendirme kriterleri kümesidir. Burada bazı kriterlerin minimize edilebileceği dikkate alınmamıştır. Herhangi iki alternatif $a, b \in A$ arasında karşılaştırma yapmak istendiğinde bu karşılaştırmanın tercih anlamında ifade edilmesi gerekir. Bu amaçla tercih fonksiyonu P aşağıdaki gibi ifade edilir;

$$P_j(a, b) = F_j[d_j(a, b)] \quad \forall a, b \in A \quad (10)$$

$$d_j(a, b) = g_j(a) - g_j(b) \quad (11)$$

$$0 \leq P_j(a, b) \leq 1 \quad (12)$$

Bir kriter maksimize edildiğinde, $P_j(a, b)$ fonksiyonu, $g_j(\cdot)$ kriteri için a alternatifinin, b alternatifine tercih değerlendirmesini verir. Eğer $d_j(a, b)$ sapma değeri negatif ise $P_j(a, b)=0$ olur. Başka bir ifadeyle;

$$P_j(a, b) > 0 \Rightarrow P_j(b, a) = 0 \quad (13)$$

Eğer herhangi bir kriterin minimize edilmesi gerekiyorsa, $P_j(a, b) = F_j[-d_j(a, b)]$ şeklinde ifade edilir. Kriterin mevcut durumuna göre altı tür tercih fonksiyonu önerilmiştir (Brans, 1982). PROMETHEE tercih fonksiyonları aşağıda gösterilmiştir (Figueiravd., 2005). Bu çalışmada normal dağılımla uyumlu Gaussian tipi tercih fonksiyonu kullanılmıştır. PROMETHEE süreci genel olarak ikili karşılaştırmalar üzerine dayanmaktadır. Toplam tercih indeksleri, $a, b \in A$ ve W_j, j . Kriterin ağırlık değeri olmak üzere;

$$\begin{cases} \pi(a, b) = \sum_{j=1}^k P_j(a, b)W_j, \\ \pi(b, a) = \sum_{j=1}^k P_j(b, a)W_j, \end{cases} \quad (14) \text{Sıralama akımı: Herhangi}$$

bir $a \in A$ alternatifinin, diğer $(n-1)$ tane alternatif ile ikili karşılaştırılması yapılabilir. Bunun için pozitif ve negatif üstünlük akımları eşitlik (15) ve (16) ile ifade edilir:

$$\phi^+(a) = \frac{1}{n-1} \sum_{x \in A} \pi(a, x), \quad (15)$$

$$\phi^-(a) = \frac{1}{n-1} \sum_{x \in A} \pi(x, a), \quad (16)$$

$\phi^+(a)$, ile gösterilen pozitif üstünlük akımı a alternatifinin diğer alternatiflere göre sağladığı toplam üstünlüğü, $\phi^-(a)$ ise diğer alternatifler tarafından a üzerinde elde edilen toplam üstünlüğü, yani negatif üstünlük akımını ifade eder. Pozitif ve negatif üstünlük akımlarını birleştirerek tek bir üstünlük akımı elde etmek için, Eşitlik (17) 'de $\phi(a)$, net üstünlük akımı tanımlanmıştır:

$$\phi(a) = \phi^+(a) - \phi^-(a) \quad (17)$$

Yüksek net üstünlük akımı değerine sahip olan alternatif daha iyi olacağından, azalan sırasına göre alternatiflerin tercih sıralaması yapılır.

3. UYGULAMA VE AMPİRİK ANALİZLER

Metal sanayi firmalarının finansal performanslarının değerlendirilmesi için baz alınan kriterlere (finansal oran) ağırlık oluşturulması, Entropi yöntemi ile elde edilmiştir. Daha sonraki aşamada ağırlık değerleri oluşturulmuş bu kriterler kullanılarak PROMETHEE yöntemi ile finansal performans analizleri elde edilmiştir. Analiz elde etme işlemlerinde

oluşan değerlere göre firmaların finansal performansları elde edilmiş ve kendi aralarında finansal açıdan karşılaştırmaları yapılmıştır. Çalışmada belirlenen kriterler esas alınarak her bir firmanın her yılı için ayrı ayrı düşünülerek karar matrisi oluşturulmuştur. Karar matrisinin satırlarında alternatifler (metal sanayi firmaları), sütunlarda ise çoklu karar vermede kullanılan değerler (finansal oranlar) yer almıştır. Çalışmanın 2018 yılı için finansal analiz aşamaları aşağıda örnek uygulama olarak yapılmıştır. Buna göre ağırlıklandırma için firmaların esas alınan kriterlerine ait 2018 yılı finansal değerlerinin karar matrisi Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 6: Ağırlıklandırma İçin Firmaların 2018 Yılı Belirtilen Kriterlere Ait Finansal Değerleri

	CO	LO	NO	FKO	KVYK/PO	UVYK/PO	ADH	ÖKDH	NÇSDH	AK	NKM	ÖK
				Finansal	KısaVadeli	UzunVadeli	Aktif		NetÇalışma			Özkaynak
	Cari	Likide	Nakit	Kaldıraç	YabancıKaynak	YabancıKaynak	Devir	Özkaynak	Sermayesi	Aktif	Net	Karlılık
FirmaAdı	Oran	Oranı	Oran	Oranı	/PasifOranı	/PasifOranı	Hızı	DevirHızı	DevirHızı	Karlılığı	KarMarjı	ı
BRSAN	1,100	0,710	0,268	0,594	0,426	0,168	0,716	1,762	16,729	0,042	0,058	0,102
BURCE	0,920	0,440	0,157	0,595	0,377	0,219	0,745	1,841	-25,536	0,003	0,003	0,006
BURVA	1,730	0,800	0,156	0,633	0,453	0,179	1,211	3,295	3,644	0,006	0,005	0,016
CELHA	0,990	0,530	0,021	0,734	0,694	0,040	1,510	5,678	-182,185	0,089	0,059	0,334
CEMAS	1,480	1,300	0,010	0,639	0,388	0,251	0,421	1,168	2,250	-0,096	-0,228	-0,266
CEMTS	4,450	2,340	0,190	0,201	0,160	0,040	1,430	1,789	2,588	0,274	0,191	0,342
CUSAN	1,390	0,860	0,377	0,532	0,517	0,015	0,843	1,800	4,134	-0,015	-0,018	-0,033
DMSAS	1,600	1,180	0,375	0,613	0,392	0,221	1,186	3,066	5,052	0,116	0,098	0,301
DOKTA	0,540	0,280	0,041	0,905	0,494	0,411	0,868	4,458	-3,829	0,074	0,086	0,785
ERBOS	2,280	1,580	0,617	0,388	0,366	0,023	1,226	2,006	-3,829	0,157	0,128	0,256
EREGL	2,850	1,680	1,098	0,300	0,189	0,111	0,647	0,923	2,617	0,140	0,216	0,200

ISDMR	3,360	2,020	0,020	0,250	0,150	0,101	0,757	1,010	1,939	0,196	0,259	0,261
IZMDC	0,580	0,200	0,051	0,907	0,668	0,239	1,374	14,734	-4,952	-0,107	-0,078	-1,143
KRDMA	1,380	0,600	0,130	0,504	0,256	0,248	0,678	1,366	6,908	0,099	0,146	0,199
OZBAL	0,390	0,340	0,003	0,993	0,978	0,015	1,285	186,063	-2,169	-0,164	-0,127	-23,720
SARKY	1,300	0,840	0,064	0,692	0,567	0,125	3,150	10,245	18,324	0,051	0,016	0,166
TUCLK	1,090	0,920	0,025	0,595	0,386	0,209	0,712	1,758	20,636	-0,029	-0,040	-0,071
P.K.OPT.												
DÜZEY	Min.	Min.	Min.	Min.	Min.	Max.	Max.	Max.	Max.	Max.	Max.	Max.

Firmaları 2018 yılı için 2018 yılı esas alınan kriterlere ve finansal değerlere ait karar matrisi oluşturulduktan sonra bu değerler normalize edilerek elde edilen karar matrisi Tablo 7 'de sunulmuştur.

	CO	LO	NO	FKO	KVYK/PO	UVYK/PO	ADH	ÖKDH	NÇSDH	AK	NKM	ÖK
				Finansal	KısaVadeli	UzunVadeli	Aktif		NetÇalışma			
	Cari	Likide	Nakit	Kaldıraç	YabancıKaynak	YabancıKaynak	Devir	Özkaynak	Sermayesi	Aktif	Net	Özkaynak
FirmaAdı	Oran	Oranı	Oran	Oranı	/PasifOranı	/PasifOranı	Hızı	DevirHızı	DevirHızı	Karlılığı	KarMarjı	Karlılığı
BRSAN	0,055	0,050	0,050	0,043	0,058	0,061	0,050	0,055	0,067	0,058	0,060	0,062
BURCE	0,059	0,061	0,048	0,043	0,054	0,068	0,050	0,055	0,053	0,053	0,054	0,062
BURVA	0,043	0,046	0,048	0,046	0,060	0,062	0,061	0,055	0,063	0,053	0,054	0,062
CELHA	0,057	0,057	0,058	0,056	0,077	0,043	0,069	0,056	0,003	0,064	0,060	0,063
CEMAS	0,046	0,050	0,059	0,047	0,055	0,072	0,043	0,054	0,062	0,040	0,027	0,061
CEMTS	0,101	0,095	0,046	0,082	0,039	0,043	0,067	0,055	0,062	0,088	0,076	0,063
CUSAN	0,048	0,043	0,058	0,049	0,064	0,040	0,053	0,055	0,063	0,050	0,051	0,062
DMSAS	0,043	0,045	0,058	0,044	0,056	0,068	0,061	0,055	0,063	0,068	0,065	0,063
DOKTA	0,067	0,068	0,056	0,073	0,063	0,094	0,053	0,056	0,060	0,062	0,064	0,064
ERBOS	0,052	0,062	0,075	0,064	0,054	0,041	0,062	0,055	0,060	0,073	0,069	0,063

EREGL	0,065	0,066	0,110	0,073	0,041	0,053	0,048	0,054	0,062	0,071	0,079	0,063
ISDMR	0,076	0,081	0,058	0,077	0,038	0,052	0,051	0,054	0,062	0,078	0,084	0,063
IZMDC	0,066	0,072	0,056	0,073	0,075	0,070	0,065	0,059	0,060	0,038	0,044	0,059
KRDMA	0,048	0,054	0,050	0,052	0,046	0,072	0,049	0,055	0,064	0,065	0,071	0,063
OZBAL	0,071	0,066	0,059	0,082	0,097	0,040	0,063	0,116	0,061	0,031	0,038	0,001
SARKY	0,050	0,044	0,055	0,052	0,068	0,055	0,108	0,057	0,067	0,059	0,055	0,063
TUCLK	0,055	0,041	0,058	0,043	0,055	0,066	0,049	0,055	0,068	0,049	0,049	0,062

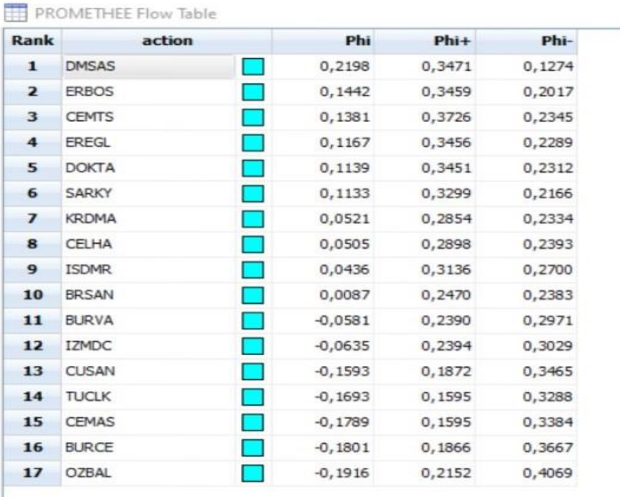
Tablo 7: Firmaların 2018 Yılı Belirtilen Kriterlere Ait Normalleştirilmiş Karar Matrisi

Entropi yöntemi kullanılarak her bir kriter için ayrı ayrı 2014-2018 yılları arası ağırlıkları ve aritmetik ortalamaları hesaplanmıştır. Elde edilen değerler Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8: 2014-2018 Entropi Ağırlıklandırma ve Aritmetik Ortalama Sonuçları

	CO	LO	NO	FKO	KVY	UVYK/ K/PO	ADH	ÖKDH	NÇSDH	AK	NKM	ÖK
W-2014	0,057	0,077	0,077	0,082	0,086	0,083	0,075	0,072	0,067	0,090	0,094	0,139
W-2015	0,064	0,081	0,068	0,078	0,074	0,076	0,069	0,062	0,139	0,081	0,084	0,124
W-2016	0,068	0,081	0,077	0,082	0,078	0,083	0,073	0,151	0,067	0,084	0,089	0,068
W-2017	0,084	0,079	0,065	0,075	0,074	0,071	0,068	0,118	0,112	0,087	0,096	0,072
W-2018	0,059	0,075	0,067	0,077	0,076	0,077	0,069	0,062	0,133	0,081	0,083	0,141
Arit.Ort.	0,066	0,079	0,071	0,079	0,078	0,078	0,071	0,093	0,104	0,085	0,089	0,109

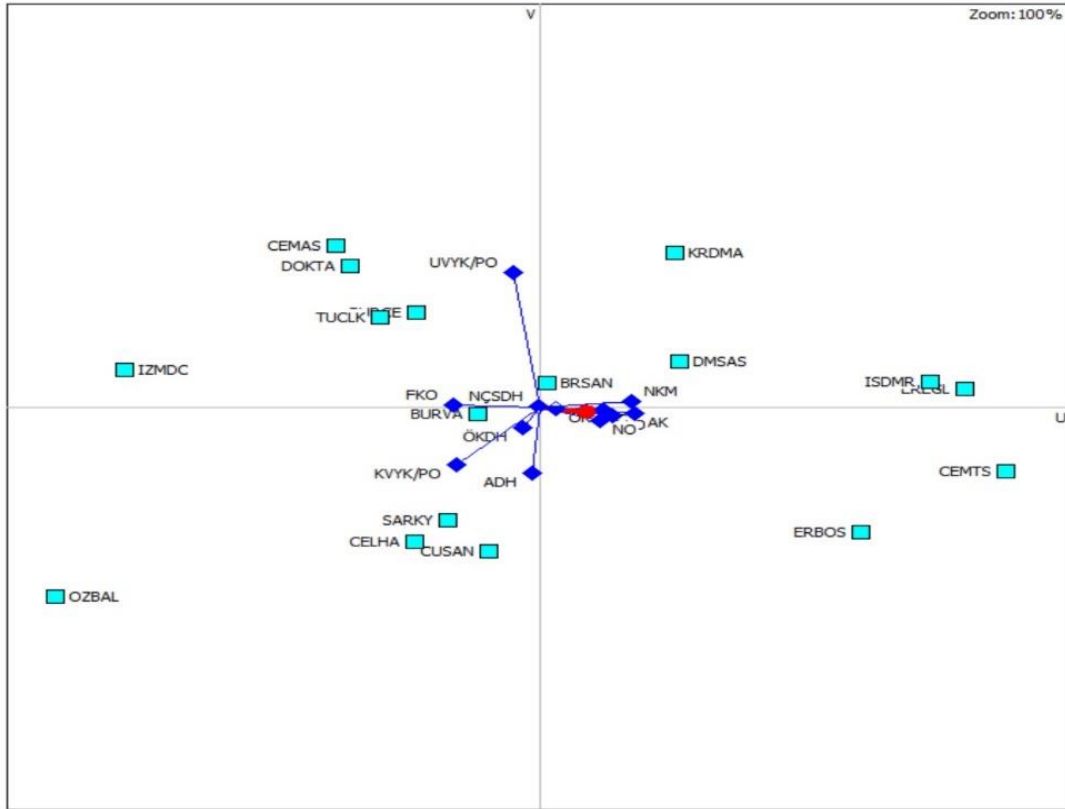
Ağırlıkların ortalama değerlerine baktığımızda aralarında çok büyük bir sayısal değer farkı yoktur. Buna rağmen, elde edilen ağırlıklandırma değerlerine göre ağırlık değeri büyük olan alternatife önem sırası da diğer alternatiflere göre daha büyüktür. Örneğin ağırlık değeri en büyük değere sahip ÖK 0,109 değere sahip ve aynı zamanda kriterler arasında da önem sırası en yüksektir. Aynı şekilde ağırlık değeri en az değere sahip CO 0,066 değere sahip ve kriterler arasında önem sırası en düşüktür. Çalışmada performans değerleri için uygulanan ampirik analizler, Visual PROMETHEE version 1.4.0.0 yazılımını kullanarak elde edilmiştir. Bu uygulama kapsamında 2018 yılı için verilerin ve esas alınan kriterlerin uygulandığı Visual PROMETHEE version 1.4.0.0' a ait ekran görüntüsü Şekil 3'de sunulmuştur.

Rank	action	Phi	Phi+	Phi-
1	DMSAS	0,2198	0,3471	0,1274
2	ERBOS	0,1442	0,3459	0,2017
3	CEMTS	0,1381	0,3726	0,2345
4	EREGL	0,1167	0,3456	0,2289
5	DOKTA	0,1139	0,3451	0,2312
6	SARKY	0,1133	0,3299	0,2166
7	KRDMA	0,0521	0,2854	0,2334
8	CELHA	0,0505	0,2898	0,2393
9	ISDMR	0,0436	0,3136	0,2700
10	BRSAN	0,0087	0,2470	0,2383
11	BURVA	-0,0581	0,2390	0,2971
12	IZMDC	-0,0635	0,2394	0,3029
13	CUSAN	-0,1593	0,1872	0,3465
14	TUCLK	-0,1693	0,1595	0,3288
15	CEMAS	-0,1789	0,1595	0,3384
16	BURCE	-0,1801	0,1866	0,3667
17	OZBAL	-0,1916	0,2152	0,4069

Şekil 3: 2018 Yılı Analizi için Visual PROMETHEE 1.4.0.0 Akış Tablosu ve Sıralaması Ekran Görüntüsü

Burada Φ^+ , esas alınan alternatifin değer alternatiflere göre pozitif üstünlüğü, aynı şekilde Φ^- ise negatif üstünlüğü ifade etmektedir. Φ ise pozitif ve negatif üstünlükler temel alınarak toplam üstünlüğü ifade etmektedir. PROMETHEE II versiyonunda alternatiflerin başarı sıralaması Φ azalan sıralamasına göre yapılır. 2018 yılında 0,2198 Φ değeri ile en iyi finansal performansı DMSAS firmasına ait olduğu sonucuna varılmıştır. PROMETHEE yöntemi uygulanarak metal sanayi firmalarının finansal performans ve kriterler, GAIA (Graphical Analysis for Interactive Aid) şeklinde isimlendirilen bir 2 boyutlu düzlem üzerinde ifade edilebilmektedir. Bu göre 2018 yılına ait analizler sonucuna göre elde edilen finansal performans verileri GAIA düzlemi Şekil 4’te sunulmuştur.

Şekil 4: 2018 Yılı Verileri için GAIA Düzlemi Ekran Görüntüsü

GAIA düzleminde ifade edilen en başarılı firma DMSAS firması; en iyi performans değerlerini kısmen de olsa NKM kriterinde göstermiştir. FKO, KVYK/PO, ÖKDİH ve ADH kriterlerinde ise en kötü performansını göstermiştir. CO, LO, NO, NÇSDİH, AK, NKM ve ÖK kriterleri birbirlerine oldukça benzer özellik sergileyen kriterlerdir. CEMTS ve ERBOS firmaları bu kriterlerde başarı performansları yüksek performans sergilemiştir. Fakat bu

kriterlerde CEMAS, DOKTA, TUCLK, BURCE ve IZMDC firmalarının başarı performansları düşük kalmıştır. KVKYK/PO, ÖKDİH ve ADH kriterleri benzer tercihleri ifade eden kriterlerdir. BURVA, SARKY, CELHA ve CUSAN firmaları bu kriterlerde iyi bir performans sergilemiş ancak NKM kriterinde kötü bir performans sergilemiştir. CO, LO, NO, NÇSDH, AK, NKM ve ÖK kriterleri UVYK ve FKO kriterleri ile zıt yönlü tercihleri ifade eder. Metal sanayi firmalarının 2014-2018 yılları arasındaki PROMETHEE ϕ Değerleri ve aritmetik ortalamaları karşılaştırmalı olarak Tablo 9'de verilmiştir.

Tablo 9: 2014-2018 Yılları Arası PROMETHEE ϕ Değerleri ve Aritmetik Ortalamaları

	2014	2015	2016	2017	2018	Ortalama
BRSAN	0,0087	-0,0846	0,0087	0,0597	0,0087	0,00024
BURCE	-0,1801	-0,1971	-0,1801	-0,1621	-0,1801	-0,1799
BURVA	-0,0581	-0,0362	-0,0581	0,1088	-0,0581	-0,02034
CELHA	0,0505	-0,0432	0,0505	0,0858	0,0505	0,03882
CEMAS	-0,1789	-0,1973	-0,1789	-0,2064	-0,1789	-0,18808
CEMTS	0,1381	-0,0082	0,1381	0,1042	0,1381	0,10206
CUSAN	-0,1593	0,1978	-0,1593	-0,1028	-0,1593	-0,07658
DMSAS	0,2198	0,0725	0,2198	0,0392	0,2198	0,15422
DOKTA	0,1139	0,0664	0,1139	0,1037	0,1139	0,10236
ERBOS	0,1442	0,13	0,1442	0,1346	0,1442	0,13944
EREGL	0,1167	0,1723	0,1167	0,1485	0,1167	0,13418
ISDMR	0,0436	-0,0299	0,0436	0,0283	0,0436	0,02584
IZMDC	-0,0635	-0,0394	-0,0635	-0,1598	-0,0635	-0,07794
KRDMA	0,0521	-0,1995	0,0521	0,0461	0,0521	0,00058
OZBAL	-0,1916	-0,0749	-0,1916	-0,171	-0,1916	-0,16414
SARKY	0,1133	0,1106	0,1133	0,0525	0,1133	0,1006

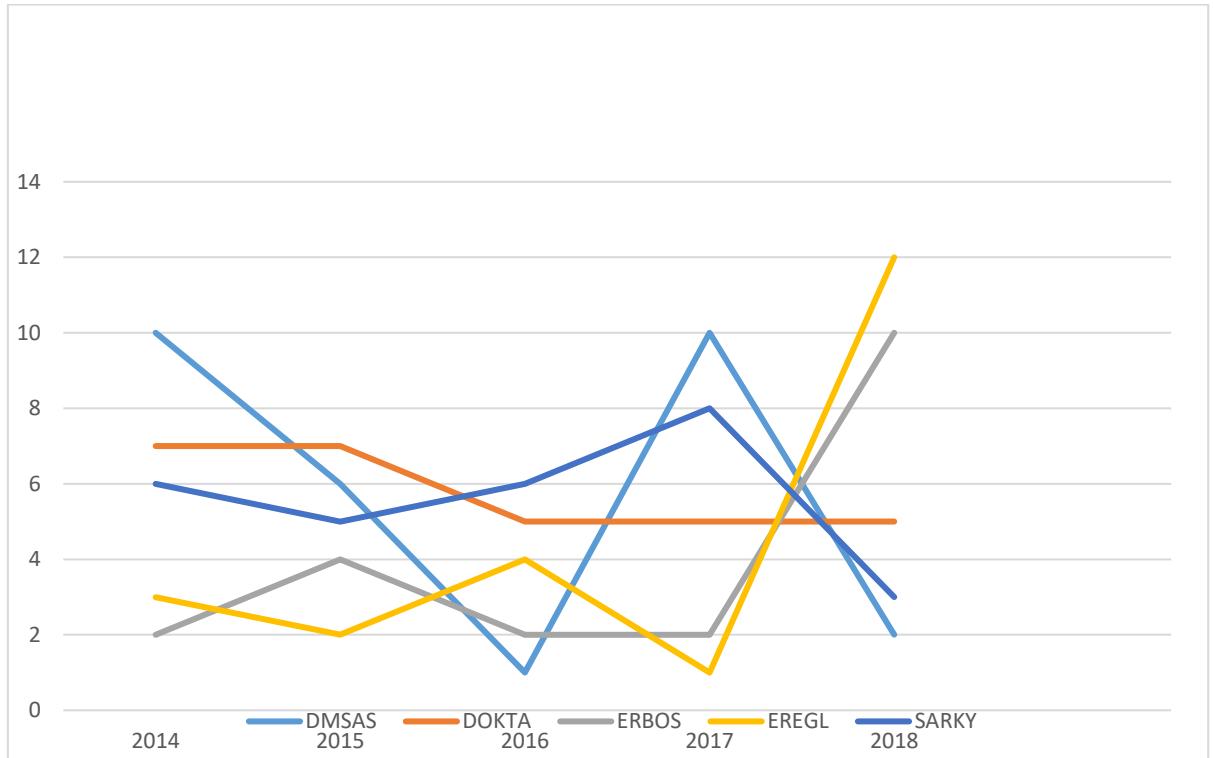
TUCLK	-0,1693	0,1604	-0,1693	-0,1093	-0,1693	-0,09136
--------------	---------	--------	---------	---------	---------	----------

Tablo 9 ‘daki değerlere baktığımızda 10 firma pozitif akım değerine, 7 tanesi ise negatif akım değerine eşittir. Bist ‘de işlem gören ana metal sanayi firmalarının PH değerleri hangi firmaların finansal performans değerlerinin yüksek olduğunu göstermektedir. Buna göre ilk üç sırada ERBOS, EREGL, SARKY firmaları yer almaktadır. Son üç sıralamada ise BURCE, IZMDC, CEMAS firmaları yer almaktadır. Metal sanayi firmalarının 2014-2018 yılları arasındaki finansal performans sıralamaları ve aritmetik ortalamaları karşılaştırmalı olarak Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10: 2014-2018 Yılları Arası Firmaların Performans Sıralamaları

	2014	2015	2016	2017	2018	Ortalama
BRSAN	15	14	10	7	13	12
BURCE	12	15	16	15	8	13
BURVA	16	10	11	3	16	11
CELHA	1	12	8	6	9	7
CEMAS	17	16	15	17	14	16
CEMTS	11	8	3	4	11	7
CUSAN	4	1	13	12	1	6
DMSAS	10	6	1	10	2	6
DOKTA	7	7	5	5	5	6
ERBOS	2	4	2	2	10	4
EREGL	3	2	4	1	12	4
ISDMR	8	9	9	11	4	8
IZMDC	13	11	12	14	17	13

KRDMA	5	17	7	9	7	9
OZBAL	14	13	17	16	6	13
SARKY	6	5	6	8	3	6
TUCLK	9	3	14	13	15	11

Şekil 5: 2014-2015 İlk Beş Sıradaki Firmaların Performans Değerleri

SONUÇ

Çalışma kapsamında BIST' de faaliyet gösteren Ana Metal Sanayi sektörüne ait firmaların 2014-2018 yılları arasında finansal performans analizleri Entropi ve PROMETHEE yöntemleri ile yapılmıştır. YKSLN (Yükselen Çelik) firmasının 2014-2018 dönemine ait mali ve gelir tablosuna ulaşamadığından, KRDMB ve KRDMD (Kardemir Demir Çelik) firmalarının da KRDMA firmasıyla aynı finansal değerlere sahip olduğundan bu firmalar çalışmada yer almamaktadır. Entropi yöntemiyle hesaplanan kriter ağırlıklarına göre; ÖK ve NÇSDH kriterleri en yüksek önem düzeyine sahip kriterler olmuştur. Diğer kriterlerin ağırlıkları göreceli birbirlerine yakın oldukları için yaklaşık aynı önem düzeylerinde kabul

edilmiş denilebilir. Tablo 8’de görüleceği üzere, kriter ağırlıkları yıllara göre fazla değişim göstermemiştir.

PROMETHEE yöntemine göre performans sıralamalarının ortalamalarına göre EREGL ve ERBOS en başarılı firmalar olmuşlardır. Bu firmaları CUSAN, DMSAS, DOKTA ve SARKY şirketleri takip etmiştir. CEMAS ise tüm yıllar ortalamasında en düşük finansal performansı göstermiştir. BURCE, IZDC ve OZBAL diğer düşük başarılı şirketler olarak tespit edilmiştir. Diğer şirketler ise genel olarak vasat finansal performanslara sahip olmuşlardır. EREGL ve ERBOS her ne kadar ortalama en başarılı şirketler olsalar da 2018 yılında çok düşük performanslar elde etmişlerdir. Bunun nedenleri olarak 2018 yılında yaşanan döviz krizi ile A.B.D.’nin Türkiye’ye uyguladığı çelik ihracat kotasının olumsuz etkileri görülebilir. İleriye dönük çalışmalarda başka ÇKKV yöntemleri ile demir-çelik sektöründe finansal performans analizi yapılabilir. İlave olarak bulanık sayılar ile yine bu sektörde farklı ÇKKV yöntemleri ile analiz yapılabilir.

KAYNAKLAR

- Akay, A. (2019). *Anahtar Kelimeler: A3 Yönetimi , Yalın Düşünce, Kök Neden, Karşı Önlem*. 12(1), 1–16.
- Alkan, A., Kasımoğlu, H., Çelik, C., & Aladağ, Z. (2017). Ahp Ve PROMETHEE Yöntemleri İle Lastik Üreticisi Bir Firma İçin Tedarikçi Seçimi. *Saü Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 261–269. <https://doi.org/10.16984/Saufenbilder.284227>
- Alp, İ., Öztel, A., & Köse, M. S. (2015). Entropi Tabanlı Maut Yöntemi İle Kurumsal Sürdürülebilirlik Performansı Ölçümü: Bir Vaka Çalışması. *Ekonomik Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 65–81.
- Aytaç, S., Özok, A. F., Yamankaradeniz, N., Akalp, G., Çankaya, O., Gökçe, A., Tüfekçi, U., Parçalı, A., & Snaet, C. (2015). Metal Endüstrisinde Çalışan Kadın İşçiler Arasında Algılanan Risk Faktörleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Ve Tasarım Dergisi*, 3(3), 141–148.
- Bağcı, H., & Esmer, Y. (2016). PROMETHEE Yöntemi İle Faktoring Şirketi Seçimi. *Bujss*, 9(2), 116–129.
- Bağcı, H., & Rençber, Ö. F. (2014). Kamu Bankaları Ve Halka Açık Özel Bankaların PROMETHEE Yöntemi İle Kârlılıklarının Analizi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 39–47.
- Bakırcı, F., Eslamian Shiraz, S., & Sattary, A. (2014). Bıst Da Demir, Çelik Metal Ana Sanayii Sektöründe Faaliyet Gösteren İşletmelerin Finansal Performans Analizi: Vza Süper Etkinlik Ve TOPSIS Uygulaması. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 14(1), 9–19. <https://doi.org/10.21121/Eab.20141418063>
- Brans, J. P. (1982). *The Engineering Of Decision: Elaboration Instruments Of Decision Support*

Method PROMETHEE. Quebec, Canada: Laval University.

Çatı, K., Eş, A., & Özevin, O. (2017). Futbol Takımlarının Finansal Ve Sport Etkinliklerinin Entropi Ve TOPSIS Yöntemiyle Analiz Edilmesi: Avrupa'nın 5 Büyük Ligi Ve Süper Lig Üzerine Bir Uygulama. *Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi*, 13(1), 199–222. <https://doi.org/10.17130/İjmeb.20173126270>

Dağdeviren, M., & Eraslan, E. (2008). PROMETHEE Sıralama Yöntemi İle Tedarikçi Seçimi. *Gazi Üniv. Müh. Mim. Fak. Der.*, 23(1), 69–75.

De Almeida Filho, A. T., Clemente, T. R. N., Morais, D. C., & De Almeida, A. T. (2018).

Preference Modeling Experiments With Surrogate Weighting Procedures For The

PROMETHEE Method. *European Journal Of Operational Research*, 264(2), 453-461.

Ergün Bülbül, S., & Köse, A. (2016). Türk Sigorta Sektörünün PROMETHEE Yöntemi İle Finansal Performans Analizi. *Marmara Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 38(1), 187–210. <https://doi.org/10.14780/İİB.29194>

Erol, I., Sencer, S., And Sarı, R. (2011). “A New Fuzzy Multi-Criteria Framework For Measuring Sustainability Performance Of A Supply Chain”, *Ecological Economics*, 70(6), 1088-1100. (Doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.ecolecon.2011.01.001>).

Ertuğrul, İ., & Tuş Işık, A. (2008). İşletmelerin Vza İle Mali Tablolarına Dayalı Etkinlik Ölçümü: Metal Ana Sanayiinde Bir Uygulama. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, D.Đ.B.F. Dergisi*, 1, 201–217.

Figueira, J., Greco, S., & Ehrgott, M. (2005). Multiple Criteria Decision Analysis: State Of The Art Surveys. José Figueira, Salvatore Greco, & Matthias Ehrgott. İçinde Springer Science & Business Media.

Genç, T., & Masca, M. (2015). TOPSIS Ve PROMETHEE Yöntemleri İle Elde Edilen Üstünlük Sıralamalarının Bir Uygulama Üzerinden Karşılaştırılması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 539–567. <http://dergipark.gov.tr/Akuiibfd/issue/1618/20275>

Gülhan, B., N.İlhan, M., & Civil, E. F. (2015). Ankara'da Bir Metal Sanayi Fabrikasında İş Kazaları Ve Etkileyen Faktörler. *Türkiye Halk Sağlığı Dergisi*, 10(2), 76–85. <https://doi.org/10.20518/Tjph.173067>

Hwang, C.-L., And Yoon, K. (1981). “Lecture Notes In Economics And Mathematical Systems: Multiple Attribute Decision Making: Methods And Application”, Springer Verlag.

İslamoğlu, M., Apan, M., Ve Öztel, A. (2015). “An Evaluation Of The Financial Performance Of Reits İn Borsa İstanbul: A Case Study Using The Entropy-Based TOPSIS Method”, *International Journal Of Financial Research*, 6(2): 124-138.

Kaplanoğlu, E. (2019). Entropi Tabanlı Maut Yöntemiyle Performans Ölçümü: Mkek Fabrikalarının Sıralanması. *İşletme Ekonomi Ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 7–18. <https://doi.org/10.33416/Baybem.424076>

Karaatlı, M., Balcı, H. F., & Ömürbek, N. (2016). Entropi Temelli Maut Ve Saw Yöntemleri İle Otomotiv Firmalarının Performans Değerlemesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 31(1), 227–256. <https://doi.org/10.24988/Deuiibf.2016311446>

- Kenger, M. D., & Organ, A. (2017). Banka Personel Seçiminin Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinden Entropi Temelli Aras Yöntemi İle Değerlendirilmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(4), 152–170. <https://doi.org/10.30803/Adusobed.336215>
- Korucuk, S., Akyurt, H., & Turpçu, E. (2019). Otel İşletmelerinde Hizmet Kalitesinin Entropi Yöntemi İle Ölçülmesi : Giresun İlindeki Üç Yıldızlı Oteller Üzerine Bir Araştırma. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 697–709.
- Nalan, E. (2019). Türkiye Deki İşletmelerin PROMETHEE Yöntemi İle Finansal Performans-Piyasa Değeri Analizi. *Journal Of Accounting Finance And Auditing Studies (Jafas)*, 5(2), 73–87. <https://doi.org/10.32602/Jafas.2019.21>
- Ömürbek, N., & Balcı, H. F. (2017). Entropi Temelli Copras Yöntemi İle Avrupa Birliği Ülkeleri Ve Türkiye Nin Taşımacılığın Değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 8(18), 13–25. <https://doi.org/10.21076/Vizyoner.297149>
- Ömürbek, N., Delibaş, D., & Altın, F. G. (2017). Entropi Temelli Maut Yöntemine Göre Devlet Üniversiteleri Kütüphanelerinin Değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, 13, 72–89.
- Ömürbek, N., & Eren, H. (2016). PROMETHEE, Moora Ve Copras Yöntemleri İle Oran Analizi Sonuçlarının Değerlendirilmesi: Bir Uygulama. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16), 174. <https://doi.org/10.20875/Sb.69615>
- Ömürbek, N., Eren, H., & Dağ, O. (2017). Entropi-Aras Ve Entropi-Moosra Yöntemleri İle Yaşam Kalitesi Açısından Ab Ülkelerinin Değerlendirilmesi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 29–48.
- Oral, C., & Kıpkip, E. (2019). Ulaştırma Sektörünün Finansal Performans Ölçümü İçin TOPSIS Ve Promethe Yöntemlerinin Kullanılması: Bist Üzerine Bir Uygulama. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(30), 1005–1015. <https://doi.org/10.20875/Makusobed.594265>
- Özdağoğlu, A. (2013). Üretim İşletmelerinde Lazer Kesme Makinelerinin PROMETHEE Yöntemi İle Karşılaştırılması. *Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi*, 9(19), 305–318. <https://doi.org/10.11122/İjmeb.2013.9.19.288>
- Özguven, N. (2012). PROMETHEE Sıralama Yöntemi İle Özel Alışveriş Siteleri Üzerine Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27, 196–201.
- Özoğul, B., Çimen, B., & Kahya, E. (2018). Bir Metalsanayi İşletmesinde Ergonomik Risk Analizi. *Mühendislik Bilimleri Ve Tasarım Dergisi*, 6(0), 159–175. <https://doi.org/10.21923/Jesd.359123>
- Öztel, A., Aydın, B., & Köse, M. S. (2018). Yıl 2018 Entropi Tabanlı Topsis Yöntemi İle Enerji Sektöründe Kurumsal Sürdürülebilirlik Performansının Ölçümü : Ak Enerji Örneği. *Güsbed, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 9(24), 1–24.
- Öztel, A., Köse, M. S., Ve AYTEKİN, G. (2012). “Kurumsal Sürdürülebilirlik Performansının Ölçümü İçin Çok Kriterli Bir Çerçeve: Henkel Örneği”, *Tarih Kültür Ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 1(4): 32-44.
- Sennaroglu, B., & Varlık-Celebi, G. (2018). A Military Airport Location Selection By Ahp

İntegrated PROMETHEE And Vikor Methods. Transportation Research Part D:

Transport And Environment, 59, 160–173.

Şahin, A., & Akkaya, G. C. (2013). An Application On Creating A Portfolio. *Ekonomi Ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 67–81.

Sakarya, Ş., & Aytekin, S. (2013). İmkb’de İşlem Gören Mevduat Bankalarının Performansları İle Hisse Senedi Getirileri Arasındaki İlişkinin Ölçülmesi: PROMETHEE Çok Kriterli Karar Verme Yöntemiyle Bir Uygulama. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 5(2), 99–109.

Şit, A., Ekşi, İ. H., & Hacıevliyagil, N. (2017). Bist’te Ana Metal Sanayi Endeksinde Faaliyet Gösteren İşletmelerin Finansal Performans Ölçümü: 2011-2015 Dönemi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 8(17), 83–83. <https://doi.org/10.21076/Vizyoner.284906>

Soba, M. (2012). PROMETHEE Yöntemi Kullanarak En Uygun Panelvan Otomobi Seçimi Ve Bir Uygulama. *Journal Of Yaşar University*, 7(28), 4708–4721. <https://doi.org/10.19168/Jyu.39764>

Sungur, O., & Maden, I. S. (2016). Tr61 Bölgesi (Antalya , Isparta , Burdur) İmalat Sanayi Sektörlerinin PROMETHEE Yöntemi İle Sıralanması. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 16(4), 641–654.

Tc Maliye Bakanlığı, Ve H. (2018). *Yıllık Ekonomik Rapor 2018*.

Topak, M. S., & Çanakçıoğlu, M. (2019). Banka Performansinin Entropi Ve Copras Yöntemi İle Değerlendirilmesi: Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Araştırma. *Mali Çözüm İsmmmo*, 29(154), 107–132.

Tunca, M. Z., Ömürbek, N., Cömert, H. G., & Aksoy, E. (2016). Opec Ülkelerinin Performanslarının Çok Kriterli Karar Vermeyöntemlerinden Entropi Ve Maut İle Değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 7(22998), 1–12. <https://doi.org/10.21076/Vizyoner.245987>

Uçkun, N., & Girginer, N. (2012). Girişimciliği Etkileyen Faktörler : Eskişehir Organize Sanayi Bölgesindeki Metal Sektörü Girişimcilerine Yönelik Bir Uygulama. *Girişimcilik Ve İnovasyon Yönetimi Dergisi*, 1(1), 97–113.

Ulutaş, A. (2019). Entropi Tabanlı Edas Yöntemi İle Lojistik Firmalarının Performans Analizi. *Uluslararası İktisadi Ve İdari İncelemeler Dergisi*, 23, 53–66. <https://doi.org/10.18092/Ulikidince.458754>

Ural, M., Demireli, E., & Güler Özocak, S. (2018). Kamu Bankalarında Performans Analizi: Entropi Ve Waspas Yöntemleri İle Bir Uygulama. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Ensti Tüsü Dergisi Pamukkale*, 31, 129–141. <https://doi.org/10.30794/Pausbed.414721>

Uygurtürk, H., & Korkmaz, T. (2012). Finansal Performansın Topsis Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi İle Belirlenmesi: Ana Metal Sanayi İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(2), 95–115. <https://doi.org/10.17153/Eoguiibfd.24873>

Uzun, S., & Kazan, H. (2016). Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinden Ahp TOPSIS Ve PROMETHEE Karşılaştırılması: Gemi İnşada Ana Makine Seçimi Uygulaması. *Journal Of Transportation And Logistics*, 1(1), 99–113. <https://doi.org/10.22532/Jtl.237889>

Yavuz, V. A. (2016). Coğrafi Pazar Seçiminde PROMETHEE V E Entropi Yöntemlerine Dayalı Çok Kriterli Bir Analiz: Mobilya Sektöründe Bir Uygulama. *Niğde Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 163–177.

Yıldırım, M., Altan, M., & Gemici, R. (2018). Kurumsal Yönetim İle Finansal Performans Arasındaki İlişkinin Entropi Ağırlıklandırılmış TOPSIS Yöntemi İle Değerlendirilmesi: Bist'de İşlem Gören Gıda Ve İçecek Şirketlerinde Bir Araştırma. *Muhasebe Ve Vergi Uygulamaları Dergisi Temmuz*, 11(2), 130–152.

BRICS-T ÜLKELERİNDE DOĞRUDAN VE DOLAYLI YATIRIMLARIN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ

Ahmet KAMACI^{1*}

¹ Bartın Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

Ahmad Saber RAZ MOHAMMAD²

² Bartın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi

ÖZ

Küreselleşmeyle beraber hız kazanan sermaye transferleri doğrudan ve dolaylı yatırımlar şeklinde ülkelere gelmektedir. Gelen bu yatırımlar ülke ekonomilerini canlandırarak üretim ve milli gelir artışı sağlamıştır. Ciddi büyüme oranlarıyla tüm dünya ülkelerinin ilgisini çeken BRICS ülkeleri yükselen piyasa ekonomilerinin başarılı bir aktörüdür. Özellikle 2050’de ABD ve Japonya ile beraber BRIC ülkelerinin G-6’yı oluşturacağı tahmini, bu ülkelerle ilgili çalışmaları da hızlandırmıştır.

Bu çalışmanın amacı, BRICS-T ülkelerinde doğrudan ve dolaylı yatırımların ekonomik büyümeye etkisini incelemektir. 1999-2018 dönemine ait verilerde yatay kesit bağımlılığı tespit edildiğinden dolayı, 2. nesil panel birim kök testleriyle serilerin durağanlığı test edilmiştir. Farklı derecede durağan çıkan serilere ARDL modeli uygulanarak değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişki sınanmıştır. ARDL modeli sonuçlarına göre, kısa dönem katsayıları anlamsızdır. Uzun dönemde ise, doğrudan yatırımlardaki 1 birimlik artış ekonomik büyümeyi 1,164 birim; dolaylı yatırımlardaki 1 birimlik artış ise ekonomik büyümeyi 0,172 birim arttırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan yabancı yatırım, dolaylı yatırım, ekonomik büyüme, BRICS-T.

THE EFFECT OF DIRECT AND INDIRECT INVESTMENTS ON ECONOMIC GROWTH IN BRICS-T COUNTRIES

ABSTRACT

Capital transfers accelerating with globalization come to countries in the form of direct and indirect investments. These incoming investments revived the economies of the country and increased production and national income. BRICS countries, which attract the attention of all countries of the world with their serious growth rates, are successful actors of emerging market economies. Especially in 2050, the estimation that BRIC countries, together with the USA and Japan, will form the G-6 has accelerated the studies on these countries.

The purpose of this study is to examine the effects of direct and indirect investments on economic growth in BRICS-T countries. Since the cross-sectional dependency was determined in the data for the period 1999-2018, the stationarity of the series was tested with the 2nd generation panel unit root tests. By applying ARDL model to series that are stationary in different degrees, the short and long-term relationship between the variables is tested. According to the ARDL model results, the short-term coefficients are insignificant. In the long run, 1 unit increase in direct investments will increase economic growth by 1,164 units; 1 unit increase in indirect investments increases economic growth by 0.172 units.

Keywords: Foreign direct investment, indirect investment, economic growth, BRICS-T.

GİRİŞ

Ekonomide 1980'lerden sonra yeni kavramlar ileri sürülmüştür. Bu kavramlardan biri de, Agtmael tarafından ortaya atılan kişi başı geliri düşük ya da orta derecedeki gelişmekte olan ülkelerin oluşturduğu yükselen piyasa ekonomileridir. Bu ülkeler dünya nüfusunun 4/5'ini oluşturmaktadır (Atik, 2005: 5). 2001'de ise Goldman Sachs adlı bir yatırım bankası Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'in baş harfleriyle ayrı bir yükselen piyasa ekonomisi olduklarını ve bunların ilk harfleriyle BRIC adlı bir grubun varlığını belirtmiştir (O'Neill, 2001:3). 2003'de de Wilson ve Purushothaman tarafından Goldman Sachs'a hazırlanan raporda, BRIC (Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin) ülkelerinin 50 yıl içinde dünya ekonomisinde çok büyük bir güç olacağı, 2050'de BRIC ülkeleri ile beraber ABD ve Japonya'nın G6'yı oluşturacağı ifade edilmiştir. Aynı raporda, gelişmiş ülkelerde büyümenin yavaşlayacağı, buna karşın BRIC ülkelerinde önlenemeyen ciddi bir büyüme olacağı da öngörülmektedir (Wilson ve Purushothaman, 2003:1-2). Wilson ve Purushothaman tarafından hazırlanan bu rapordan sonra, BRIC kavramı akademik anlamda oldukça yaygın olarak çalışılan ülke gruplarından biri olmuştur. Daha sonraları, dünya ekonomisinde yeni kısaltma arayışları peşi sıra gelmiştir (Akel, 2015: 76). BRIC ülkeleri

dünyanın en büyük kuruluşlarıyla karşılaştırılırken, 2010 yılında Güney Afrika'yı gruba dâhil ederek BRICS adını almıştır. Özellikle Güney Afrika, birçok gösterge açısından Türkiye'den daha kötü durumda olduğu için Türkiye'nin de bu grupta olmasına yönelik görüşler ileri sürülmüştür. Bu nedenle BRICS-T ülkeleri ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır ve bu çalışmada da örneklem grubu olarak BRICS-T ülkeleri ele alınmıştır.

Ödemeler bilançosunun sermaye hesabında yer alan doğrudan ve dolaylı yatırımlar uzun dönemli ve kısa dönemli yatırımlar olarak da ele alınmaktadır. Yatırımlardaki artış ekonomik büyümeyi arttırdığından dolayı, ülkeler yatırım için kaynakları yetmediğinde bu kaynakları dışarıdan temin etmektedir. Doğrudan yatırımların ekonomik büyümeye katkısı net olarak ölçülebilirken, dolaylı yatırımlarda bu etki hemen göze çarpmayabilmektedir. Özellikle cari açık veren ülkeler doğrudan ve dolaylı yatırımlara ihtiyaç duymaktadır. Ancak yabancı yatırımcıyı ülkeye çekebilmek için, ekonomide güven ortamının sağlanması gerekmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, 1999-2018 dönemi verileri ele alınarak BRICS-T ülkelerinde doğrudan ve dolaylı yatırımların ekonomik büyümeye etkisini test etmektir. Bu doğrultuda ilk olarak doğrudan ve dolaylı yatırımlar ele alınarak, bu yatırımların ekonomik büyümeye etkisi ele alınmıştır ve akabinde yatırımların ekonomik büyümeye etkisini ele alan literatür incelenmiştir. Daha sonra BRICS-T ülkelerindeki yatırımların boyutu ele alınarak bu ülkelerdeki makroekonomik göstergeler belirtilmiştir. Çalışmada ele alınan değişkenlerde yatay kesit bağımlılığı olduğu için 2. nesil panel birim kök testleri yapılmıştır. Farklı derecede durağan çıkan serilere ise ARDL modeli uygulanarak, değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişki test edilmiştir.

1. DOĞRUDAN VE DOLAYLI YATIRIMLAR ARASINDAKİ TEMEL FARKLAR

Küreselleşmeyle beraber ülkeler arasında ticari sınırlar ortadan kalkınca, yeterli tasarrufa sahip olamayan ülkelere doğrudan ve dolaylı yatırımlarla sermaye gelmeye başlamıştır. Vadesi 1 yıla kadar olan sermaye akımları dolaylı yatırım ya da portföy yatırımı (PY) adını alırken, vadesi 1 yıldan çok olan ve geldiği ülkeye birtakım avantajlar getiren yatırımlar da doğrudan yabancı yatırım (DYY) olarak adlandırılmaktadır. DYY'ler, geldiği ülkeye teknoloji, know how, girişim ve rekabeti getirmektedir. Bu sayede ülkelerde yönetim becerisi, istihdam, üretim, ihracat, milli gelir ve refah artışı olmaktadır. Böylece iki ülke arasında uzun dönemli ilişki kurulmaktadır. Bu nedenle gelişmekte olan ülkeler birtakım

teşviklerle ülkelerine gelecek DYY'yi arttırmaya çalışırlar. DYY'nin bu olumlu yanlarının yanında olumsuz yanları da vardır. Özellikle ülkedeki küçük şirketler, DYY'lerle baş edemez ve ülke, teknolojik ve ekonomik yönde yabancıların kontrolüne geçer. PY'ler ise ulusal tasarruf sıkıntısı yaşayan ülkelere geldiklerinde milli paranın aşırı değerlenmesini sağlarlar. Yaşanan parasal genişleme başlangıçta üretimi ve tüketimi artırarak ülke ekonomisini canlandıracaktır. Ancak herhangi bir güvensizlik anında ya da cari açığın sürdürülebilirliği zora girdiğinde ülkeyi terk edip ülke ekonomisini zora sokarlar ve döviz krizi ile birlikte finansal krizlere neden olarak ülkenin negatif büyümesine yol açarlar (Mucuk ve Demirsel, 2009:366; Kuzucu, 2018:332). DYY, ülkedeki yerleşik şirkette doğrudan yönetim ve denetim hakkına sahipken; PY'de böyle bir hak mevcut değildir. Aynı zamanda DYY'ler ülke ekonomisine teknoloji ve know how getirirken, PY'nin böyle bir katkısı bulunmamaktadır (Bildirici, 2008:7).

DYY'ler bir ülkeye ekonomik ya da siyasi nedenlerle gidebilir. Ekonomik nedenle ülkeye gelen DYY'nin nihai amacı kâr maksimizasyonudur. Ancak DYY'ler siyasi amaçla bir ülkeye geldiyse, bu durumda ekonomik çıkar arka planda kalmaktadır. Bu nedenle, ülkeler arasında karşılıklı fayda ilişkisi iyi belirlenmelidir (Okuyan ve Erbaykal, 2008:48-49). DYY'ler bir ülkeye her ne kadar ekonomik ve siyasi nedenlerle gelse de, bu yatırımların gelmesini etkileyen çeşitli faktörler vardır. Bunlar, altyapı, emeğin fiyatı, piyasa büyüklüğü ve piyasadaki büyüme hızı, döviz kuru, ülkedeki vergi oranı, ekonomik ve politik istikrar olarak sayılabilir. Gelişmekte olan ülkelerin kendilerinde olmayan teknoloji ve iş bilgisini öğrenebilmeleri için DYY'lere ihtiyacı vardır. DYY'ler know how ve üretim teknolojisiyle beraber gelişmekte olan ülkelere hem üretimi arttırmakta, hem de ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır. PY'ler ise özellikle tasarruf açığı yaşayan ülkelere kısa dönemli bir ferahlama sağlamaktadır. Aynı zamanda gelen sermaye ile ülkelerin borsalarında bir canlanma yaşanır ve kâr beklentisi, yeni PY'lerin gelmesini sağlar. Ancak PY'lerin likiditesi çok kolay olduğundan bir gecede ülkeyi terk edebilir ve ülkeyi krizi sürükleyebilirler. Her iki yatırım da ülke ekonomisini canlandırmasına rağmen, kalıcı bir büyüme için gelişmekte olan ülkeler DYY'lere daha çok ihtiyaç duymaktadır.

2.LİTERATÜR TARAMASI

Yatırımlar ekonomik büyümenin öncü göstergelerindedir ve akademik çalışmalarda doğrudan ve dolaylı yatırımların ekonomik büyümeye etkisi sıklıkla ele alınmaktadır. Bu

çalışmada da dünya ekonomisinde önemli bir güç olan BRICS-T ülkelerinde doğrudan ve dolaylı yatırımların ekonomik büyümeye etkisi ele alınmıştır. Yapılan literatür taramasında da tek değişken ya da iki değişkenle ekonomik büyüme ilişkisini ele alan çalışmalara yer verilmiştir ve 40 farklı çalışmanın sonuçları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Literatür Taraması

Yazar(lar)	Ülke(ler)	Yöntem	Değişkenler	Sonuç
Bashir (1999)	6 MENA ülkesi (1975-1990)	Sabit ve rassal etkiler	DYY ve EB	DYY, EB’yi etkilememektedir.
Aslanoğlu (2002)	Türkiye (1975-1995)	Nedensellik	DYY ve EB	İki değişken arasında nedensel bir ilişki yoktur.
Carkovic ve Levine (2002)	57 ülke (1960-1995)	Panel EKK	DYY ve EB	DYY’nin EB üzerinde anlamlı bir etkisi yoktur.
Kumar ve Pradhan (2002)	98 GOÜ (1980-1999)	Dinamik panel veri	DYY ve EB	DYY, EB’yi arttırmaktadır.
Mclean ve Shrestha (2002)	40 ülke (1976-1995)	Panel veri	PY ve EB	PY ile EB arasında pozitif ilişki tespit edilmiştir.
Choe (2003)	80 ülke (1971-1995)	Panel VAR	DYY ve EB	İki değişken arasında çift yönlü nedensellik mevcuttur.
Durham (2004)	80 ülke (1979-1997)	Panel veri	DYY, PY ve EB	DYY ve PY’nin EB üzerinde bir etkisi yoktur.
Hansen ve Rand (2004)	31 GOÜ (1970-2000)	Panel nedensellik	DYY ve EB	DYY’dan EB’ye doğru tek yönlü nedensellik mevcuttur.
Kholdy ve Sohrabian (2005)	25 ülke (1975-2002)	Panel eşbütünleşme ve nedensellik	DYY ve EB	Düşük kişi başı GSYİH’ya sahip ülkelerde EB, finansal gelişmeyi sağlasa da panelin geneli için, DYY, EB’yi tetiklememektedir.
Chakraborty ve Nunnenkamp (2006)	Hindistan (1987-2000)	Eşbütünleşme ve nedensellik	DYY ve EB	İki değişken arasında nedensel bir ilişki yoktur.

Değer ve Emsen (2006)	27 geçiş ekonomisi (1990-2002)	Sabit ve rassal etkiler	DYY ve EB	Merkezi Doğu Avrupa Ülkelerinde DYY, EB'yi arttırırken; Merkezi Batı Avrupa ülkelerinde iki değişken birbirini etkilememektedir.
Fedderke ve Romm (2006)	Güney Afrika (1956-2003)	Eşbütünleşme ve nedensellik	DYY ve EB	DYY, EB'yi arttırmaktadır.
Ghatak ve Halicioğlu (2006)	140 ülke (1991-2001)	Panel nedensellik	DYY ve EB	DYY ile EB arasında pozitif ilişki vardır.
Demir (2007)	Türkiye (1996:2 – 2005:9)	Eşbütünleşme ve nedensellik	DYY, PY ve EB	Hem DYY, hem de PY ile EB arasında pozitif ilişki vardır.
Khaliq ve Noy (2007)	Endonezya (1998-2006)	Sabit etkiler	DYY ve EB	DYY, EB'yi negatif etkilemektedir.
Sarkar (2007)	51 AGÜ (1970-2002)	Sabit ve rassal etkiler	DYY ve EB	Değişkenler arasında uzun vadeli bir ilişki yoktur.
Alagöz vd. (2008)	Türkiye (2002-2007)	Regresyon	DYY ve EB	Değişkenler arasında nedensel bir ilişki yoktur.
Duasa ve Kassim (2009)	Malezya (1991-2006)	Panel nedensellik	PY ve EB	EB'den PY'ye doğru tek yönlü nedensellik vardır.
Ferreira ve Laux (2009)	50 ülke (1988-2001)	Panel regresyon	PY ve EB	PY ile EB arasında pozitif ilişki tespit edilmiştir.
Nath (2009)	13 geçiş ekonomisi (1989-2003)	Sabit etkiler	DYY ve EB	DYY ile EB arasında anlamlı bir ilişki yoktur.
Wang ve Wong (2009)	69 ülke (1970-1989)	Panel nedensellik	DYY ve EB	DYY'den EB'ye doğru tek yönlü nedensellik mevcuttur.
Ağayev (2010)	25 geçiş ekonomisi (1994–2008)	Panel eşbütünleşme ve nedensellik	DYY ve EB	İki değişken arasında çift yönlü nedensellik mevcuttur.
Kabaklarlı (2010)	Türkiye (2000-2007)	Regresyon	DYY ve EB	Gelen DYY, EB'yi arttırmasına rağmen, söz konusu

				değişkenlerin katsayısı anlamsızdır.
Özcan ve Arı (2010)	27 OECD ülkesi (1994-2006)	Dinamik Panel veri	DYY ve EB	EB arttıkça, DYY de artmaktadır.
Sever vd. (2010)	Brezilya, Güney Kore ve Türkiye (1985-2008)	Eşbütünleşme ve nedensellik	DYY, PY ve EB	Hem DYY, hem de PY ile EB arasında pozitif ilişki vardır.
Aizenman vd. (2011)	100 ülke (1990-2010)	Panel regresyon	PY ve EB	PY'nin EB üzerinde anlamlı bir etkisi yoktur.
Rachdi ve Saidi (2011)	100 ülke (1990-2009)	Panel regresyon	PY ve EB	Gelişmiş ülkelerde PY ile EB arasında pozitif bir ilişki varken; GOÜ'lerde iki değişken arasında bir ilişki yoktur.
Yılmaz vd. (2011)	Türkiye (1980-2008)	Eşbütünleşme ve nedensellik	DYY ve EB	DYY ile EB arasında pozitif ilişki vardır.
Stamatiou ve Dritsakis (2014)	Yunanistan (1970-2012)	ARDL	DYY ve EB	EB'den DYY'ye doğru tek yönlü nedensellik vardır.
Kahveci ve Terzi (2017)	Türkiye (1984-2015)	Eşbütünleşme ve nedensellik	DYY ve EB	EB'den DYY'ye doğru tek yönlü nedensellik vardır.
Dereli (2018)	Türkiye (1995-2017)	Eşbütünleşme ve nedensellik	DYY ve EB	DYY'den EB'ye doğru tek yönlü nedensellik mevcuttur.
Kılıç ve Güllü (2018)	11 APEC ülkesi (1990-2016)	Panel eşbütünleşme ve nedensellik	DYY ve EB	DYY'den EB'ye doğru tek yönlü nedensellik mevcuttur.
Kuzucu (2018)	52 GOÜ (1970-2000)	Statik ve dinamik panel veri	DYY, PY ve EB	DYY, EB'yi arttırırken; PY ile EB arasında bir ilişki tespit edilememiştir.
Öztürk vd. (2018)	Türkiye (2005-2015)	Nedensellik	DYY ve EB	İki değişken arasında nedensel bir ilişki yoktur ve

				değişkenler eşbütünleşik değildir.
Balkanlı (2019)	Türkiye (1985-2017)	Eşbütünleşme	DYY ve EB	DYY, uzun dönemde EB üzerinde pozitif etkiye sahiptir.
Külünk (2019)	6 Türk Devleti (2001 – 2017)	Panel eşbütünleşme. ve nedensellik	DYY ve EB	DYY'den EB'ye doğru tek yönlü nedensellik mevcuttur.
Oralbaykızı (2019)	5 Orta Asya Ülkeleri (1995-2017)	Panel ARDL	DYY ve EB	DYY'deki %1'lik artış GSYİH'yı %0.9 arttırmaktadır.
Gök ve Güvercin (2020)	25 Sahra Altı Afrika ülkesi (1990-2016)	Panel nedensellik	DYY, PY ve EB	Hem DYY, hem de PY ile EB arasında pozitif ilişki vardır.
Kılıç (2020)	Yeni sanayileşen 10 ülke (2002-2018)	Panel regresyon	DYY, PY ve EB	Hem DYY, hem de PY ile EB arasında pozitif ilişki vardır.
Sugözü ve Yaşar (2020)	23 OECD ülkesi (2001-2018)	Driscoll-Kraay tahmincisi	PY ve EB	PY, EB'yi pozitif yönde etkilemektedir.

DYY: Doğrudan yabancı yatırım, PY: Portföy yatırımı, EB: Ekonomik büyüme

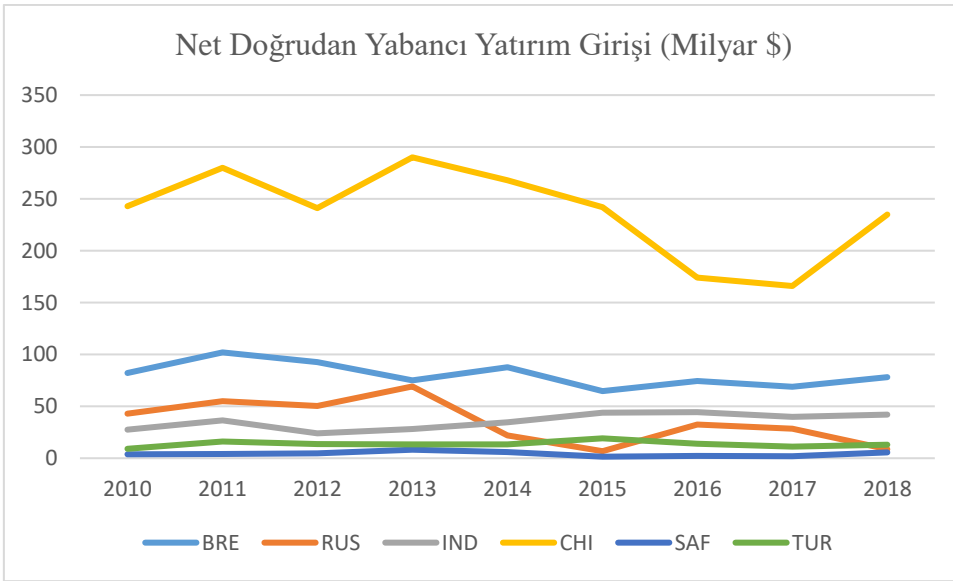
Tablo 1'deki literatür taramasında 40 farklı çalışmanın sonucu verilmiştir. Bu çalışmalarda ağırlıklı olarak doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeye etkisi ele alınmıştır. Yapılan literatür taramasınının 28'i doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme ilişkisini; 6'sı portföy yatırımları ile ekonomik büyüme ilişkisini ve 6'sı da doğrudan ve dolaylı yatırımları beraber ele alarak ekonomik büyümeyle ilişkisini ele alan çalışmalardır. Genel anlamda doğrudan ve dolaylı yatırımlar, ekonomik büyümeyi arttırmaktadır. Ancak ampirik literatürde doğrudan ve dolaylı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir nedenselliğin olmadığı çalışmalar da oldukça fazladır. Bu durumun nedeni, gözlem sayısından ya da ülkelerin gelişmişlik durumlarından kaynaklanmaktadır. Çalışmadaki literatür taramasında doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasında nedensel bir ilişki bulamayan 9 çalışma mevcuttur. Bu çalışmalar; Bashir (1999), Aslanoğlu (2002), Carkovic ve Levine (2002), Kholdy ve Sohrabian (2005), Chakraborty ve Nunnenkamp (2006), Alagöz vd. (2008), Nath (2009), Kabaklarlı (2010), Öztürk vd. (2018) çalışmalarıdır. Portföy yatırımları ile ekonomik büyüme arasında nedensel bir ilişki bulamayan 2 farklı

çalışma vardır ve bu çalışmalar Aizenman vd. (2011) ve Kuzucu (2018) çalışmalarıdır. Durham (2004) çalışması ise hem doğrudan yatırımlar hem de dolaylı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasında bir nedensellik tespit edemeyen bir çalışmadır. Beklentilere tamamen aykırı olan bir çalışma ise, Khaliq ve Noy (2007) çalışmasıdır. Bu çalışmada doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeyi azalttığı sonucuna ulaşılmıştır.

3.BRICS-T ÜLKELERİNDE YATIRIMLAR VE DİĞER MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER

BRICS-T ülkeleri yükselen piyasa ekonomileri olduğu için gelişmiş ülkelere çok fazla doğrudan yatırım gelmektedir. Bu ülkelere Çin, çok fazla doğrudan yatırım çekmektedir. Grafik 1’de BRICS-T ülkelerinde 2010 sonrası doğrudan yabancı yatırım girişleri gösterilmiştir.

Grafik 1: 2010 Sonrası BRICS-T Ülkelerinde Net Doğrudan Yabancı Yatırım Girişi

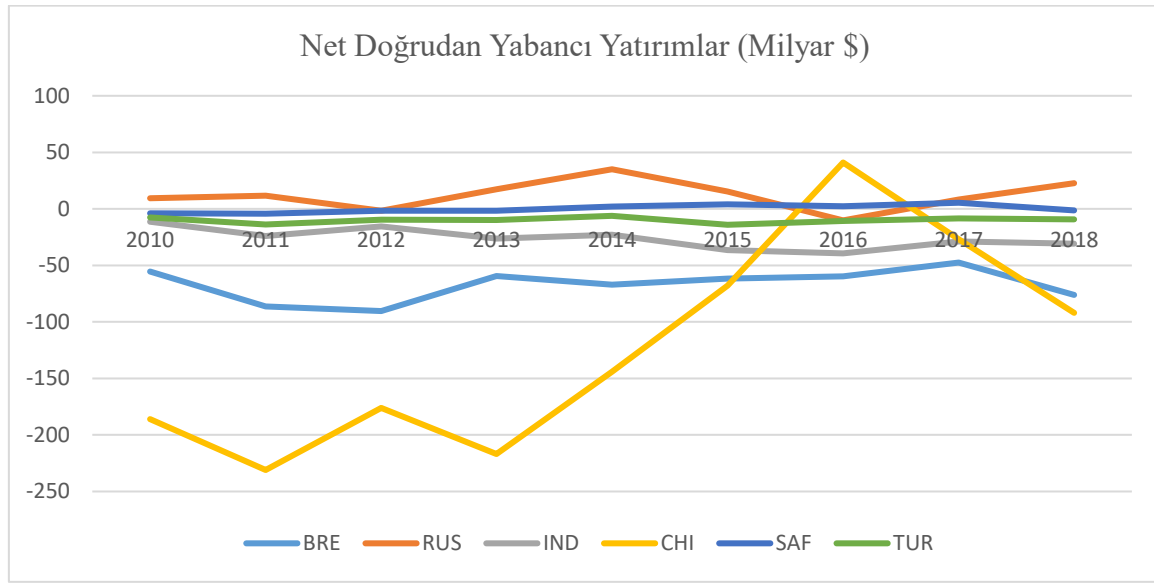

Kaynak: databank.worldbank.org

Grafik 1’de açık mavi Brezilya’yı, kırmızı Rusya’yı, gri Hindistan’ı, turuncu Çin’i, koyu mavi Güney Afrika’yı ve yeşil de Türkiye’yi göstermektedir. Grafik 1’de görüldüğü üzere, Çin en fazla doğrudan yabancı yatırım girişi olan ülkedir. 2013 sonrası girişlerde azalma olsa da 2018 itibariyle Çin 235 milyar \$ doğrudan yabancı yatırım girişiyle BRICS-T ülkelerinde açık ara öndedir. Çin’den sonra ise en çok doğrudan yabancı yatırım girişi olan ülke Brezilya’dır. 2018 itibariyle Brezilya’ya 78,1 milyar \$ doğrudan yabancı yatırım girişi

olmuştur. 2013'den sonra Rusya'da doğrudan yabancı yatırım girişleri azaldığı için 2018 itibarıyla Türkiye 13,1 milyar \$ yatırım girişiyle BRICS-T ülkeleri arasında 4. olmuştur. BRICS-T ülkelerine doğrudan yabancı yatırım girişi olduğu kadar, bu ülkelerin de çeşitli ülkelere yapmış olduğu yatırımlar vardır. Bu yüzden Grafik 2'de BRICS-T ülkelerinde yatırım giriş ve çıkışlarını gösteren net doğrudan yabancı yatırımlar verilmiştir.

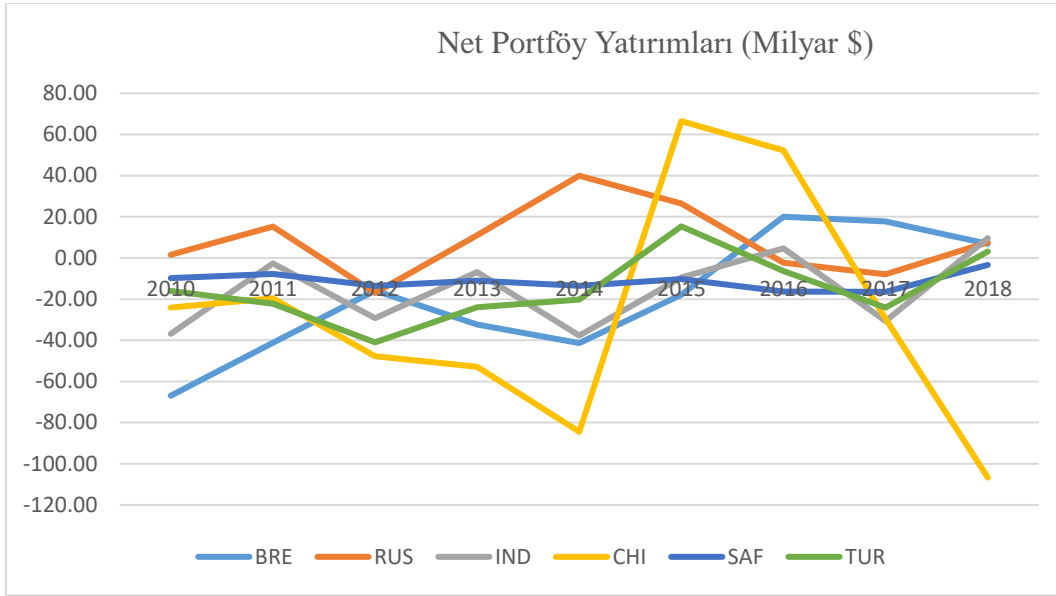
Grafik 2: 2010 Sonrası BRICS-T Ülkelerinde Net Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Kaynak: databank.worldbank.org

Grafik 2'de görüldüğü üzere, BRICS-T ülkelerinde Çin, doğrudan yabancı yatırım girişi olduğu kadar dış ülkeler de çok fazla doğrudan yabancı yatırım yapan bir ülkedir. Çin'le beraber Brezilya'da da doğrudan yabancı yatırım girişi olduğu kadar çıkışı da oldukça fazladır. Türkiye'de ise 2010'dan sonra net yabancı yatırımlar hep negatiftir ve bu da doğrudan yabancı yatırım girişinden daha çok çıkışı olduğu anlamına gelmektedir. Çalışmada doğrudan yabancı yatırımların yanında portföy yatırımları da ele alınmaktadır. Bu yüzden Grafik 3'de BRICS-T ülkelerinde 2010 sonrası net portföy yatırımlarının genel görünümü ele alınmıştır.

Grafik 3: 2010 Sonrası BRICS-T Ülkelerinde Net Portföy Yatırımları

Kaynak: databank.worldbank.org

Grafik 3’de görüldüğü üzere, BRICS-T ülkelerinde net portföy yatırımları inişli çıkışlı bir grafik izlemektedir. 2015’den sonra Çin’de net portföy yatırımları azalmış ve 2018 itibariyle 106 milyar dolarlık bir portföy yatırım çıkışı olmuştur. Türkiye’de de 2017’de 24 milyar dolarlık portföy çıkışı olsa da, 2018’de 3,11 milyar dolarlık bir portföy fazlası oluşmuştur. Yatırımlar BRICS-T ülkelerinin durumunu net olarak göstermediğinden dolayı, Tablo 2’de bu ülkelere ait makroekonomik göstergelere de yer verilmiştir.

Tablo 2: BRICS-T Ülkelerinde Önemli Makroekonomik Göstergeler (2018-2019)

	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	G. Afrika	Türkiye
Nüfus (milyon kişi)	209 ve 211	144 ve 144	1352 ve 1366	1392 ve 1397	57 ve 58	82 ve 83
GSYİH (milyar \$)	1885 ve 1839	1669 ve 1699	2713 ve 2875	13897 ve 14342	368 ve 351	771 ve 754
Kişi başı gelir (\$)	9001 ve 8717	11370 ve 11585	2006 ve 2104	9976 ve 10261	6374 ve 6001	9370 ve 9042
Büyüme oranı (%)	1,31 ve 1,136	2,51 ve 1,341	6,1 ve 5,023	6,8 ve 6,1	0,81 ve 0,152	2,81 ve 0,877
Net DYY (milyar \$)	-76,1 ve -50,6	22,5 ve -10	-30,7 ve -37,4	-92,3 ve -58,1	-1,5 ve -1,5	-9,3 ve -5,8
Net DYY Girişi (milyar \$)	78,1 ve 73,5	8,7 ve 31,9	42,1 ve 50,6	235 ve 155	5,5 ve 4,6	13,1 ve 8,7
Portföy yatırımları (milyar \$)	6,86 ve 20,1	7,59 ve -12,6	9,6 ve -24,5	-106,8 ve -57,9	-3,4 ve -8,99	3,11 ve 1,24

Cari işlemler dengesi (milyar \$)	-41,5 ve -50,9	115,68 ve 65,3	-65,6 ve -29,7	25,5 ve 141,33	-13,38 ve -10,66	-20,74 ve 8,83
İşsizlik oranı	12,33 ve 12,083	4,811 ve 4,585	5,44 ve 5,35	4,33 ve 4,32	26,9 ve 28,18	10,9 ve 13,49
Enflasyon	3,74 ve 3,73	2,93 ve 4,47	4,95 ve 7,65	2,13 ve 2,89	4,5 ve 4,12	16,3 ve 15,17
Dış borç stoku/GSMH	30,4 ve 31,8	27,9 ve 29,8	19,4 ve 19,7	14,2 ve 14,8	48,5 ve 55,1	58,7 ve 59,4

Kaynak: <https://databank.worldbank.org/>

Tablo 2'ye göre, BRICS-T ülkelerinde diğer ülkelere ayrılan ülke Çin'dir. Çin, 2019'da 14,3 trilyon dolarla dünyanın en çok milli gelire sahip olan 2. ülkesidir. Çin, dünyanın en kalabalık ülkesi olmasına rağmen, BRICS-T ülkeleri arasında Rusya'dan sonra en çok kişi başı gelire sahip 2.ülkedir. Türkiye'de döviz kurunun yükselmesinden dolayı milli geliri azalmış ve kişi başı gelirden Çin'in altına düşmüştür. Ekonomik büyüme oranlarına bakıldığında da Çin ve Hindistan BRICS-T ülkelerinde en çok büyüme oranına sahip ülkedir. Türkiye ise 2018'de %2,81 büyürken, 2019'da %0,87 büyümüştür. Dış borç stokunda ise Çin %19,7 (2018'de %19,4) en iyi ülkeyken, Türkiye %59,4 (2018'de %58,7) ile en kötü ülke durumundadır. 2019 itibariyle Türkiye, BRICS-T ülkeleri arasındaki en yüksek enflasyona sahip ülke ve işsizlik oranında da Güney Afrika'dan sonra en kötü 2.ülke konumundadır.

4. EKONOMETRİK YÖNTEM VE AMPİRİK BULGULAR

4.1. Veri, Model ve Yöntem

Bu çalışmada BRICS-T ülkelerinde (Brezilya, Çin, Rusya, Hindistan, Güney Afrika – Türkiye) 1999 – 2018 yılları arası doğrudan ve dolaylı yatırımların ekonomik büyümeye etkisi panel veri analiziyle test edilmiştir. Bu çalışmada bağımsız değişkenler \$ cinsinden net doğrudan yabancı yatırımlar ve \$ cinsinden net dolaylı yatırımlardır ve analizde sırasıyla “LOGFDI” ve “LOGPOR” olarak yer almaktadır. Bağımlı değişken ise \$ cinsinden GSYİH'yı gösteren ekonomik büyümedir ve analizde “LOGGDP” olarak yer almaktadır. Dünya Bankası'nın veri tabanı olan “databank.worldbank.org” adresinden temin edilen veriler ABD doları cinsinden verilmiştir. Çalışmada 1 no'lu model tahmin edilecektir:

$$\text{LOGGDP}_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 \text{LOGFDI}_{it} + \text{LOGPOR}_{it} + \epsilon_{it} \quad (1)$$

Logaritması alınan verilerde yatay kesit bağımlılığının tespiti için öncelikle CD_{LM} testine başvurulmuş ve durağanlıkları farklı düzeyde olan serilere ARDL modeli kurulup kısa ve uzun dönemli ilişki test edilmiştir.

4.2. Ekonometrik Sonuçlar

Seriler arasında yatay kesit bağımlılığı varsa ve bu sonuçlar dikkate alınmadan analizler yapılırsa, bulunan sonuçlar hatalı ve tutarsız olacaktır. Bu yüzden serilerde yatay kesit bağımlılığı olup olmadığı test edilmektedir (Menyah vd., 2014:839). Olasılık değerleri %5'den küçükse birimler arasında yatay kesit bağımlılığı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Pesaran ve Yamagata, 2008:17). Zaman boyutu büyük ve kesit boyutu küçük olduğunda ($T > N$) Breush-Pagan (1980) CD_{LM} testi kullanılmaktadır. Bu çalışmada da $T > N$ olduğu için Breush-Pagan (1980) CD_{LM} testi kullanılarak Tablo 2'de değişkenlere ait yatay kesit bağımlılığı sonuçları verilmiştir.

Tablo 2. Değişkenlere Ait Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Değişkenler	CD Test	Test-ist.	Olas.
LOGFDI	CDLM1 (Breusch-Pagan LM)	194.8779	0.0000
LOGPOR	CDLM1 (Breusch-Pagan LM)	33.41495	0.0041
LOGGDP	CDLM1 (Breusch-Pagan LM)	194.8779	0.0000

Tablo 2'ye göre bütün CD_{LM} testlerinin olasılık değeri %5 değerinden küçüktür. Dolayısıyla doğrudan ve dolaylı yatırımlar ile ekonomik büyüme değişkenleri için paneli oluşturan birimler arasında yatay kesit bağımlılığı vardır. Yatay kesit bağımlılığı olduğu için de serilerde ikinci nesil birim kök testi uygulanacaktır.

Serilerde yatay kesit bağımlılığı varsa ikincil nesil panel birim kök testleri kullanılmalıdır. $N > T$ ve $T > N$ gibi durumlarda CADF testi uygulanabilmektedir (Pesaran, 2007:269). Bu çalışmada da yatay kesit bağımlılığı bulunduğu için dolayısıyla, ikincil nesil panel birim kök testi kullanılmıştır. CADF testlerinin yatay kesit ortalaması ise CIPS testini vermektedir (Westerlund vd., 2016:852). Tablo 3'de CADF testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 3. CADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	IPS W-stat	Olas.
LOGFDI	-0.8273	0.2040
D(LOGFDI)	-5.0101	0.0000
POR	-3.40433	0.0003
GDP	0.0225	0.5090
D(LOGGDP)	-1.9831	0.0237

Tablo 3’de CADF birim kök testi sonuçları verilmiştir. Dolaylı yatırımlar haricinde, değişkenlerin seviyesinde durağan olmadığı, 1.farkı alındıktan sonra durağan hale geldiği görülmüştür. Farklı derecede durağan olan serilere ise ARDL modeli uygulanarak kısa ve uzun dönemli ilişkinin varlığı sınanmıştır ve Tablo 4’de gösterilmiştir.

Tablo 4. ARDL Modeli Sonuçları

Bağımlı Değişken: LOGGRW				
Değişken	Katsayı	St. Hata	t-ist.	Olas.
UZUN DÖNEM				
LOGPOR	0.172942	0.017830	9.699721	0.0000
LOGFDI	1.164189	0.004582	254.0752	0.0000
KISA DÖNEM				
COINTEQ01	-0.521754	0.571900	-0.912317	0.3671
D(LOGPOR)	0.166616	0.267513	0.622833	0.5369
D(LOGFDI)	-0.439109	0.474655	-0.925112	0.3605
C	-2.785741	3.114212	-0.894525	0.3764

Tablo 4’deki katsayılar kısa ve uzun dönem katsayılarını ve kısa dönemde sistemin dengeye geldiğini göstermektedir. Sonuçlara göre, doğrudan ve dolaylı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasında uzun dönem katsayıları anlamlıyken, kısa dönem katsayısı anlamsızdır. Kısa dönem katsayılarının anlamsız olmasının nedeni ele alındığında, portföy yatırımlarının milli gelire etkisi hemen görülmeyebilir. Çünkü ülkelere gelen para borç ödemelerine ya da yatırımlara gidebilir. Ancak alınan borçlar verimli yatırımlara dönüşmezse borç sarmalı

yaşanacaktır. Verimli yatırımlara kullanıldığında ise hem milli gelir de hem istihdam da iyileşmeler görülecektir (Güneş, 2019:56). Ancak bunun etkisi ilerleyen dönemlerde görülebileceğinden dolayı analizde de ekonomik büyümeyi etkilememiştir. Doğrudan yatırımlar ile ekonomik büyüme arasında da kısa dönemde bir ilişki görülmemesinin nedeni, bu yatırımların daha çok şirket birleşmeleri ya da şirket satın almaları şeklinde olmasından kaynaklanabilir. Firmalar ülkeyi tanıdıktan sonra yatırımlarını arttırdığından dolayı kısa dönemde milli gelire etkisi görülmeyebilir.

Tablo 4'deki sonuçlara göre, doğrudan yatırımlardaki 1 birimlik artış uzun dönemde ekonomik büyümeyi 1,164 birim arttırmaktadır. Dolaylı yatırımlardaki 1 birimlik artış ise ekonomik büyümeyi 0,172 birim arttırmaktadır. Analiz sonuçlarına göre, doğrudan ve dolaylı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli pozitif ilişki literatüre uygundur. Elde edilen bu sonuçlar, Demir (2007), Sever vd. (2010), Gök ve Güvercin (2020) ve Kılıç'ın (2020) sonuçlarıyla örtüşmektedir.

SONUÇ

Küreselleşme süreciyle birlikte ülkeler arasında sermaye transferi hız kazanmıştır. Sermaye, doğrudan ve dolaylı yatırım şeklinde geldiği ülkenin ekonomisinin canlanmasını sağlamıştır. DYY'ler ülkede üretimi, istihdamı, milli geliri ve teknoloji düzeyini arttırarak ülke ekonomisine kalıcı bir katkı sağlamaktadır. PY'ler ise, tasarruf açığı yaşayan ülkelere sermaye girişi sağlayarak üretime dolaylı yönden katkı sağlamaktadır. Yatırımcının kâr beklentisi arttıkça ve yatırım yapılan ülkenin ekonomisi canlandıkça yeni portföy yatırımları da gelerek parasal genişleme yaşanmaktadır. PY'lerin likiditesi çok yüksek olduğundan ülkeyi bir anda terk edebilir ve krizlere yol açabilir. Olumsuz yönlerine rağmen gelişmekte olan ülkelerin bu yatırımlara ihtiyacı vardır.

Çalışmada BRICS-T ülkeleri ele alınmıştır. 2001'de Wilson ve Purusothaman'ın Goldman Sachs adlı bir yatırım bankasına hazırladığı raporda yükselen piyasa ekonomilerinden bazıları için ilk defa BRIC tanımlaması yapılmıştır. BRIC ülkeleri hem büyük nüfusuyla, hem de ciddi büyüme oranlarıyla yükselen piyasa ekonomileri adını hak ettiler. Öyle ki, 2050'de ABD ve Japonya ile beraber BRIC ülkelerinin G-6'yı oluşturacağı tahmin edilmektedir. 2011'de Güney Afrika'nın bu gruba katılmasıyla grubun adı BRICS olmuştur. Türkiye'den birçok yönden çok daha zayıf olan Güney Afrika'nın bu gruba dâhil edilmesi, Türkiye'nin de bu grupta olması gerektiği yönünde görüşler doğurmuştur. Bu nedenle birçok

çalışmada BRICS-T ülkeleri ele alınmıştır. Bu çalışmada da 1999-2018 verileriyle BRICS-T ülkelerinde doğrudan ve dolaylı yatırımların ekonomik büyümeye etkisi incelenmiştir. Serilerde yatay kesit bağımlılığı tespit edildiğinden dolayı, 2. nesil panel birim kök testleriyle serilerin durağanlığı test edilmiştir. Farklı derecede durağan çıkan serilere ARDL modeli uygulanarak değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişki sınanmıştır. ARDL modeli sonuçlarına göre, kısa dönemde değişkenler arasında bir ilişki tespit edilememiştir. Bunun nedeni ise, portföy yatırımları sonucu gelen sermayenin üretken yatırımlara kullanılmaması ya da borç ödemelerine gitmesindedir. Doğrudan yatırımlar ise ülkeye girişte şirket birleşmeleri ya da satın almaları şeklinde gerçekleştiğinden ekonomiye katkısı kısa dönemde ölçülemeyebilir. Uzun dönemde ise, doğrudan yatırımlardaki 1 birimlik artış ekonomik büyümeyi 1,164 birim arttırmaktadır. Dolaylı yatırımlar açısından baktığımızda ise, dolaylı yatırımlardaki 1 birimlik artış ekonomik büyümeyi 0,172 birim arttırmaktadır. Analiz sonuçlarına göre, doğrudan ve dolaylı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli pozitif ilişki literatüre uygundur. Elde edilen bu sonuçlar, Demir (2007), Sever vd. (2010), Gök ve Güvercin (2020) ve Kılıç'ın (2020) sonuçlarıyla örtüşmektedir.

KAYNAKLAR

- Ağayev, S. (2010). Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme ilişkisi: geçiş ekonomileri örneğinde panel eştümleşme ve panel nedensellik analizleri. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12(1): 159-184.
- Aizenman, J., Jinjark, Y. ve Park, D. (2011) Capital flows and economic growth in the Era of financial integration and crisis: 1990-2010, Open Economies Review, 24 (3): 371-396.
- Akel, V. (2015). Kırılgan beşli ülkelerinin hisse senedi piyasaları arasındaki eşbütünleşme analizi. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, (11) 24: 75-96.
- Alagöz, M., Erdoğan, S. ve Topallı, N. (2008). Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme: Türkiye deneyimi 1992-2007. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(1):79-89.
- Aslanoğlu, E. (2002). The structure and the impact of foreign direct investment in Turkey. Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 17(1): 31-50.
- Atik, A. H. (2005). Finansal krizlerin gölgesinde yükselen piyasa ekonomileri. Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası Araştırma Müdürlüğü.
- Balkanlı, A.O. (2019). Türkiye'de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişimi ve ekonomik büyümeye etkisinin ekonometrik analizi (1985-2017). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 22(1): 175-186.
- Bashir, A. M. (1999). Foreign direct investment and economic growth in some MENA countries: theory and evidence. Topics in Middle Eastern and North African Economies, 1.

- Bildirici, Z. (2008). Kısa vadeli sermaye hareketleri portföy yatırımları ve sıcak para. <https://silo.tips/download/ksa-vadeli-sermaye-hareketleri-portfy-yatirmlar-ve-scak-para>
- Breusch, T.S. ve Pagan, A.R. (1980). The lagrange multiplier test and its applications to model specification tests in econometrics. *Review of Economic Studies*, 47(1), 239–53.
- Carkovic, M. ve Levine, R. (2002). Does foreign direct investment accelerate economic growth?. U of Minnesota Department of Finance Working Paper, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.314924>.
- Choe, J.I. (2003). Do foreign direct investment and gross domestic investment promote economic growth. *Review of Development Economics*, 7(1):44-57.
- Chakraborty, C. ve Nunnenkamp, P. (2006). Economic reforms, foreign direct investment and its economic effects in India. Germany: Kieler Arbeitspapiere.
- Değer, M.K. ve Emsen, E. (2006). Geçiş ekonomilerinde doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme ilişkileri: panel veri analizleri (1990-2002). *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2):121-137.
- Demir, Y. (2007). Yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyümeye olan etkisinin Türkiye bağlamında test edilmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 34:152-161.
- Dereli, D. D. (2018). Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ekonomik büyüme ilişkisi üzerine bir değerlendirme: Türkiye (1995-2017). *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(2): 145-156.
- Duasa, J. Ve Kassim, S. (2009). Foreign portfolio investment and economic growth in Malaysia. *The Pakistan Development Review*, 48(2): 109-123.
- Durham, K. B. (2004). Absorptive capacity and the effect of foreign direct investment and equity foreign portfolio investment on economic growth. *European Economic Review*, 48:285-306.
- Fedderke, J.W. ve Romm, A.T. (2006). Growth impact and determinants of foreign direct investment into South Africa, 1956–2003. *Economic Modelling*, 23(5): 738-760.
- Ferreira, M. ve Laux, P.A. (2009). Portfolio flows, volatility and growth. *Journal of International Money and Finance*, 28(2): 271-292.
- Ghatak, A. ve Halıcıoğlu, F. (2006). Foreign direct investment and economic growth: some evidence from across the world. MPRA Paper No: 3565:1-15.
- Gök, A. ve Güvercin, D. (2020). The interaction between foreign direct investment, foreign portfolio investment and economic growth: the case of Sub-Saharan African countries. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 15(1): 57-82.
- Güneş, H. (2019). Dış borçların ekonomik büyüme üzerine etkileri: 22 az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke için ekonometrik bir analiz. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1): 56-69.
- Hansen, H. ve Rand, J. (2004). On the causal link between fdi and growth in developing countries, *The World Economy*, 29(1): 21-41.
- Kabaklarlı, E. (2010). Doğrudan yabancı yatırımların Türkiye'nin ekonomik büyümesi üzerindeki etkileri (2000- 2007) analizi. *MYO Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1-2): 29-46.

- Kahveci, Ş. ve Terzi, H. (2017). Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerin nedensellik analizleri ile testi. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 49:135-154.
- Khaliq, A. ve Noy, I. (2007). Foreign direct investment and economic growth: empirical evidence from sectoral data in Indonesia. Working Papers 200726, University of Hawaii at Manoa, Department of Economics.
- Kholdy, S. ve Sohrabian, A. (2005). Financial market, fdi and economic growth: granger causality tests in panel data model. EFA 2005 Moscow Meetings, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.676085>.
- Kılıç, M. (2020). Portföy yatırımları ve doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: yeni sanayileşen ülkeler örneği. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 7(8): 45-55.
- Kılıç, N. Ö. ve Güllü, İ. (2018). Relation of direct foreign investments and economic growth: panel data analysis on Apec countries. Journal of Economics Finance and Accounting, 5(3): 261-267.
- Kumar N. ve Pradhan, P. (2002). Foreign direct investment, externalities and economic growth in developing countries: some empirical explorations and implications for WTO negotiations on investment. RIS Discussion Papers, 1:1-37.
- Kuzucu, S. (2018). Doğrudan yabancı yatırımlar ve portföy yatırımları ekonomik büyümeyi teşvik eder mi? gelişmekte olan ülkelere kanıtlar. Journal of Economics, Finance and Accounting, 5(4): 331-338.
- Külünk, İ. (2019). Türk devletlerinde doğrudan yabancı yatırım ve ekonomik büyüme ilişkisi. BAİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19(4): 865-886.
- McClean, B. ve Shrestha, S. (2002). International financial liberalisation and economic growth. Research Discussion Paper, 2002-03: 1-24.
- Menyah, K., Nazlioglu, Ş. ve Wolde-Rufael, Y. (2014). Financial development, trade openness and economic growth in African countries: New insights from a panel causality approach. Economic Modelling, 37:386-394, doi: <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2013.11.044>.
- Mucuk, M. ve Demirsel, M.T. (2009). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Performans. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21:365-373.
- Nath, H. K. (2009). Trade, foreign direct investment, and growth: evidence from transition economies. Comparative Economic Studies, 51(1): 20-50.
- Okuyan, H.A. ve Erbaykal, E. (2008). Gelişmekte olan ülkelere doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme ilişkisi. Ekonomik Yaklaşım, 19(67): 47-58.
- O’Neill, J. (2001). Building Better Global Economic BRICs. Goldman Sachs Global Economics Paper No:66, 30th November 2001.
- Oralbaykızı, A.S. (2019). Doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerine etkisi: Orta Asya ülkeleri örneği. Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(1): 291-307.

- Özcan, B. ve Arı, A. (2010). Doğrudan yabancı yatırımların belirleyicileri üzerine bir analiz: Oecd örneği. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri Ve İstatistik Dergisi, 12:65-88.
- Öztürk, M.B., Vergili, G. ve Aktan, C. (2018). Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme ilişkisi: eşbütünleşme ve nedensellik analizi. Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, Özel sayı: 132-147.
- Pesaran, M.H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. Journal of Applied Econometrics, 22:265-312, doi: <https://doi.org/10.1002/jae.951>.
- Pesaran, M. H. ve Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. Journal of Econometrics, 142(1), 50-93, doi: <https://doi.org/10.1016/j.jeconom.2007.05.010>.
- Rachdi, H. ve Saidi, H. (2011). The impact of foreign direct investment and portfolio investment on economic growth in developing and developed economies. Interdisciplinary Journal of Research in Business, 1 (6): 10-17.
- Sarkar, P. (2007). Does foreign direct investment promote growth? Panel data and time series evidence from less developed countries, 1970-2002. MPRA, 6 (5176), 1–23.
- Sever, E., Özdemir, Z. ve Mızırak, Z. (2010). Finansal globalleşme, krizler ve ekonomik büyüme: yükselen piyasa ekonomileri örneğinde bir inceleme. Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 2(3): 45-64.
- Stamatiou, P. ve Dritsakis, N. (2014). The impact of foreign direct investment on the unemployment rate and economic growth in Greece: A time series analysis. In International Work-Conference on Time Series Analysis, 1:97-108.
- Sugözü, İ.H. ve Yaşar, S. (2020). Portföy yatırımları ile ekonomik büyüme ilişkisi: 23 Oecd ülkesi için panel veri analizi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 23(1): 198-207.
- Wang, M. ve Wong, M.C.S. (2009), Foreign direct investment and economic growth: the growth accounting perspective. Economic Inquiry, 47(4): 701-710.
- Westerlund, J., Hosseinkouchack, M. ve Solberger, M. (2016). The local power of the cadf and cips panel unit root tests. Econometric Reviews, 35(5):845–870, doi: [10.1080/07474938.2014.977077](https://doi.org/10.1080/07474938.2014.977077).
- Wilson, D. ve Purushothaman, R. (2003). Dreaming with BRICs: the path to 2050. Goldman Sachs Global Economics Paper No: 99.
- Yılmaz, Ö., Kaya, V. ve Akıncı, M. (2011). Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme etkisi (1980-2008). Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 25(3-4): 13-30.

TÜRKİYE EKONOMİSİ: ÖZEL SEKTÖRÜN DIŞ BORÇ YÜKÜ VE SİYASİ İKTİDARIN TUTUMU ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME²⁹

Mehmet Zeki AK^{1*}

Sakarya Üniversitesi, Sıyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü

M. Kemal AYDIN²

Sakarya Üniversitesi, Sıyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü

ÖZ

2001 Krizi'nin ardından Türkiye'de özel sektörün dışarıdan borçlanma eğilimi sürekli artmıştır. Hükümet, kamunun dış borç yükünün hafifliyor olmasının getirdiği rahatlıkla, bir bütün olarak ekonominin döviz üretme potansiyelinin düşük olduğunu dikkate almaksızın, özel sektörün bu eğilimini desteklemiştir. Zira özel sektörün getirdiği dış finansman tüketim talebini uyarıp büyümeyi hızlandırmaktadır. Ne var ki, 2008 Finans Krizi sonrasında küresel konjonktürün kötüleşmesi bir taraftan dış finansman kullanmanın maliyetini artırırken bir taraftan da para ikamesini yeniden gündeme getirmiştir. Sonuç olarak, dış borç yükünün oluşturduğu kırılma, iktisadi yapıyı tehdit edici bir içerik kazanmıştır. Hükümetin uzunca bir süre faiz artırımına direnmesi ve muhalif yaklaşımlara karşı sert bir tutum izlemesi, bu tehdidi büyütüştür. Bütün bileşenleri ile siyasi irade durumunun vahametini 2018 Ağustosunda maruz kalınan spekülasyon saldırıdan sonra fark ederek tedbirler almaya çalışmıştır. Fakat 2020 Şubatından itibaren tüm dünyayı etkisi altına alan pandemi, siyasi iradenin manevra alanını daraltmaktadır. *Artan dış borç yüküne rağmen devam eden durgunluk* ibaresi ile tanımlayabileceğimiz bir kısır döngü yaşanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Özel Sektör Borçları, Finansal İstikrar, Türkiye Ekonomisi, Dış Borç Yükü

²⁹ Etik kurul izni gerektiren çalışmalar arasında yer almamaktadır

TURKISH ECONOMY: AN EVALUATION OF THE FOREIGN DEBT BURDEN OF THE PRIVATE SECTOR AND THE ATTITUDE OF THE GOVERNMENT

ABSTRACT

There has been increasing trends in the foreign debt of the private sector in Turkey since 2001 Financial Crisis. It can be said that the government encouraged this trend due to the decreasing foreign debt of the public, regardless of the fact that the capacity for the economy to produce external currency was so low. Moreover external funds brought by the private sector had a positive effect on consumption and growth. However the negative conjuncture of 2008 Global Financial Crisis increased the cost of foreign debt and brought forward currency substitution as well. As a conclusion the fragility resulted from foreign debt had a power to threaten the economic structure. The fact that the government had resisted to increase the interest rate for a long time and had a strict manner towards adversative approaches increased this threat. The government found out the significance of the case totally after the speculative attack in 2018 August and tried to take precautions against this structural problem. However the pandemia affecting the entire world restricts the radius of action of the government. There has been a vicious circle which can be explained by the phrase *'the recession ongoing despite increasing burden of foreign debt'*.

Keywords: Private sector debt, Financial stability, Turkish Economy, External debt burden,

GİRİŞ

2001 Krizi'nin ardından yürürlüğe konan ve 2008 Küresel Finans Krizi'ne kadar tavizsiz bir biçimde uygulanan *Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı* [GEGP] 'mali disiplin' ve 'faiz-dışı fazla' hedefleri öne çıkacak biçimde kurgulanmıştır. Bir başka ifade ile program, devletin harcamalarını kısım finansman dengesini iyileştirmeye odaklıdır. Nitekim 2002 yılından itibaren mali disiplinin büyük ölçüde sağlandığı ve devletin finansman ihtiyacının ciddi ölçüde azaldığı görülmektedir. 2008 Krizi'ne kadar uzanan dönem boyunca devlet, azalan finansman ihtiyacını genellikle yurtiçinden borçlanarak gidermiştir. Buna mukabil özel sektör, maliyeti daha düşük olduğu için dışarıdan borçlanmayı uygun bulmuştur.

Şunun altı mutlaka çizilmelidir. Hükümet, küresel ve/veya yurtiçi konjonktürün kötüleşmesi durumunda, özel sektörün borçlanma eğiliminin makroekonomik dengeleri bozucu tesirlerinin olabileceğini göz ardı etmiştir. Çünkü kısa dönemde işler yolunda gitmektedir. Özel sektörün *dışarıdan* getirdiği finansman tüketim talebini uyarıp büyümeyi

hızlandırmaktadır. Dahası hükümet, bu *katkısını* dikkate alarak özel sektörün dışarıdan borçlanma eğilimini sınırlandırmayı değil, *desteklemeyi* tercih etmiştir. Öte yandan hükümete yakın çevreler, bu tercihi meşrulaştırıcı birtakım gerekçeler ortaya koymuştur.

İlk gerekçe, Türkiye ekonomisinin 2001 Krizi'ni takip eden yıllarda ulaştığı büyüklük [gayrisafi yurtiçi hâsıla] dikkate alınır ise dış borç yükünün *makul* bir ağırlıkta olduğu şeklindedir. Keza ülkenin toplam dış borç stokunun gayrisafi yurtiçi hâsılaya oranı 2001'de yüzde 57.7 iken 2007'de yüzde 36.9 olarak gerçekleşmiştir. Bu zaman diliminde gayrisafi yurtiçi hâsılaya oranla devletin dış borç stoku yüzde 23.9'dan yüzde 10.9'a düşerken özel sektörün dış borç stoku yüzde 21.4'den yüzde 23.7'ye yükselmiştir (TCMB,2020). Hükümet, 2001 Krizi'nin ardından devletin dış borç yükünün hafiflemiş [gayrisafi yurtiçi hâsılaya oranının düşmüş] olmasını, dışarıdan borçlanmanın sürdürülebilirliğinin kanıtı olarak yorumladığı için, özel sektörün dış borç yükündeki artışı göz ardı eden bir yaklaşım geliştirmiştir. Ne var ki bu yaklaşım sorunludur; çünkü bir bütün olarak ekonominin borç ödeme kapasitesinin düşük, daha doğru bir ifade ile döviz üretme potansiyelinin yetersiz olduğu gerçeğini denklemin dışında tutmaktadır.

Özel sektörün dış borç yükündeki artışı göz ardı eden yaklaşımı meşrulaştırıcı gerekçelerin ikincisi inanç kategorisine dâhil edilmiş bir kanaat ile bağlantılıdır. Şöyle ki: 'Rasyonel bir özne olarak özel sektörün derinlemesine incelemeler yaptıktan sonra yurtiçinden ya da dışından ödünç aldığı fonları en etkin biçimde kullandığı' kanaati, 1990'lı yılların başından itibaren kesin bir inanç halini almıştır. Bu inanca göre 'özel sektör borçlarını geri ödeme kabiliyetine sahiptir; dış borç yükündeki artış endişe edilecek bir durum değildir'. Öte yandan dönemin ekonomi yönetiminden sorumlu bakanı Ali Babacan, 2007'de yaptığı bir değerlendirmede 'özel sektörün dış borcunun kamunun dış borcu olmadığını' (Milli Gazete, 2008) ifade ederek geri ödeme kabiliyetinin yitirilmesi ihtimalinin önemsenmediğine vurgu yapmıştır. Bu değerlendirme, 2001 Krizi'nden çıkarılmış derslerden birinin hükümet tarafından unutulduğunu gösteriyor olması itibariyle önemlidir. Bilindiği gibi 2001 Krizi'nin ardından devletin iflas eden özel sektör bankalarına kaynak aktarması, kamunun dış borç yükünü ağırlaştırmıştır. Daha açık ifade edilmesi gerekirse; özel bankaların borcu kamu borcuna dönüşmüştür.

Üçüncü gerekçe, 'dalgalı kur sisteminin şokları emici fonksiyonunu tam olarak yerine

getirdiğine' ilişkin teorik varsayımdan türetilmiştir. Hükümetin ekonomi danışmanlarından *Cemil Ertem* bu meseleye şöyle yaklaşmaktadır (Ertem, 2015): “*Türkiye ve birçok gelişmekte olan ülke, bir sömürgeci uygulama olan para kurulu ya da sabit kur rejimi yerine dalgalı kur rejimi uyguluyor. Sistemin en önemli özelliği şok emici olmasıdır. Dolayısıyla doların hızlı değerlenmesi karşısında piyasa mekanizması tepki verebilmektedir.*”

Ertem'in bu yaklaşımı, *2001 Krizi*'nin ardından Türkiye ekonomisini yönetmiş olan *Kemal Derviş*'in yaklaşımının bir uzantısıdır. *Derviş*'e göre ‘dalgalı kur sistemi, olası bir sorunda ağır bir kriz olmasını engelleyecektir’ (Hürriyet, 2002).

Şöyle de söylenebilir: Enflasyonun tahammül edilebilir seviyelere çekildiği ve büyüme ivmesinin yükseldiği 2000’li yıllarda *para ikamesinin tersine dönmesi* [yani *yeniden ulusal paraya yönelim*], bu varsayımı tahkim edip borçlanmayı meşrulaştırıcı bir gerekçeye dönüştürmüştür. Hâlbuki aynı dönemde ‘dalgalı kur çekincesi’ başlığı altında yapılan birtakım çalışmalar (Calvo ve Reinhart, 2002), iktisadi öznelerin ulusal para cinsinden gelir elde edip döviz cinsinden borçlanıyor olması [‘döviz açık pozisyonu’] durumunda, dalgalı kur rejiminin ‘şok emici’ değil, ‘şok artırıcı’ hatta ‘şok yaratıcı’ etkisi olabileceğine dikkat çekmektedir (Frankel,2005).

Dışarıdan borçlanma eğilimini meşrulaştırıcı son gerekçe, ‘ülkenin finansal sisteminin sağlam temeller üzerinde yükseldiğine’ atıfla kurgulanmıştır. Söylenen şudur: Reel sektörün dışarıdan borçlanarak yüksek risk biriktiriyor olmasından endişe duyulmamalıdır. Zira kamunun dış borç yükü hafiflemektedir. Diğer taraftan bankacılık sektörünün ‘döviz açık pozisyonu’ denetim altında tutulmaktadır. Ne var ki bu gerekçe Özmen’e (2015) göre ciddi bir yanılsama içermektedir. Temelleri ne kadar ‘sağlam’ olursa olsun, finansal sistem reel sektörün *temerrüt* [borçlarını zamanında ödeyemez duruma düşme] riskini paylaşmaktadır. Daha açık bir ifade ile reel sektörün *temerrüt riski*, aynı zamanda, borçlandığı finansal sistemin riskidir. Bankacılık sektörü, *döviz açık pozisyonu* sınırlı olmasına rağmen, reel sektöre aktardığı kredilerin geri dönüşünde aksamalar yaşanması durumunda sarsıntı geçirebilmektedir. Reel sektörün ağırlıklı olarak yurtdışından borçlanmış/borçlanıyor olması da temerrüt riskinin finansal sistemi tehdit etme derecesini

düşürmemektedir. Bu tür durumlarda öncelikle yurtdışı borçların ödenmesi dayatıldığı için, döviz talebinde meydana gelen yoğun artış ülkenin finansal sistemini ciddi anlamda sıkıntıya sokabilmektedir (Özmen, 2015: 52).

Bu çalışmanın öncelikli amacı, özel sektörün dışarıdan borçlanmasını meşrulaştırıcı gerekçeleri sorgulamaktır. Yukarıdaki değerlendirmeler ile bu sorgulamayı yapmış bulunuyoruz. Şimdi de hem küresel hem de yurtiçi konjonktür kaynaklı tehditlere ve [1990'lı yılların başından itibaren artış eğilimine giren] özel sektörün dış borç ivmesinin oluşturduğu kırılganlığa ilişkin değerlendirmeler yapılacaktır. Son olarak siyasi iktidarın mevcut sorunlar karşısındaki tutumu incelenecektir.

1. TÜRKİYE EKONOMİSİNE YÖNELİK TEHDİTLER

2010'lu yılların başından itibaren özel sektörün dış borç yükünün oluşturduğu kırılganlıktan kaynaklı endişeler artmaya başlamıştır. Bu endişeleri, öncelikli olarak, küresel konjonktürün kötüleşeceğine ilişkin beklentiler beslemektedir. İkinci olarak da, 2013'deki *Gezi Hadiseleri* ile başlayan ve uzunca bir müddet aşılamayan yurtiçi konjonktür kaynaklı krizler ön plana çıkmaktadır.

Bilindiği gibi, *küresel likiditeye erişim koşulları* ve *risk algısı*, Türkiye gibi çevre ülkelerinin borçlanma maliyetinin temel belirleyicileri durumundadır. Şöyle de söylenebilir. Likiditeye erişim koşullarının kötüleşmesi ve/veya risk algısının yükselmesi, dışarıdan borçlanmanın maliyetini artırarak, çevre ülkelerinde makroekonomi yönetimini sürdürülemez hale getirebilmektedir (Özmen ve Yalçın, 2007). Bu tür değişikliklerin ulusal ekonomiyi etkileme düzeyi içsel kırılganlıklar ile bağlantılıdır. İçsel kırılganlıklar ne kadar fazla ise, ulusal ekonominin olumsuz küresel konjonktürden etkilenme düzeyi o kadar yüksek olmaktadır.

1.1. Küresel Konjonktür Kaynaklı Tehditler

Günümüzde küresel konjonktür kaynaklı dört önemli tehdit unsuru olduğu görülmektedir. Diğer ekonomileri olduğu kadar Türkiye ekonomisini de ilgilendiren bu tehditlerin ilki, *ABD Merkez Bankası*'nın yani FED'in izlemekte olduğu *sıkılaştırıcı* para politikasıdır; daha doğru bir ifade ile bu politikanın neden olduğu belirsizlik ortamıdır. Şunu biliyoruz.

Çevre ülkelerinin sermaye piyasaları, FED'in izlediği para politikasından ciddi ölçüde etkilenmektedir. Şöyle ki: FED'in izlediği düşük faiz politikası, finansal sermayenin yüksek getiriler teklif eden çevre ülkelere doğru hareketlenmesini sağlayıcı itici bir güç oluşturmaktadır. Buna mukabil FED'in sıkılaştırıcı para politikası izleyerek faiz oranlarını artırması durumunda finansal sermaye hareketliliği durağanlaşmaktadır (Koepke, 2018).

FED Ekim 2014'te faiz artırımına giderek, 2008 Finans Krizi'nden itibaren küresel piyasalara sağlamakta olduğu likidite desteğini sonlandırmıştır. Bunun bir yansıması olarak, diğer büyük merkez bankaları [İngiltere, Avrupa Birliği, Kanada, Japonya] da benzer bir strateji takip etmek zorunda kalmıştır. Parasal sıkılaştırma temelinde teşekkül eden yeni küresel konjonktür, finansal sermaye girişlerinin ve dışarıdan borçlanmanın uyardığı büyüme modelini tercih etmiş çevre ülkelerini rahatsız etmeye başlamıştır.

FED'in Ekim 2014'den itibaren izlemeye başladığı parasal sıkılaştırma politikası, ABD ekonomisini canlandırma yani büyüme ivmesini onarma amacına yöneliktir. ABD ekonomisi açısından bakılır ise bu politika daha fazla sermaye girişi ve daha güçlü bir dolar sonucunu doğuracaktır. Bununla birlikte söz konusu politikanın çevre ülkelere yansıması, finansal sermaye girişlerin yavaşlaması [hatta tersine dönmesi], ulusal paranın değer yitirmesi ve ağır bir borç krizinin gündeme gelmesi biçiminde olacaktır (Salvatore, 2018).

ABD Başkanı Donald Trump'ın yönetim anlayışı ile bu anlayışın şekillendirdiği iktisat politikasının, küresel konjonktür kaynaklı tehditlerin ikincisi olduğu söylenebilir.³⁰ Geçmişten ciddi bir kopuşu temsil eden bu politikanın, gerek ABD ekonomisi gerekse topyekûn dünya ekonomisi üzerinde olumsuz tesirleri olacağına ilişkin yaygın bir beklenti

³⁰ J. E. Stiglitz'e (2018) göre Donald Trump, ABD nüfusunun kahir ekseriyetine sirayet etmiş bir hoşnutsuzluk halinden faydalanarak iktidar olmuştur. Daha doğrusu Donald Trump seçim kampanyasını 'bu hoşnutsuzluk halini doğuran kaynağı', yani 'ötekileri' suçlayıcı [göçmenler, haksız ticaret uygulamaları] popülist bir zeminde yürütmüştür. Stiglitz, 'önce Amerika' ilkesi ile yola çıkan Trump'ın ekonomiye ilişkin politika önerilerinin iki ana başlık altında toplanabileceğini söylemektedir. Birincisi, vergi oranlarını düşürüp altyapı harcamaları ile askeri harcamaları artırmayı amaçlayan genişletici maliye politikası uygulamalarıdır. İkincisi ise uluslararası ticaret anlaşmalarını ABD'nin çıkarları doğrultusunda yeniden şekillendirmeyi, gerekirse iptal etmeyi amaçlayan korumacı dışticaret anlayışıdır.

söz konusudur. Bir başka ifade ile *Trump*'ın, ABD'nin 'çıkarları' için liberal kapitalist sistemin temel 'kazanımlarını' çöpe atmayı bile göze alan yönetim anlayışı, diğer ülkeleri ciddi bir biçimde endişelendirmektedir. Öyle bir anlayış ki, ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası inşa ettiği ve köklü bir geçmişe sahip ticari serbestleşme sürecini hiçe sayarak ticaret savaşlarını başlatmıştır. Bu bağlamda ilk icraat, baskı oluşturarak Meksika ve Kanada'yı yeni bir NAFTA metni imzalamaya mecbur etmek olmuştur. (Robinson ve Thierfelder, 2018) Şimdilik ertelenmiş olmakla birlikte, ABD ile Avrupa Birliği arasında yaşanan ticari ihtilaf yeniden gündeme gelecek gibi görünmektedir. ABD, bir taraftan da Çin'e karşı bir ticaret savaşı yürütmektedir.

Küresel kaynaklı tehditlerin üçüncüsü, siyasi zeminin gitgide kayganlaşıyor olmasıdır. Bu bağlamda öncelikli olarak, Türkiye'nin [iki önemli müttefiki olan] AB ve ABD ile ilişkilerinin bozuluyor olmasının altı çizilmelidir. Bozulmanın kökenleri 2013'e kadar uzanıyor olmakla birlikte, asıl kırılma 2016'daki darbe girişiminin ardından vuku bulmuştur. Başarısız darbe girişimine ABD yönetiminin, AB liderlerinin, NATO'nun verdiği tepkiler ve devamında yaşanan birtakım gerilimler söz konusu ilişkileri kısa dönemde düzeltilmesi pek mümkün görünmeyen bir konuma taşımıştır. Daha sonra ABD'nin yaptırım tehditleri ile derinlik kazanan bu kırılma, Türkiye'nin farklı ittifak ve ticari işbirliği arayışlarını hızlandırmıştır.

İngiltere'nin sancılı bir biçimde AB'den kopmuş olmasının oluşturduğu belirsizlik ortamı, küresel konjonktür kaynaklı tehditlerin dördüncüsüdür. *Brexit* olarak adlandırılan bu kopuşun uzun dönemde ortaya koyacağı iktisadi sonuçlara ilişkin öngörüler müspet değildir. Gerek bir bütün olarak AB ekonomisinde gerek İngiltere ekonomisinde ticaret hacminin daralacağı ve büyümenin yavaşlayacağı beklentisi ön plana çıkmaktadır. Bu ekonomilerin, *2008 Krizi*'nden sonra yaşanan uzun süreli bir durgunluktan ötürü kırılanlaştığı ve henüz toparlanmadığı dikkate alınır ise söz konusu beklentinin gerçekleşmesi durumunda sıkıntılı bir sürecin başlayacağı kesindir. Doğaldır ki, böyle bir gelişmenin Türkiye ekonomisine ciddi yansımaları olacaktır. Bir taraftan bu ekonomilere yapılan ihracat yavaşlarken bir taraftan da bu ekonomilerden finansman temin etme imkânları azalacaktır.

1.2. Yurtiçi Konjonktür Kaynaklı Tehditler

Ağustos 2018’de maruz kalınan spekülasyon saldırısının şekillendirdiği olumsuz yurtiçi konjonktür, Türkiye ekonomisinin finansal kırılganlık düzeyini artırmıştır. Bunun en somut göstergesi, 2001 Krizi sonrasında bir hayli azalmış olan *para ikamesi* [dolarizasyon] olgusunun yeniden ortaya çıkmış olmasıdır. Yurtiçi konjonktür kaynaklı tehditlerin birincisi olan *para ikamesi*, söz konusu saldırının ardından kurun yükselmesinin [ulusal paranın değer yitirmesinin] ve aşırı *oynak* hale gelmesinin sonucudur. Ulusal paradan kaçışı [döviz yönelimi] hızlandıran, yani para ikamesine sebep olan diğer unsurlar ise şunlardır: ivme kazanan enflasyon, siyasi-ideolojik alanı kaplayan belirsizlik ve hükümetin izlediği iktisat politikalarının öngörülemezliği.

Spekülasyon saldırısının belirlediği bu koşullar altında, döviz cinsinden mevduatların [ve kredilerin] toplam mevduatlar [ve krediler] içindeki payı hızlı bir biçimde yükselmiştir. Nitekim yukarıda belirtildiği gibi, finansal sistemin kırılganlığını artıran da bu gelişmedir: *para ikamesi*, yani iktisadi öznelerin ‘varlıklarının’ [ve ‘yükümlülüklerinin’] ağırlıklı olarak döviz cinsinden olması. İlginç olan şu ki, hükümet *para ikamesi*ni durdurmaya / geriletmeye dönük etkin önlemler almamıştır; sadece kambiyo vergisini artırmak ile yetinmiştir.

Yurtiçi konjonktür kaynaklı ikinci tehdit, *para ikamesi*nin uzantısı olarak kur riskinin artmış olmasıdır. Varlıkları ulusal para cinsinden buna mukabil yükümlülükleri döviz cinsinden olan [‘açık pozisyon’] işletmeler ağır bir kur riski altındadır. Finansal olmayan özel işletmelerin döviz açığı 2008’de 70.3 milyar USD düzeyinde iken 2019’da 179.7 milyar USD düzeyine yükselmiştir; neredeyse 3 kat artmıştır (bkz. Tablo 1). Muhtemel bir kur artışı, bu işletmelerin finansman dengesini bozarak kredilerin geri ödenmesi sürecini aksatacaktır. Daha açık bir ifade ile reel sektörün hem kârlılık düzeyi düşecektir hem de borç yönetimi sürdürülemez hale gelecektir. Bu durum, bankacılık sektörüne takipteki alacakların artması ve sermaye yeterlilik oranının düşmesi biçiminde yansıtacağı için, reel sektöre kredi aktarımı yavaşlayacaktır. Çünkü bankalar kredi verirken, doğal olarak daha ihtiyatlı, daha temkinli davranacaktır. Bunun sonucu, kredi hacminin daralması ve ekonominin büyüme performansının düşmesidir.

Tablo 1. Finansal Olmayan Özel İşletmelerin Döviz Pozisyonu

Milyar USD	2008	2012	2016	2018	2019
Varlıklar	80.5	89.4	99.1	111.3	124.7
Mevduat	60.4	61.3	68.2	75.5	84.1
İhracat Alacakları	8.6	11.7	12.2	18.5	20.3
Diğer	11.5	16.4	18.7	17.3	20.3
Yükümlülükler	150.8	225.9	304.5	316.2	304.2
Kredi Borçları	136.2	203.4	271.3	275.9	253
İthalat Borçları	14.6	22.5	33.2	40.3	51.2
Döviz Pozisyonu	-70.3	-136.5	-205.4	-204.9	-179.7

Kaynak: TC Merkez Bankası web sitesi [tcmb.gov.tr.]

Yurtiçi konjonktür kaynaklı üçüncü tehdit, Merkez Bankası'nın döviz rezervlerinin yetersiz kalabileceği endişesi ile bağlantılıdır.³¹ Şöyle de söylenebilir: Muhtemel kur artışı durumunda, *Banka* rezervlerinin finansal sistemin direncini artırmak için yeterli olmayabileceğine dair endişeler *2008 Krizi*'nden sonra büyümektedir. Merkez Bankası, *Rezerv Opsiyonu Mekanizması* [ROM] ile bu endişeleri gidermeye çalışmıştır.³² Bankalara zorunlu karşılıkların bir bölümünü döviz cinsinden tutma imkânı tanıyan bu mekanizma, bir taraftan da Merkez Bankası'nın rezervlerini artırmaktadır. Siyasi iktidar, rezervlerin bu şekilde artırılmasının finansal sistemi spekülative saldırılar karşısında daha dirençli hale getireceği kanaatini taşımaktadır. Fakat bu kanaat doğru değildir. Rezerv artışı sağlayan bu para, aslında Merkez Bankası'nın bankalara olan borcudur; dolayısıyla finansal sistemi spekülative saldırılardan koruyacak bir *kalkan* olarak görülemez (Özmen, 2015). Kaldı ki zorunlu karşılık olarak yatırılan döviz, ağırlıklı olarak *swap* işlemleri sonucu temin edilmiş olduğu için, bankanın sahip olduğu bir *varlık değil*, vadesi dolduğunda ödemesi gereken

³¹. Finansal serbestlik ortamında merkez bankaları spekülative saldırıların ve/veya içsel kırılmaların doğurduğu kur artışları karşısında savunmasız ve çaresiz duruma düşebilmektedir. Bu nedenledir ki, merkez bankalarının yüksek rezerv bulundurma zorunluluğu, finansal serbestleşmeye geçişin ön koşullarından biridir.

³². Bilindiği gibi her banka, ulusal para ve döviz cinsinden edindiği varlıkların belli bir kısmını 'zorunlu karşılık' olarak Merkez Bankası'ndaki hesabına yatırmak zorundadır. *Rezerv Opsiyonu Mekanizması*, ulusal para cinsinden olan zorunlu karşılıkların belli bir kısmının [rezerv opsiyonu oranı] döviz ya da altın cinsinden tutulabilmesine imkân tanımaktadır. Likidite yönetimine esneklik kazandırmayı amaçlayan bu mekanizma sayesinde bankalar, ulusal para cinsinden olan zorunlu karşılıkların maksimum yüzde 60'ını döviz cinsinden, maksimum yüzde 30'unu altın cinsinden tutabilmektedir (daha geniş bilgi için bkz. Tuna ve diğerleri, 2015).

bir borçtur, yani bir *yükümlüktür* (Whittaker,1987).

Kamu Özel İşbirliği [KÖİ] modeli ile gerçekleştirilen yatırım projeleri için özel sektöre verilen güvenceler, yurtiçi konjonktür kaynaklı bir diğer tehdit unsurudur. Altyapının olgunlaştırılması ve kamu hizmetlerinin iyileştirilmesi amaçlarına dönük olarak geliştirilmiş olan bu model, zaman içinde ‘özel sektör elini taşın altına koyarken devlet de verdiği güvenceleri çeşitlendirmeli’ cümlesi ile izah edebileceğimiz bir zemine kaymış bulunmaktadır. Nitekim bu tür projeler için özel sektöre ‘hizmet alımı ve fiyat garantisi’ verilmesi ile başlayan imtiyazların, bir müddet sonra, ‘kredilerin Hazine tarafından üstlenilmesine’ kadar genişlediği görülmektedir. Diğer taraftan güvencelerin döviz cinsinden verilmiş olması gerilimi biraz daha artırmaktadır. Çünkü muhtemel bir kur artışı gerek hizmet alanların gerek Hazine’nin yükünü ağırlaştırarak ciddi sorunlar doğurabilecektir. Şöyle söylemek daha doğru: Söz konusu güvencelerden kaynaklı yükün kur artışından ötürü ağırlaşması, büyümenin hızlandığı ve vergi gelirlerinin arttığı dönemlerde bir sorun olmayabilir; buna mukabil büyümenin yavaşladığı ve vergi gelirlerinin düştüğü dönemlerde finansal sistemin kırılganlığını artırıp krizi tetikleyebilir.

2. SİYASİ İKTİDARIN TUTUMU

Günümüzün temel sorunlarından biri olan *özel sektörün dış borç yükü*, 1980’lerin sonundan itibaren ağırlaşmaya başlamıştır. Özel sektörün dış borç stokunun gayrisafi yurtiçi hâsılaya oranı [yıllık ortalama olarak] 1980-88 döneminde yüzde 2.3 düzeyinde iken, 1989-2001 döneminde yüzde 11.8 düzeyine, 2002-2008 döneminde yüzde 19.5 düzeyine, 2009-2013 döneminde yüzde 26 düzeyine, 2014-2018 döneminde yüzde 34.2 düzeyine yükselmiştir (TCMB, 2020). Siyasi iktidarın *yüksek tempolu büyüme* arayışı, özel sektörün dışarıdan borçlanma eğilimini besleyen temel sebeplerden biri olarak gösterilebilir. Bir başka ifade ile hükümetin kısa vadeli ve spekülâtif amaçlı sermayeyi kaldıraç olarak kullanıp ekonomiyi büyütme arayışı ile özel sektörün dışarıdan borçlanma eğilimi arasında güçlü bir bağlantı söz konusudur.

Bu çalışmanın nihai amacı, daha önce de belirtildiği gibi, *2001 Krizi*’nin ardından özel sektörün dışarıdan borçlanma ivmesinin yükselişi karşısında siyasi iktidarın sergilediği tutumu eleştirel bir çerçevede incelemektir. Fakat öncelikle şu tespiti yapmak gerekmektedir: Dönem boyunca siyasi iktidar, süreklilik arz eden ve bütünüleyici bir tutum

sergilemiş değildir. Siyasi iktidarın tutumu bağlamında, 2008 Küresel Finans Krizi öncesi ile sonrasının birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Bu nedendir ki, inceleme yapılırken, yurtiçi konjonktür ile uluslararası konjonktür arasındaki etkileşimler dikkate alınarak siyasi iktidarın tutumu iki alt döneme ayrılmalıdır: 2001 Krizi'nden 2008 Krizi'ne uzanan birinci alt dönem ve 2008 Krizi sonrasını kapsayan ikinci alt dönem.

2.1. Birinci Alt Dönem: 2001 Krizi'nden 2008 Küresel Krizi'ne

2001 Krizi'nin ardından ekonomi-politik düzenin kalıcılığını kurumsal zafiyetlerini gidermeyi amaçlayan yeni bir reform süreci başlatılmıştır. Uygulanan IMF programı ile yeniden filizlenen AB üyeliği beklentisi, bu süreci tahkim edici küresel çıplar durumundadır. Nitekim kısa sürede, Merkez Bankası'nın bağımsızlığını güçlendiren, bankacılık sistemini 'düzenleyici' bir çerçeve içine alan bazı reformlar yapılmıştır. Bu reformlar, bir taraftan *finansal sermaye ve doğrudan yatırım* girişlerini hızlandırırken diğer taraftan da özel sektörün dışarıdan borçlanma ivmesini yükselten bir zemin oluşturmuştur (Öniş ve Güven, 2011; Kutlay, 2015). Sonuç olarak dış kaynak kullanımından beslenen yüksek tempolu büyüme imkânı ortaya çıktığı için, dönemin sonuna doğru hükümetin siyasi meşruiyet temelleri güçlenmiştir.³³

Şunu da ifade etmeliyiz ki, bu dönemin temel özelliği, IMF programından kaynaklı kısıtlamalar ile yurtiçindeki muhalif grupların oluşturduğu baskıların hükümetin manevra alanını ciddi ölçüde daraltmış olmasıdır. Yukarıda da temas edildiği gibi, 2001 Krizi'nin ardından ticari ve finansal serbestleşme arayışlarının 'kural temelli kurumsal bir çerçeve' içine alınarak hızlandırılmasını amaçlayan *Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı* uygulanmıştır. Bu programı şekillendiren neo-liberal yaklaşım, siyaset kurumunun iktisadi alana yaptığı 'yanlış' müdahaleleri maruz kalınan finansal krizlerin temel sebebi olarak görmektedir. Yapılması gereken, 'bu müdahalelerin belli kurallara bağlanarak denetim

³³. Nitekim 2002-07 döneminde oluşan müspet küresel konjonktürden ötürü liberal kapitalist sistemin *çevre*'sindeki ülkelerin kahir ekseriyeti yüksek tempolu bir büyüme ivmesi yakalamıştır. Bir grup *çevre* ülkesi [petrol ihracatçısı ülkeler], petrol fiyatlarındaki artışın nimetlerinden istifade ederek hem cari işlemler fazlasını artırmış hem de büyüme ivmesini yükseltmiş bulunmaktadır. Diğer bir grup ülke [mesela Çin, Hindistan] ticari ve finansal serbestleşme sürecine mesafeli durup rekabet gücünü yükselterek büyümeyi hızlandırmıştır. Buna mukabil Türkiye'nin de dâhil olduğu üçüncü bir grup, ticari ve finansal serbestleşme sürecine sadık kalarak IMF'nin önerdiği daraltıcı para ve maliye politikaları izlemeyi sürdürmüştür. Bu ülkeler, 'yapısal reform' ambalajı ile sunulan 'piyasa dostu' [yani *emek karşıtı*] kurumsal düzenlemeler dışındaki bütün politika seçeneklerini devre dışı bırakmıştır. Sonuç, dış finansman girişinin uyardığı tüketim talebine odaklı bir *büyüme* ve artan *cari açık* olmuştur (bkz. Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2009: 85-87).

altına alınacağı kurumsal bir çerçeve oluşturmaktır'; daha açık bir ifade ile siyasi iradenin manevra alanını daraltmaktır.

IMF programının telkin ettiği para ve maliye politikaları birikimin yurtiçi kaynaklarını kullanılamaz hale getirdiği için, hükümet büyümeyi, ağırlıklı olarak, dış kaynaklar ile finanse etmek zorunda kalmıştır. Kaldı ki bıçak-sırtı dengeye oturmuş bulunan dış borç yönetiminin sürdürülmesi, IMF programı harfiyen uygulanarak uluslararası piyasalara güvence verilmesini gerekli kılmaktadır. Nitekim uluslararası derecelendirme kuruluşları da temerrüt riskini hafifletecek temel unsurun IMF desteği olduğuna vurgu yapmaktadır. Bu koşullar, hükümetin IMF programının belirlediği güzergâhın dışında bir alan açmasını neredeyse imkânsız hale getirmiştir (Patton, 2006).

IMF programının nihai amacı, kamu sektörünü [faiz ödemeleri istisna] harcamalarını büyük ölçüde kısacağı ve dış borcunu düzenli olarak ödeyeceği bir zemine taşımaktır (Yeldan, 2008: 189). İktisadi alandan yükselecek bir istikrarsızlık dalgasının, siyasi meşruiyeti azaltıcı tesirler ortaya koyacağına bilincinde olan hükümet, dönem boyunca programa sadık kalmıştır. Hükümetin, programın tavsiyeleri doğrultusunda bir taraftan kamunun dış borç stokunu artırmaktan imtina ederken diğer taraftan da yurtiçi bankalardan döviz kredisi olarak borçlarını ödediği [kamunun dış borç yükünü bankalara aktardığı] görülmektedir. Bu esnada tasarruf oranı ile yatırım oranı arasındaki kronik dengesizliği giderme yani *dışarıdan borçlanma* vazifesinin özel sektör tarafından üstlenildiği (Öniş ve Güven, 2011) yüksek tempolu bir büyüme ivmesi yakalanmıştır. Şöyle söylenebilir: IMF programı hükümetin elini kolunu bağlamış olmasına rağmen büyümenin sürüyor olması 'dış borçların özelleştirilmesi' (Aybarç, 2019) olarak kavramsallaştırabileceğimiz tuhaf bir sonuç doğurmuştur.

Bu dönemde siyasi iradenin manevra alanını daraltan bir diğer husus ise şudur: AK Parti'nin 2002 seçimlerini kazanarak iktidar olması, ülkenin elit gruplarını [üst düzey askeri bürokrasi, Cumhurbaşkanı, ana muhalefet partisi, yargı, ana-akım medya, burjuvazinin örgütleri] 'laikliğin zemin kaybedebileceği' endişesine sürüklemiştir. Hükümetin dini kimlik üzerindeki kısıtlamaları hafifletmeye yönelik birtakım girişimleri, laiklik-yanlısı elit grupların bu 'endişesini' besleyerek gerilimi artırmıştır. Bu grupların siyasi temsilcisi olarak Cumhurbaşkanı ve ana muhalefet partisi 'laiklik-karşıtı girişimleri' engellemek ve akamete uğratmak için şöyle bir strateji izlemiştir: Cumhurbaşkanlığı veto yetkisini

kullanmak, *Anayasa Mahkemesi*'ne müracaat etmek, hükümetin siyasi meşruiyetini tartışmaya açmak (Patton, 2006).

Bu koşullar altında hükümetin izlediği tutumun iki temel açılımı bulunmaktadır. Birinci açılım, küresel ekonomi-politik düzenin güvenini kazanmak için IMF programını harfiyen uygulamak ve AB ilişkilerini canlandırmak olarak tanımlanabilir. İkinci açılım ise toplumsal ve siyasi meşruiyet temellerini güçlendirmek için dış finansman kullanımının uyaracağı yüksek tempolu bir büyüme gerçekleştirmektir. Akbulut ve Adaman'a (2013) atıfla söyleyelim: Daha önceki iktidarlar gibi, AK Parti iktidarı da toplumsal meşruiyetini *büyüme* ve *istikrar* vaadi ile temellendirmek istemiştir. Hükümet, toplumun rızasını kazanmak için, ağırlıklı olarak enerji ve inşaat sektörleri üzerinden ekonomiyi / pastayı büyütmenin gerekli olduğu fikri üzerinden bir model geliştirmiştir. Dönemin makroekonomik göstergeleri özel sektörün getirdiği dış kaynaklar ile finanse edilen bu modelin başarılı olduğunu göstermektedir. Öniş'in (2019) belirttiği gibi, AK Parti 'sürdürülebilir büyümeyi gerçekleştirme ve krizlerden kaçınma kabiliyeti' bağlamında, 1950'lerden itibaren ülkeyi yönetmiş partilerin en iyisi olduğunu kanıtlamıştır.

2.2. İkinci Alt Dönem: 2008 Küresel Krizi Sonrası

2001 Krizi sonrası benimsenen büyüme modelinin başarılı sonuçlar ortaya koymasına üzerine hükümet, 2006'dan itibaren toplumsal tabanı genişletip siyasi gücünü pekiştirme çabasına girmiştir. Diğer taraftan ekonomi-politik düzeni yeniden yapılandırma teşebbüslerini tahkim eden iki küresel çıpa [IMF programı ile AB üyeliği beklentisi] artık zayıfladığı için, hükümetin politika öncelikleri de değişmeye başlamıştır. Daha açık bir ifade ile 2007 seçimlerinin [Genel Seçimler ve Cumhurbaşkanlığı Seçimi] ardından AK Parti'nin 'muktedir olma' ve 'sisteme kendi rengini vurma' ihtimali ortaya çıkmıştır.

Bir başka açıdan bakılarak 2007 itibarıyla *laiklik* ve *askerin siyasete müdahalesi* tartışmaları temelinde artan gerilimin istikrarı tehdit edici bir çatışmaya dönüştüğü söylenebilir. Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde ve sonrasında vesayetçi odakların demokratik siyasetin kurumlarının ve temsilcilerinin alanını daraltmaya yönelik olarak yaptığı müdahalelere karşı AK Parti hükümeti kapsamlı bir mücadeleye girişmiştir. Böyle bir ortamda yapılan 2007 Genel Seçimlerinde, AK Parti oylarını büyük ölçüde artırma imkânı bulmuştur. Bununla birlikte 2008 ilkbaharında Yargıtay Başsavcısı 'laikliğe aykırı

fiillerin odağı haline geldiği' iddiası ile AK Parti'nin kapatılmasını talep eden bir dava açmıştır. Anayasa Mahkemesi oyçokluğu ile bu talebi reddetmiştir.³⁴

Yaşanan bu siyasi gelişmeler, *2008 Küresel Finans Krizi*'nin büyümeyi yavaşlatıcı ve iktisadi alanı tahrip edici etkileri ile bir araya gelince, hükümetin manevra kabiliyeti bir hayli zayıflamıştır. Derinleşmiş bir *siyasi-ideolojik meşruiyet krizi* altında bunalan hükümet, yeni bir istikrar dalgası yakalama beklentisi ile özel sektör kaynaklı dış finansman girişinin şekillendirdiği büyüme modelini, uzun dönemde doğurabileceği olumsuz tesirleri dikkate almaksızın sürdürmek zorunda kalmıştır. Şöyle de söylenebilir: *2008 Küresel Finans Krizi*'nin tahrip edici etkilerini hafifletmek için, hükümetin maliye ve para politikası tercihlerini değiştirmiş olması, özel sektörün dışarıdan borçlanma ivmesini yükseltmiştir. Krizin ardından hükümet, büyümenin yavaşlamasını önlemek için maliye ve para politikası araçlarını tüketim talebini artırıcı tesirler doğuracak biçimde kullanmaya başlamıştır. Daha açık bir ifade ile hem devlet harcamaları artırılmıştır ['mali disiplin' bozulmuştur]; hem de genişletici para politikası izlenmiştir. Bu tercih, doğal olarak, tüketim talebini artırmıştır. Talep artışı, ithalatı uyardığı için, özel sektör daha fazla dış finansman kullanmak durumunda kalmıştır.

Şunu da belirtmek gerekir ki, *2008 Krizi*'ni aşmak için artırılan kamu harcamaları daha sonra eski düzeyine indirilmemiştir; yani genişletici maliye politikası yıllar sonra yeniden gündeme gelmiştir. Öte yandan hükümetin *düşük faiz* telkini/baskısı, Merkez Bankası'nı, kendi görev tanımını aşan bir güzergâha taşımıştır. *Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı*'nda asli görevi 'fiyat istikrarını korumak' olarak belirlenmiş olan Merkez Bankası, kriz sonrasında, hükümetin beklentileri doğrultusunda kur artışını baskılamak ve büyümeyi desteklemek için kredi hacmini genişletmiştir (Gürkaynak ve Sayek-Böke, 2013).

³⁴. Görülüyor ki, dışarıdan borçlanma sürecinin ikinci alt dönemi siyasi alanı istikrarsızlaştıran bir hadise ile başlamıştır. Keza sonraki yıllarda ülkenin ekonomi-politik düzenini tehdit eden ve siyasi iktidarın 'beka sorunu' olarak tanımladığı yeni bir krizler süreci söz konusu olmuştur. 2013'deki *Gezi Olayları*'nın başlattığı bu süreci 2015'de Rusya ile yaşanan gerilim ve yurtiçinde artan terör eylemleri beslemiştir. 2016'da maruz kalınan darbe girişiminin ardından ABD ve Avrupa Birliği ile ilişkilerin bozulmasının yanı sıra, kredi derecelendirme kuruluşlarının not indirimine gitmesi krizler sürecini derinleştirmiştir. Öte yandan darbe girişimi sonrası gündeme gelen 'OHAL hukuku' iktisadi yapının kurumsal temellerini ciddi ölçüde zedelemiştir. Hepsinden önemlisi, siyasi-ideolojik alanı tarumar eden bu krizler sürecinde hükümetin genel tutumu değişmiştir. Karakoç'tan (2019) istifade ederek söyleyelim: Hükümet, bütün bu krizlere cevaben 'liderlik ve otorite temelli' bir siyaset izlemeye başlamıştır.

2008 Krizi'nin ardından oluşan konjonktür tersini dayatıyor olmasına rağmen, hükümet faizlerin artırılmasına yönelik *güçlü* itirazını sürdürmüştür. Siyasi iradenin bu tutumu, faiz oranı yükseltildiği takdirde yurtiçi talebin [bilhassa inşaat sektörü üzerinden] büyümeye yaptığı katkının azalacağı endişesinden kaynaklanmaktadır. Öte yandan Merkez Bankası da, konjonktürü iyileştirmek için 'faiz silahını' kullanmaktan imtina etmektedir. Çünkü iktidar çevreleri bu silahın kullanılması gerektiğini söyleyenleri 'faiz lobisine dâhil olmakla' suçlamaktadır.³⁵ Faiz üzerinden yaşanan bu gerilim, finans piyasasını etkilemektedir. Borsa endeksinin düştüğü, döviz çıkışının ivme kazandığı ve kurun yükseldiği bir iklim oluşmuştur. Bu iklimin sertleşmesi, hükümetin itirazı sürüyor olmasına rağmen, Merkez Bankası'nın 2014, 2017 ve 2018 yıllarında peş peşe ve yüklü miktarlarda *faiz artırımı* yapmasına sebep olmuştur (Akçay ve Güngen, 2016: 225).

İklimin sertleşmesi, hükümeti de büyüme hedefini düşürme ['yumuşak iniş' yapma] odaklı bir politika izlemeye mecbur bırakmıştır. Başbakan Yardımcısı *Mehmet Şimşek*'in 'yeniden dengelenme' olarak tanımladığı bu politika (Habertürk, 2012), 2012 ve izleyen iki yıl için büyüme hızının yüzde 4-5 düzeyinde gerçekleşmesinin yeterli olacağı öngörüsü üzerine oturtulmuştur. Şunu söyleyebiliriz: 2012'den itibaren, döviz krizi yaşanmasını engellemek için, hükümetin büyümenin yavaşlamasına rıza gösterdiği yeni bir dönem başlamıştır. Kaldı ki, eşzamanlı olarak 'kamunun dış borç yükünün nispi düşüklüğünü' gerekçe gösterip 'dışarıdan borçlanmanın bir tehdit unsuru olmadığına' vurgu yapan hükümet söyleminin de zayıfladığı görülmektedir.

Yeni söylem, 'özel sektörün dışarıdan borçlanmasının sürdürülebilir olmadığı' tezine doğruluk atfeden bir içeriğe sahiptir; politika belirlenirken bu durumun daha fazla dikkate alınacağını altını çizmektedir. Böylece, özel sektörün artan dış borç yükünün oluşturduğu kırılganlık siyasi iktidarın gündemine girmeye başlamıştır. Nitekim 2013 yılından itibaren bu kırılganlığı gidermeye dönük adımlar atıldığı görülmektedir. Bu adımların ilki, 2013 Mayısında *Varlık Barışı* adı altında yapılan düzenlemedir. Siyasi iktidar, bazı şirketlerin, aslında kendilerine ait olan paraları, yurtdışından kredi alıyormuş gibi ülkeye getirdiklerini

³⁵ İktidar çevrelerinin 'faiz artırımının büyümeyi frenleyeceği' temelinde gerekçelendirdiği bu tutum, bir başka açıdan bakılarak 'liderlik ve otorite temelli' siyaset tarzının (Karakoç, 2019) iktisadiyat alanına yansımaları olarak yorumlanabilir.

düşünmektedir. *Varlık Barışı* düzenlemesi ile bu ‘sanal’ krediler kapatılıp özel sektörün dış borç stoku gerçek düzeyine çekilecektir. İkinci adım, özel sektörün döviz cinsinden borçlanmasına birtakım kısıtlamalar getirilerek atılmıştır. 2018 Mayıs’ında yürürlüğe giren bir düzenleme ile kazancı döviz cinsinden olmayan özel işletmelerin döviz kredisi kullanma imkânı sınırlandırılmıştır. Bir başka ifade ile döviz kredisi kullanımını ‘döviz geliri’ şartına bağlanmıştır.

Şimdi bu değerlendirmeleri toparlayalım. FED’in faiz artırımına gitmesi ile birlikte 2014’den itibaren küresel konjonktürün bozulması, siyasi iktidarın işini bir hayli zorlaştırmıştır. Bir taraftan finansal sermaye girişleri ve bununla bağlantılı olarak büyüme yavaşlarken diğer taraftan dış borç yükünden kaynaklı kırılganlık artmaya başlamıştır. Zira koşullar değişmiş olmasına rağmen, hükümetin [hızı bir miktar düşürülmüş olmakla birlikte] ekonomiyi büyütme arayışı devam etmektedir. Bu arayış, doğaldır ki, enflasyon ve kur üzerinde baskı oluşturmaktadır. Küresel konjonktürdeki bozulmanın yanı sıra yurtiçinde vuku bulan siyasi krizlerin de etkisi ile enflasyonun ve kurun birlikte ivmelenmesi, dışarıdan borçlanmanın ve dolayısıyla büyümenin maliyetini artırmaktadır. Bu esnada hükümet faizi baskı altında tutarak özel tüketim harcamaları üzerinden ekonomiyi büyütme imkânlarını güvence altına almaya çalışmaktadır.

2013 ortalarında FED’in faiz artırımına gideceğine ilişkin emareler ortaya çıktığında, ekonomi yönetimi küresel finansman kullanma maliyetinin yükseleceği ve dış borç yükünden kaynaklı kırılganlığın artacağı yeni bir dönemin başlamak üzere olduğunu farkındadır. Ekonomiden sorumlu bakan *Ali Babacan*’ın şu ifadeleri söz konusu farkındalığın bir yansıması olarak gösterilebilir (Bloomberght, 2015): “*Böyle bir döneme girerken hem özel sektör dış borcunda hem de cari açıkta rehavet olamaz. Rehavete kapılırsak cezası çok şiddetli olur.*”

İktidar çevrelerinden, bu konuya ilişkin farklı yorumlar da yapanlar da olmuştur. Mesela hükümetin ekonomi danışmanlarından *Cemil Ertem*, ‘dış borç artıyor, batıyoruz’ lobisinin ciddiye alınmaması gerektiğini belirtmiştir. *Ertem*’e göre özel sektörün dış borç yükü, *2001 Krizi*’nde olduğu gibi *döviz açık pozisyonu* temelinde izah edilemeyeceği için bir risk unsuru değildir (Ertem, 2013)

“Dış borcunuz artıyor, dikkat’ bir IMF ön söylemidir, bu uyarıdan hemen sonra kemerler sıkılır, sıkı para politikasına geçilir, faizler yukarı çıkar, ülke dış kaynak bulmak için zorlanır... Yani finans oligarşisi elindeki kaynakları bu yolla daha da kıymetlendirerek, kendisine yetişmeye çalışanlarla arasındaki farkı açar, kendisine gelir aktarır... Ayrıca bu sahte söylemle işine gelmeyen iktidarı yıpratarak sıkıştırır ve alaşağı etmeye çalışır...”

Bununla birlikte hükümetin politikasını, *Ali Babacan*’ın dış borç yükünden kaynaklı kırılmalıya vurgu yapan yaklaşımı belirlemiştir. Yukarıda da temas edildiği gibi, 2013’den itibaren bu kırılmalıyı gidermeye dönük önemli adımlar atılmıştır. Bu adımlar atılırken Başbakan Yardımcısı *Mehmet Şimşek*’in özel işletmeleri uyarıcı değerlendirmeler yaptığını görüyoruz. *Şimşek*, 9 Aralık 2017’de *sosyal medya* hesabından bir açıklama yaparak özel işletmelerin yöneticilerine ‘borç yerine ortak bulun, halka açılın, kârınızı sermayenize ilave ederek büyüyün, bunların hiçbirini mümkün olmuyor ise lira cinsinden borçlanın’ çağrısında bulunmuştur. (Milliyet, 2017) *Şimşek*, daha sonra yaptığı bir konuşmada bu çağrıyla yinelemiştir (Hürriyet, 2018):

“Çatıyı hava güneşli iken tamir etmemiz gerekiyor. Şu an dünyada bol para var, faizler düşük ama bu küresel senkronize büyüme devam etmeyecek, belki yağmur yağacak belki fırtına çıkacak. Ortak alın. Amacımız daha çok tabana yayılmış sermaye ile bu işi götürmek... En önemli konu döviz borcu... Reel sektörün döviz açığı net pozisyonu 213 milyar dolar... Kısa vadede akıllı davranmış firmalarımız, kısa vadede döviz biriktirmişler, bir yıllık vadede döviz açığı yok, ancak orta vadede sorun...”

Mehmet Şimşek’in bu değerlendirmelerine Cumhurbaşkanı *Erdoğan* şiddetli bir tepki göstermiştir (Cumhuriyet, 2018):

“Ülkemizin aleyhinde estirilen onca olay oldu. Bütün bu kredi derecelendirme kuruluşlarının ülkemizin aleyhinde nasıl yayımlar yaptığını, Türkiye’ye küresel sermayenin girmemesi için ne gibi gayretler içerisine girdiklerini biliyorsunuz. Hatta bu oyuna gelip aramızdaki bazı arkadaşların... ülkemizdeki ekonomik durumun sıkıntılı olduğuna dair açıklamalar yapacak kadar yanlış içerisine düştüklerini... duymak bizi üzmüştür (...). Felaket tellalları zaten davul zurna dolaşıyorlar... Onlar yetmiyor mu? Bize ne oluyor?”

Cumhurbaşkanı *Erdoğan*’ın bu sert çıkışı Türkiye ekonomisinin temel sorunlardan biri olan dış borç yükü kaynaklı kırılmalıyı tartışılmasını engellemiştir. Kısa bir süre sonra 2018

Ağustosunda maruz kalınan spekülâtif saldırının ardından kurun sert bir biçimde yükselmesi, söz konusu kırılğanlığın önemini ortaya koymuştur.

SONUÇ

2001 Krizi'nin ardından beklenmedik bir biçimde *tek başına iktidar* olma imkânı bulan AK Parti'nin temel hedefinin, yüksek tempolu büyüme performansı ortaya koymak ve büyümenin nimetlerinden toplumun daha geniş kesimlerinin istifade etmesini sağlayacak bir ekonomi-politik zemin oluşturmak olduğu söylenebilir. Bir başka ifade ile AK Parti, ilk günden itibaren bölüşüm ilişkilerini düzeltici bir büyüme modeli arayışı içinde olmuştur. Bu hedefe dönük olarak, hem yerleşik burjuvazinin dışında *yeni* bir girişimci sınıf oluşturma gayreti olduğunu, hem de eğitim, sağlık, ulaşım, iletişim gibi temel kamu hizmetlerini iyileştirici ve yaygınlaştırıcı hamleler yaptığını görüyoruz. Şöyle de söylenebilir: Ak Parti, başından beri siyasi var oluşunu [toplum nezdindeki meşruiyetini] böyle bir politik tercihe isnat etmiştir.

Aslında bu tercih *bizatîhi* bir sorun kaynağı değildir. Sorunlu olan [yani sorun üreten], bu tercihin hayata geçirilme biçimidir. Daha açık söyleyelim. Sorunun kaynağı, bu tercihin gerektirdiği harcamaların ve nihai hedef olarak büyümenin, genellikle dışarıdan borçlanılarak finanse edilmiş [ve halen ediliyor] olmasıdır. Kaldı ki başka bir seçenek de yoktur. Yurtiçi tasarruflar, bu tür harcamaları ve aşırı iddialı büyümeyi finanse edecek düzeyde değildir. Öte yandan IMF'nin empoze ettiği 'mali disiplin' koşulu, bütçeyi bu tür harcamalar için finansman kaynağı olmaktan çıkarmıştır. Hepsinden önemlisi, 2000'li yıllar boyunca dış finansman kullanmanın maliyeti, diğer seçeneklerin yükleyeceği maliyetlere göre çok daha düşüktür. Bu koşullar altında hükümet, uzun dönemli sonuçlarını dikkate almaksızın, özel sektörün dışarıdan borçlanmasını desteklemiştir; dış borç yükündeki artışın oluşturduğu kırılğanlığın ciddi bir tehdit kaynağı olduğunu göz ardı etmiştir. Çünkü dış finansmanın uyardığı tüketim talebine odaklı büyüme, peş peşe seçim zaferleri elde etmeyi mümkün kılmaktadır.

Ne var ki, 2008 Küresel Finans Krizi'nin ardından hem uluslararası konjonktürün hem de yurtiçi konjonktürün tersine döndüğünü ve büyümenin yavaşladığını görüyoruz. Bozulan

konjonktür, iktisadi öznelere uluslararası finansmana erişim imkânlarını azaltmıştır; yani dış kaynakla finanse edilen büyümenin maliyetini artırmıştır. Konjonktürün 2013'den itibaren sertleşmesi ile birlikte, *ucuz döviz* kullanımının mümkün kıldığı büyüme [üretim ve refah artışı] döneminin artık nihayete erdiği anlaşılmıştır. Perde kalktığı için özel sektörün dış borç yükünün oluşturduğu kırılganlık ayan-beyan ortaya çıkmıştır. Şunu demeye çalışıyoruz: 2002-2007 döneminin yüksek tempolu büyümesi, bu kırılganlığın üzerini örten bir perde vazifesi görmüştür. Büyümenin yavaşlaması ile birlikte bu perde kalkmıştır.

Bu esnada siyasi irade, bir taraftan perdenin örttüğü sorunu görmekten/göstermekten kaçınırken diğer taraftan da bu sorunu teşhir etme ve kamuoyunu uyarma girişimlerini mahkûm eden bir tutum içinde olmuştur. Siyasi iradenin bu tutumunu besleyen iki *güçlü* olgu söz konusudur. Borç yükü, hem gayrisafi yurtiçi hasılaya nispetle düşmektedir, hem de daha çok özel sektörün sırtındadır. Meseleye bu dar açıdan bakan hükümet, belli bir eşik aşıldıktan sonra özel sektörün borcu ile devletin borcu arasında bir fark olmadığı ve ağırlaşan borcun, bir bütün olarak ülkeyi yani toplumu bağlayıcı sonuçlar doğurduğu gerçeğini göz ardı etmiştir. Öte yandan konjonktürün bozulması, dış finansman maliyetinin artması, büyümenin yavaşlaması, döviz talebinin artması ve bütün bunların doğal sonucu olarak iktisadi öznelere borç ödeme kabiliyetinin aşınması ihtimaline karşılık herhangi bir hazırlık yapılmış değildir. İlginç bir biçimde hükümet, uluslararası konjonktür hiç değişmeyecekmiş ve finansmana erişim hep kolay olacakmış gibi bir yanılgı üzerinden hareket etmiştir. Siyasi iradenin bütün bileşenlerinin bu yanılgıdan kurtulması ve durumun vahametini idrak etmesi bir hayli gecikmiştir. 2018 Ağustosunda maruz kalınan spekülasyon saldırısının sonuçları, büyüme modelinin [sürdürülemez olmanın ötesinde] ekonomi-politik düzeni tehdit ettiğini açık bir biçimde ortaya koymuştur.

Spekülasyon saldırısının açtığı yaralar henüz kapanmamışken, 2020 Şubatından itibaren bütün dünyayı etkisi altına alan pandeminin [salgın hastalık] büyüme yavaşlatması kaçınılmazdır. Kaldı ki, beklentiler ekonominin küçüleceği yönündedir. Bu durumda kırılganlık zor bir kısır döngü oluşması kuvvetle muhtemeldir. *Büyümenin yavaşlaması* ya da *küçülme*, ülkenin dış borç yükünü ağırlaştıracaktır. Zira üretici birimler pandeminin doğurduğu menfi konjonktürü minimum hasarla atlatabilmek yani ayakta kalabilmek ve

borç yükümlülüklerini yerine getirebilmek için yurtdışından borçlanmaya devam edecektir. Bilindiği gibi, bu esnada bir taraftan kur yükselirken diğer taraftan da ülkenin risk primi yükselmektedir; daha doğrusu borçlanmanın maliyeti artmaktadır. Yatırım, üretim ve istihdam döngüsünü harekete geçirmede [yeni bir çevrim oluşturmadığı] için, yüksek maliyetlere katlanılarak sürdürülen borçlanmanın büyümeye herhangi bir katkısı olmayacaktır. Şunu da biliyoruz. Üretici birimlerin [ve dolayısıyla ülkenin] dış borç yükünün hafiflemesi, büyümenin hızlanması ile mümkün olabilir. Bu koşullar altında ülkeyi bekleyen bir sonuç şudur: *artan dış borç yüküne rağmen devam eden durgunluk*.

2018 Ağustosunda maruz kalınan *spekülatif saldırı* ve daha sonra 2020 Şubatından itibaren tüm dünyayı etkisi altına alan *pandemi* açık bir biçimde göstermiştir ki, özel sektörün dışarıdan getirdiği finansmanın uyardığı tüketim talebine odaklı büyüme modeli sürdürülebilir değildir. Herhangi bir sebeple uluslararası finansmana erişim imkânlarının azalması ya da dışarıdan borçlanmanın maliyetin yükselmesi durumunda büyüme süreci tıkanmaktadır. Yukarıda *artan dış borç yüküne rağmen devam eden durgunluk* ibaresi ile tanımlamaya çalıştığımız bir kısır döngü oluşmaktadır. Bu kısır döngüyü kırmak için, kaldıraç olarak yurtiçi tasarrufların kullanıldığı bir büyüme modelinin hayata geçirilmesini sağlayacak yapısal dönüşümlerin bir an önce gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Akbulut, B. ve Adaman, F. (2013). "Modernleşmenin Dayanılmaz Cazibesi: Büyüme Fetişizmi", *Perspectives*, 14-17.

Akçay, Ü. ve Güngen, A. R. (2016). *Finansallaşma, Borç Krizi ve Çöküş: Küresel Kapitalizmin Geleceği*, İstanbul: Nota Bene Yayınları.

Aybarç, S.. (2019) "Theory of Public Debt and Current Reflections." Bernur Acikgöz, (Der.) *Public Econmics and Finance*, IntechOpen:1-12.

Bloomberght (20.04.2015) 'Babacan: Grevde zamanlama manidar' *Bloomberg HT*, <https://www.bloomberght.com/haberler/haber/1784503-babacan-grevde-zamanlama-manidar>, (Erişim Tarihi:2020, 28 Nisan).

Bağımsız Sosyal Bilimciler (2009), *Türkiye'de ve Dünyada Ekonomik Bunalım: 2008-2009*, İstanbul: Yordam Kitap.

Calvo, G. A. ve Reinhart, C. M.. (2002). "Fear Of Floating," *Quarterly Journal of*

Economics, IMF Staff Papers, 52(2), 149-192.

Cumhuriyet (30.03. 2018), ‘Cuma, Erdoğan'dan 'borçlanmayın' uyarısı yapan Şimşek'e sert tepki: Bize ne oluyor?’ <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/erdogandan-borclanmayin-uyarisi-yapan-simseke-sert-tepki-bize-ne-oluyor-951013>, (Erişim tarihi: 2020, 17 Mayıs)

Ertem, C.(26.07.2015), ‘Hayır... Doksanlı yıllara dönmeyeceğiz... Ama bu yeni bir dönem...’, *Akşam*, <https://www.aksam.com.tr/yazarlar/cemil-ertem/hayir-doksanli-yillara-donmeyecegiz-ama-bu-yeni-bir-donem/haber-426055/>, (Erişim tarihi: 2020, 12 Nisan).

Ertem, C.(14.06.2013), ‘Dış borç artıyor batıyoruz lobisi’, *Star*, <https://www.star.com.tr/yazar/dis-borc-artiyor-batiyoruz-lobisi-yazi-762437/> (Erişim tarihi: 2020, 12 Nisan).

Frankel, J. A. (2005). “Mundell-Fleming Lecture: Contractionary Currency Crashes in Developing Countries”, *IMF Staff Papers* 52(2): 149-192.

Gürkaynak, R ve Sayek-Böke, S. (2013), “AKP Döneminde Türkiye Ekonomisi”, *Birikim*, 296, 64-69.

Haberturk (09.04. 2012), ‘Türkiye'nin "yumuşak iniş" formülü!’, <https://www.haberturk.com/ekonomi/makro-ekonomi/haber/740955-turkiyenin-yumusak-inis-formulu>, (Erişim tarihi: 2020, 22 Mayıs)

Hürriyet (28.02.2002), ‘Derviş: Dalgalı kur krize karşı sigorta’, <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/dervis-dalgali-kur-krize-karsi-sigorta-56822>, (Erişim tarihi: 2020, 18 Mart).

Hürriyet (23.03.2018). ‘Şimşek: Enflasyon karşı karşıya olduğumuz en büyük sorunlardan biri’, <https://www.hurriyet.com.tr/simsek-enflasyon-karsi-karsiya-oldugumuz-en-bu-40781587>, (Erişim tarihi: 2020, 8 Mayıs)

Karakoç, Ş. M. (2019). “Yerel Seçimlerin Ardından: Total Siyaset Çağında Muhafazakâr Siyaset ve Geleceği”, *Liberal Düşünce Dergisi*, 24 (95), 213-225.

Koepke, R. (2018). "Fed Policy Expectations and Portfolio Flows to Emerging Markets." *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 55, 170-194.

Kutlay, M. (2015), “Turkish Political Economy Post 2011: A Turbulent Period”, Valeria Talbot (Der.) *The Uncertain Path of the New Turkey*, Milano: Istituto Per Gli Studi di Politica Internazionale, 49-64.

Milli Gazete (17.02.2008), ‘Bu borçlar Türkiye'nin neyi?’, <https://www.milligazete.com.tr/haber/797996/bu-borclar-turkiye-nin-neyi>, (Erişim tarihi: 2020, 22 Nisan)

Milliyet (9.11.2017), ‘Şimşek'ten şirketlere çağrı’, <https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/simsekten-sirketlere-cagri-2569590>, (Erişim tarihi: 2020, 9 Mart)

Patton, M. J. (2006), “The Economic Policies of Turkey’s AKP Government: Rabbits from a Hat”, *Middle East Journal*, 60 (3), 513-536.

Robinson, S. ve Thierfelder, K. (2018). "NAFTA Collapse, Trade War and North American Disengagement.", *Journal of Policy Modeling*, 40(3), 614-635.

Öniş, Z. ve Güven, A. B. (2011). “Global Crisis, National Responses: The Political Economy of Turkish Exceptionalism”, *New Political Economy*, 16 (5), 585-608.

Öniş, Z. (2019). “Turkey under the Challenge of State Capitalism: The Political Economy of the late AKP Era”, *Southeast European and Black Sea Studies*, 19 (2), 201-225.

Özmen, E. (2015), “Türkiye’de Cari Açıklar, Dış Ticaret ve Finansal Kırılganlıklar”, *İktisat, İşletme ve Finans*, 30 (351): 35-72.

Özmen, E. ve Yalçın, C. (2007), “Küresel Finansal riskler Karşısında Türkiye’de Reel Sektörün Finansal Yapısı ve Borç Dolarizasyonu”, *İktisat, İşletme ve Finans*, 22 (258), 5-39.

Salvatore, Dominick. (2018) "TrumpEconomics: Overview of effects on the United States and the world.", *Journal of Policy Modeling*, 40 (3), 480-488.

Stiglitz, J. E. (2018), “Trump and Globalization”, *Journal of Policy Modeling*, 40 (3), 515-528

Tuna, A., Öner, S. ve Öner, H. (2015), “Rezerv Opsiyonu Mekanizmasının Optimal Kullanımı ve Türk Bankacılık Sektörü Açısından Maliyet Analizi”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29 (2), 219-232.

TCMB, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Elektronik veri dağıtım sistem, <https://evds2.tcmb.gov.tr/>, (Erişim tarihi: 2020, 18 Mart)

Whittaker, J. G. (1987), "Interest rate swaps: risk and regulation." *Economic review*, 72(3), 3-13.

Yeldan, E. (2008), *Küreselleşme: Kim İçin?*, İstanbul

ESKİŞEHİR-DENİZLİ-UŞAK LOJİSTİK ÜSSÜNÜN VE LOJİSTİK KÖY AĞLARININ BÖLGESEL KALKINMAYA ETKİSİ BAĞLAMINDA FİLYOS PROJESİNİN BÖLGE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ MUHTEMEL KATKILARI

Said CEYHAN^{1*}

¹Bartın Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Bartın, Türkiye

Tuba AKDENİZ²

²Bartın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bartın, Türkiye

ÖZ

Bu çalışmada Eskişehir-Denizli-Uşak lojistik merkezi uygulamaları ve projeleri incelenmiş bölgesel kalkınmaya etkileri araştırılmış ve ekonometrik analiz yapılmıştır. Verilen değişkenler arasında (yük taşımacılığı, ithalat, ihracat, nüfus) ilişkinin olup olmadığını görebilmek adına Granger Nedensellik testi uygulanmış, sonuçlara göre Breusch Pagan Lagrange Multiplier Testi, Hausman Testi ve en son Regresyon Analizi yapılmış, Filyos Projesinin gerçekleşmesinden sonra çevre ve bölge ekonomisine olası etkileri araştırılmıştır. Kuşkusuz Filyos'un ulaşımdaki yerini ve önemini analiz ederken karayolu, demir yolu, hava yolunun yanında deniz yolu üzerinde durulması da yararlı olacaktır. Hava koridorlarının yoğunlaşmaya başladığı, otoyolların doyuma eriştiği günümüzde deniz yolu üzerinden yapılacak taşımacılığa gereken önemin verilmesinde yarar bulunmaktadır. Bu nedenle Filyos projesinin tamamlanması ile birlikte kombine taşımacılık tamamlanarak gerek bölge ve gerekse ulusal ekonomi için son derece önemli bir gelir kaynağı olan lojistik üs olma konumuna ulaşacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel Kalkınma, Batı Karadeniz Bölgesi, Filyos, Eskişehir Lojistik Merkezi, Denizli Lojistik Merkezi, Uşak Lojistik

ABSTRACT**PROABLE CONTRIBUTIONS OF THE FİLYOS PROJECT ON THE REGIONAL ECONOMY IN THE CONTEXT OF THE IMPACT OF ESKİŞEHİR-DENİZLİ-UŞAK LOGISTIC BASE AND LOGISTIC VILLAGE NETWORKS ON REGIONAL DEVELOPMENT**

In this study, the Eskişehir-Denizli-Uşak logistic base applications and projects were reviewed, their impacts on regional development were investigated and econometric analysis was carried out. The Granger Casualty test was applied to find out whether there is a relation between the variables given (freight shipment, import, export, population), Breusch Pagan Lagrange Multiplier Test, Hausman Test and finally Regression Analysis were made according to the results and the probable effects on environmental and regional economies after the realization of the Filyos Project were investigated. Undoubtedly, it would be useful to focus on sea road along with highway, railroad and airway while analyzing the location and importance of Filyos in transportation. With the completion of the Filyos project, combined transport will be completed and will be in the position of a logistics base, which is an extremely important source of income for the region and for the national economy. That's why, the Filyos Project is a blessing for Turkey's economy.

Keywords: Regional Development, West Black Sea Region, Filyos, Eskişehir Logistic Base, Denizli Logistic Base, Uşak Logistic Base.

GİRİŞ

Lojistik kelimesi askerî kökenli bir kelime olması ile birlikte, uzun yıllar öncesi savaşlarda askerlere yiyecek, giyecek ve askerî teçhizat şeklinde emtiaların ulaştırılmasını ve dağıtılmasını açıklamak amacıyla kullanılmaktaydı. Geçmişte sadece askerî kelime olarak bilinen lojistik, şimdilerde ise kuruluşların ve de ülkelerin üstünlüğünü belirlemedeki unsurlardan birisi şeklinde görülmektedir. Markaların uluslararası pazarlarda devamlı olmasının arkasında ise müşterinin memnuniyeti ve düşük olan maliyetleri hedef bilen etkin bir lojistik yönetiminin olması vardır. Lojistik, bir malın üretim anından tüketiciye ulaştırılincaya kadar geniş yelpazedeki birçok altyapı, işlem ve hizmet faaliyetini içine almaktadır. M. Porter, bir milletin rekabet gücünü belirleyen özelliklerin (1) Faktör (girdi) yapısı, (2) Talep yapısı, (3) Firma stratejileri ve rekabet koşulları, (4) İlgili ve destekleyici kuruluşlarla (5) Devletin rolü, olduğunu söylemektedir. Yukarıda yer alan faktörler Dünya Ekonomik Forumu'nun kullandığı rekabet endeksinin de temelini oluşturmaktadır (Karataş, 2017).

Günümüzde kuruluşlar ürün ve hizmetlerini seri şekilde hedef pazarlara gönderme adına zorlanmaktadır. Bunun sonucunda ise işletmeler, tedarik, üretim ve dağıtım konusunda bir

zincir haline dönüştürmeye itmiştir. Küresel Pazar kriterlerinin sebep olduğu fırsatlar ve de tehdit olan durumlar karşısında kuruluşlar stratejilerini yenileyerek faaliyete geçmelidirler. Bu süreç ise zamandan tasarrufların ve de maliyetlerin daha da azaltılmasıyla birlikte rekabet üstünlüğünün oluşmasında büyük etkiye sahiptir. Hem yerinde üretim hem de yerinde dağıtım stratejilerinin geliştirilmesi lojistik faaliyetlerinin gelişmesini sağlamıştır (Yılmaz, 2019).

LOJİSTİK ÜS KAVRAMI

Lojistik üs; dağıtımın, depolamanın, elleçlemenin, taşımacılık, konsolidasyonun, ayrıştırmanın, gümrüklemenin, ihracatın, ithalatın ve transit faaliyetlerin, alt yapı işlemleri gibi daha bir çok birbiriyle bağlantılı lojistik faaliyetlerin belirlenmiş bir bölgede gerçekleştirilmesi anlamına gelmektedir (Bay ve Erol, 2016).

Lojistik merkezler gerekli koşullar sağlandığı sürece dünyanın bir çok yerine erişebilme imkanına olanak sağlar. Lojistik üs, teknik açıdan ve hukuki açıdan alt yapısıyla beraber coğrafi konumu elverişli olduğu müddetçe, yerel ölçüden başlayarak bölgesel, uluslararası anlamda bir cazibe merkezi haline gelebilmektedir (Erdal, 2009)

Lojistik Üslerin Temel Özellikleri

Lojistik Merkezlerde yurt dışından ve yurt içinden gelen yükler depolanabilmekle beraber, depolarda yer alan yükler ile alakalı elleçleme, konsolidasyon gibi faaliyetler sağlanabilmektedir. Bunların yanı sıra gümrükleme, gözetim ve kalite kontrol faaliyetleri gibi işlemler yapılabilmekte ve de karma taşımacılık için gerekli olan alet ve ekipmanları içerisinde bulundurabilmektedir. Bu sayede uzun mesafeli taşıma yapabilmekte, konteyner ve araç park alanlarının yanı sıra beslenme ve barınma ile ilgili sosyal tesisler de bulunmaktadır. Dolayısıyla, görüldüğü gibi üstlerin çok kapsamlı temel özellikleri bulunmaktadır (Balcı ve Emirkırdı, 2019). Bunlar (www.utikad.org.tr Erişim Tarihi: 30.09.2019):

- Coğrafi Konumu
- Demiryolu, denizyolu, karayolu, iç su yolu ve boru hattı bağlantıları
- Kombine taşımacılık altyapısı
- İhracat, ithalat, transit ve gümrük rejimlerinde ticaret odaklılığı
- Bölge ülkelerine yakınlığı
- Üretim merkezlerine yakınlığı
- Tüketim merkezlerine yakınlığı
- Bilgi ve iletişim teknolojileri altyapısı
- Lojistik üs saha genişliği
- Liman altyapısı
- Rıhtım uzunluğu (denizyolu), pist uzunluğu (havayolu)
- Ro-Ro ve yolcu terminalleri

- Transit taşımacılık için elverişlilik
- Lojistik işletmeleri için ofisler
- Gümrük idari üniteleri
- Dağıtım merkezleri
- Ambalaj-paketleme-elleçleme hizmetleri
- Sigorta hizmetleri
- Bankacılık ve finans kurumları
- Kapalı ve soğutmalı depolar
- Tehlikeli madde depolama merkezleri
- Tersaneler, tamir-bakım hizmetleri
- Havayolu kargo taşımacılığında hizmet veren pistlerin sayısı ve uzunlukları
- Sosyal amaçla kullanılacak mekanlar; konaklama, dinlenme ve eğlence alanları

LOJİSTİK ÜS KURULUŞ YER SEÇİMİ

Lojistik faaliyetlerin artması, mal akışının kontrol edilmesinin zorlaşması lojistik sektörünün gelişmesine ortam hazırlamıştır. Fazlalaşan lojistik faaliyetleri yönetebilmek adına alternatif çözümler üretilmeye çalışılmıştır. Üretilen çözümlerden biri ise Lojistik köylerdir. Lojistik köyler, taşıma konusunda verimliliği fazlalaştırmak ve tedarik zinciri içerisindeki aksaklıkları ortadan kaldırmak amacıyla taşıma çeşitlerinin bir araya gelmesine fayda sağlamaktadır. Bunun sonucunda ise ekonomik, sosyal ve bürokratik sorunlarla karşılaşıldığında çözüm üretebilecektir.

Lojistik köy kurmak için yer seçimi yapılırken, bölgedeki lojistik faaliyetlerin fazla olması, ayrıca bölgenin hem çeşitli hem de yoğun ulaşım ağlarına yakınlığı oldukça önemlidir (Akandere, 2011). Lojistik köy yerinin seçilmesinde coğrafi özelliklerin yanı sıra fiziksel ve kurumsal alt yapının durumu da oldukça önemlidir (Kara vd., 2009: 69- 84).

Tek şarta bağlı olarak karar verilmemelidir, farklı kriterler göz ardı edilmemelidir. Lojistik köyün kurulması için yapılan yer seçiminde dikkat edilmesi gereken bazı kriterler; arazi ve de altyapı uygunluğu, coğrafi konum uygunluğu, doğal yapısı ve arazi mevcut kullanım hali, jeolojik yapı, kaliteli ve uygun taşımacılığın sağlanabilecek olması, sosyal yapının olması, o anki kentleşme durumu ve ileriye yönelik hedefleri, yakın çevresinin ekonomik gelişmişlik düzeyi, nüfusun yıllık durumu, bölgedeki endüstrilerin çeşitlilik yapısı ve sayıları, olarak sıralandırılabilir (İzmir Ticaret Odası, 2008: 4)

Lojistik merkezlerin konumu ile birlikte büyüklüğü de lojistik merkezlerin geleceği için oldukça önemlidir. Pazarda büyümenin gerçekleşmesi ile beraber talebi karşılayacak şekilde planlar yapılarak uygulanmalıdır. Lojistik merkezlerin kuruluş aşamasında, söz konusu merkezlerin hem büyüme olanakları hem altyapıları hem de fiziksel durumları dikkate alınmalıdır. Lojistik merkezlerin kuruluş yerlerinin seçimini etkileyen diğer bir unsur yakınlık olarak bilinmektedir. Buna bağlı olarak lojistik merkezin, karayolu, demiryolu, havayolu ve de denizyolu bağlantılarına sahip olması oldukça önem taşımaktadır. Üretim ve

tüketim merkezleri arasındaki mesafe yakın olmalıdır. Hem maliyetin avantajı hem de sürdürülebilir rekabet avantajını sağlamak adına bu maddelere özen gösterilmesi gerekmektedir. Lojistik merkezin kurulduğu süreçte bazı maliyetlere katlanılacaktır. Buna bağlı olarak hem arazinin maliyeti hem de tesisin kurulma işlemi ekonomik açıdan oldukça önemli yer edinecektir. Dolayısıyla söz konusu kuruluş maliyetinin uygun olması gerekmektedir. Lojistik tesisin kurulma işleminin ardından, lojistik merkezin içerisindeki işletmeler de dahil olmak üzere lojistik merkez ile anlaşma içinde olan bütün kuruluşlara karşı, umumipazar şartları içinde optimum maliyet oluşturulmalıdır. Lojistik merkez kuruluşunun tamamlanması sonucu bölgedeki yaşayanlara iş olanağı oluşturmak adına önemli fırsatlar sağlamakta fakat bazı konularda olumsuz etkisi olabilmektedir. Bu olumsuzluklardan bazıları çevreye verilen zarar, şehir içinde trafiğin fazlaşması olasılığı gibi sıralanan olumsuzlukların olmaması adına baştan ön görülerek önlem alınması gerekmektedir (Aydın ve Öğüt, 2008).

TÜRKİYE'DE NEDEN LOJİSTİK KÖYLER KURULMALI?

Küreselleşen Dünya ve de uluslararası ticaretteki gelişme ile beraber emtiaların üretici ve tüketici arasındaki geçişinde hem zamanın maliyeti hem de önemi ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında taşıma, depolama ve dağıtım yerlerinin yönetilmesi konularının öneminin de gitgide arttığı görülmüştür (Koban ve Keser, 2010: 113).

Lojistik köy; ilgili lojistik faaliyetlerin yerine getirildiği, lojistik modlar arasında az maliyetli, seri, güvenilir, aktarma alan ve donanımlara sahip olan organize olmuş alanlardan oluşmaktadır (Küçük, Yeşilyurt ve Kartal, 2017: 37). Kaynağın verimli tüketimiyle mevcut potansiyelin kinetiğe geçirilmesiyle bölge çapında gelişim ivmesini artırmak hem yerel hem de merkezi yönetimlerin hedefi olmuştur (Küçük, 2007). Önemli bir lojistik düğüm olarak Lojistik köyler modern kentsel lojistik sisteminin önemli bir parçasıdır ve lojistik sistemde önemli bir konuma sahiptir. Bölgesel gelişmişlik için lojistik köyler birer güçlülük noktalarıdır. Bir lojistik köy hizmet verdiği coğrafi bölgeye nispeten yakın bir konumda bulunan bir lojistik tesis olarak tanımlanır. (Crainic, Ricciardi ve Storchi, 2009). Diğer katma değerli lojistik ve perakende hizmetleri de lojistik köyler aracılığıyla sağlanabilir. Bu katma değerlerin bir çok alanda ve küresel sistemde kazanımları farklı farklı olmaktadır (Dedemen, 2016). Bir lojistik köy konumunun seçimi, lojistik ve tedarik zinciri yönetimi pratiği ve tasarımı konusunda önemli bir konu haline gelmiştir. Yer seçimi ve düzeninin rasyonelitesi ve fizibilitesi, şehir ve sakinleri için işleyişi, verimliliği ve dış maliyetleri etkiler. Bir başlangıç için, iyi düşünülmüş bir lojistik köy, lojistik maliyetini azaltacak, ulaşım akışlarının verimliliğini artıracak, bir vatandaşın yaşam koşullarını iyileştirecek, şehrin ekonomik canlılığını sürdürecektir ve ekonominin, çevrenin ve toplumun uyumlu gelişmesine katkıda bulunacaktır. Bununla birlikte, kötü tasarlanmış bir lojistik köy, daha fazla trafik tıkanıklığı, artan emisyonlar, yol güvenliği ve hasarlı kentsel imaj gibi bir dizi olumsuz dışsallığı ve dış maliyetleri tetikleyecektir. Bu nedenle, farklı paydaşların perspektifinden bir lojistik köy konumunun seçilmesi önemlidir (Aros-Vera, Marianov ve Mitchell, 2013). Bu nedenle ülkemizde lojistik köylerin kuru gereklilikleri aşağıda sıralanmıştır:

- Türkiye'de lojistik köylerin az olması ve organizasyon eksikliği

- Türkiye'nin dış ticaret hedeflerini gerçekleştirmesi
- Türkiye'deki lojistik hedeflerin arttırılması
- Türkiye'nin coğrafi konumunu daha iyi değerlendirmesi
- Bölgesel kalkınmada lojistik sektörü etkisinin arttırılması
- Türkiye'de taşımacılık kalitesinin iyileştirilmesi ve arttırılması
- Farklı taşıma türlerinin bütünleşerek kullanımının geliştirilmesi
- Daha kaliteli ve daha hızlı hizmet sunabilmek için Türkiye'de lojistik köyler kurulmalıdır (Ceran, 2010).

TÜRKİYE 10. KALKINMA PLANI (2014-2018) TAŞIMACILIKTAN LOJİSTİĞE DÖNÜŞÜM EYLEM PLANI

Ulaştırma ve Haberleşme Bakanlığı ile Kalkınma Bakanlığı koordinatörlüğünde hazırlanan ve yayımlanan 10. Kalkınma Planı (2014-2018) “Taşımacılıktan Lojistiğe Dönüşüm Programı Eylem Planı “ ile ülkemizin ihracat, büyüme ve de sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesinde lojistik faaliyetlerinin büyüme potansiyeline etkisinin fazlaştırılması ve de Türkiye'nin Lojistik Performans Endeksi'nde ilk 15 ülke içerisine girmesi hedeflenmiştir. Bu çerçevede bahse konu eylem planı ile lojistik faaliyeti alanında etkin ve de verimli projeler yapmak için mevzuat, gümrük, altyapı, yurt içi/yurt dışı lojistik merkezlerin ve kuruluşların rekabet edebilme gücünün arttırılması hususları üzerinde eylemler belirlenmiştir.

Bu bağlamda belirlenen “Taşımacılıktan Lojistiğe Dönüşüm Programı Eylem Planı”na göre belirlenen 5 bileşen sırasıyla; Lojistik Strateji ve Kurumsal Yapılanmanın Hazırlanması, Kentlerde Lojistik Altyapının Geliştirilmesi, Gümrük İşlemlerinde Verimliliğin Oluşturulması, Büyük Ulaştırma Altyapı Yatırımlarının Tamamlanış Olması ve Sektörde Faaliyet Gösteren Kuruluşların Rekabet Edebilme Güçlerinin Arttırılması şeklinde belirlenmiştir. Ayrıca belirlenen bu bileşenlere göre politikalar oluşturularak eylem planının amacına uygun şekilde gerçekleştirilmesi için çalışmalar yapılmaktadır.

TÜRKİYE'DEKİ LOJİSTİK MERKEZLER

Türkiye'deki ilk lojistik merkezler, 2006 yılında Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları tarafından kurulması için zemin hazırlanmıştır. Yük taşımacılığı gücü yüksek bölgelere yapılması planlanan 20 lojistik merkezden bazılarının hayata geçmesi ile beraber; organize sanayi bölgelerinin demiryoluna ve limanlara olan bağlantısının sağlanması ile birlikte kombine taşımacılığın da gelişimi de hızla devam etmektedir. Lojistik merkezlerin uygun bölge seçim şartlarının ve kuruluş şartlarının oluşturulması amacıyla hazırlanmakta olan, Türkiye Lojistik Master Planı ile; etkisiz yatırımların önüne geçebilmek adına “Türkiye lojistik köy, merkez veya üslerin” yol planının hazırlanması ve de ulaşım çeşitleriyle en uygun bağlantının gerçekleştirilerek kombine taşımacılığın fazlaştırılması, lojistik köy, lojistik merkez veya lojistik üslerin en etkin ve dedinamik şeklinde çalışması amacıyla

coğrafi, fiziki ve kuruluş standartları ile kurulmalarına ait şartların belirlenmesi, hedeflenmiştir (<http://www.udhb.gov.tr>, 2019)

Şekil 1: Kaynak: Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı

Planlanan lojistik merkezlerden İstanbul (Halkalı), Samsun (Gelemen), Uşak, Denizli (Kaklık), İzmit (Köseköy), Eskişehir (Hasanbey) olmak üzere 6 tane Lojistik Merkezin inşası tamamlanarak hizmete açılmıştır. Balıkesir (Gökköy), İzmir (Kemalpaşa), Konya (Kayacık), Bilecik (Bozüyük), Kars, Erzurum (Palandöken), Mersin (Yenice) olmak üzere toplam 7 adet lojistik merkez yapım aşamasında olup, inşaat çalışmaları halen devam etmektedir. İstanbul (Yeşilbayır), Karaman, Mardin, Bitlis (Tatvan), Sivas, Kayseri (Boğaz köprü) ve Habur olmak üzere toplam 7 adet lojistik merkezin proje ve kamulaştırma çalışmaları halen devam etmektedir (IMEAK DTO, 2017).

Ülkemizdeki lojistik faaliyetlerin çoğunluğu kara yolu aracılığı ile gerçekleştirilmektedir. Demiryolları ise son yıllarda yapılan faaliyetlere rağmen geçmiş dönemde yapılmayan yatırımlar nedeniyle lojistik köy projelerinde geri planda kalmıştır. Bu durumu Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları fark etmiş ve bu konuda gerekli olan plan, proje ve yatırımlara öncülük etmiştir. Bunun sebebi ise demiryolları lojistik faaliyetlerinin en az maliyetli ulaşım araçları içerisinde olmasıdır. Türkiyedeki yapılması planlanan bütün lojistik merkezler faaliyete başladığında; yük taşımacılığıyla alakalı faaliyetlerin en uygun şekilde yapılması, müşterilerin tüm ihtiyaçlarının karşılanabilmesi, karşılaşılan problemlerin çözümlenmesi, taşıma kalitesinin fazlalaştırılarak memnuniyetin sağlanmasının yanında yaşadıkları yerin ve çevrenin ticari potansiyeline ve de ekonomik ilerleyişine katkı sağlayacağı öngörülmektedir (Karadeniz ve Akpınar, 2017).

2023 yılında 21 lojistik merkezin toplam 34.2 milyon ton yük kapasite ile ekonomiye hizmet vermesi öngörülmektedir. Lojistik merkezler faaliyete geçtiğinde, Türk Lojistik Sektörü'ne yıllık yaklaşık 40 milyar dolar katkı sağlaması, ilave 26 milyon ton taşıma üretmesi, 8 milyon metrekare konteyner stok ve elleçleme alanı olarak katkıda bulundurması beklenmektedir. Türkiye'de demir yolu ve deniz yoluyla mal taşımacılığına odaklanmak; iç bağlantıları iyileştirerek ve limanları kombine taşımacılığın mümkün olduğu lojistik

merkezlere dönüştürerek uygun liman alanlarının belirlenmesi, ana limanların kurulması ve etkin liman yönetimi sağlanmasının uygun olacağı düşünülmektedir. Orta ve büyük ölçekte 174 liman ve iskele içerisinde TCDD'nin üç limanı, özel sektörün yedi limanı ve dört iskeleye demiryolunun bağlantısı mevcuttur. Yıllık en az 200.000 ton yük taşınması yapılan bütün limanlara demiryolu bağlantısı olanağı sağlanmalı, liman ve hinterlandına hizmet verebilecek şekilde liman içinde veya liman dışında 300/500 dönüm kadar yük terminalleri oluşturulmalıdır. Lojistik köyler devreye girdiğinde; Türkiye'nin karayolu, demiryolu, denizyolu entegrasyonu ihracat hedeflerine erişebilmesi yönünde ticaret imkanları sağlayarak, trafik sıkışıklıklarının daha az orana indirgenmesi, çevrenin düzenlenmesi ve korunmasına ek olarak, iş bulma olanakları, istihdam ve işe ulaşım erişim de kolay hale gelecektir. (IMEAK DTO, 2017).

Eskişehir (Hasanbey) Lojistik Merkezi

Eskişehir (Hasanbey) Lojistik Merkezi; Avrupa ülkelerindeki gibi, verimli karayolu ulaşımına sahip olan ve de müşteriler açısından tercih kolaylığı olan bölgede, lojistik ihtiyaçlara dönüş yapabilecek özelliklerde, teknolojik ve de ekonomik ilerlemelere uygun şekilde kurulumu sağlanmıştır. Eskişehir (Hasanbey) Lojistik Merkezi; yük taşımacılığı, dağıtım, depolama ve diğer tüm hizmetlerin yapılacağı bir alan olarak tasarlanmıştır.

Eskişehir (Hasanbey) Lojistik Merkezi, 540,000 m2 alan üzerine kurulmuştur. Yapılan yatırım kamu yatırımdır ve 100 milyon TL değerindedir. Lojistik merkez, Eskişehir-Ankara demiryolu üzerinde Hasanbey Köyü mevkinde kurulmuştur.

Denizli (Kaklık) Lojistik Merkezi

“Denizli Sanayi Odası, Kaklık Belediye Başkanlığı, Denizli Madenciler ve de Mermerciler Derneğinin yazılı olarak yaptığı talebi; Denizli ilinde bulunan sivil toplum kuruluşlarının 31/03/2007 tarihinde tertip düzenlenen Ulaştırma Bakanı Binali Yıldırım ve de Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları Genel Müdürü Süleyman Karaman’ında dahil olduğu toplantı sonrasında verilen kararlar neticesinde, Denizli ve etrafındaki yüklerin Alsancak ve deAliğa bölgesindeki limanlarla iç bölgelere aktarılması, yük taşımaları sırasında yaşanan sıkıntıların yok edilmesi, kapasitesinin genişletilmesi maksadı ile; Kaklık İstasyonunda mevcut 90.000 m2 alana ek olarak 30.000 m2 alanın kamulaştırılması gerçekleştirilerek 120.000 m2’lik alana Lojistik Merkezi oluşturulmuştur. Kaklık lojistik merkezinin yapımıyla birlikte yıllık 250 bin ton olan yükleme boşaltma kapasitesi 1 milyon tona ulaştırılması planlanmıştır. Lojistik sahada yükleme/boşaltma faaliyetlerinin gerçekleşmesi adına 3 tane portal vinç yolu, hizmet binasında gümrükleme faaliyetlerinin merkezde yapılabilmesine olanak sağlayabilecek ofisle beraber lojistik firmaları için tahsis edilecek ofisler yer almaktadır. Bunun yanı sıra istasyon binası, personeller için 3 kat ve 6 daireden oluşan lojmanlar da vardır”(Bayhan vd. 2017).

Uşak Lojistik Merkezi

Uşak Lojistik Merkezi; Organize Sanayi Bölgesi karşısında bulunan 300 dönümlük arazi ile tren istasyonu arasına 18 km’lik ray döşeme faaliyetleri ile başlanmıştır. Diğer lojistik merkezler ile birlikte kombine taşımacılığın fazla hale gelmesi; karayolu ve de demiryolları ile bağlantısı sağlanarak şehrin ekonomik ve sosyal ilerleyişine katkıda bulunacak bunun yanında kent trafiğinin de azalmasına katkıda bulunacaktır. Lojistik köyün faaliyete geçmesi ile beraber Uşak’ta 113 bin ton olan yıllık taşınması iki katına çıkarak 246 bin ton olması düşünülmektedir. Uşak sanayisinde üretim ile uğraşan şirketler; seramik, konteynır, battaniye, iplik, mermer, mermer tozu, plastik hammaddesi, makine ekipmanları, gıda maddelerinin de taşınması gerçekleştirilecektir. Bu sayede ulaşım ağlarına az mesafede olan merkez kurularak, bölgenin de lojistik hizmetlerin merkezi haline gelecektir(Tekin, vd. 2014).

EKONOMETRİK ANALİZ

Bu seminer çalışmasında Türkiye’de faaliyete geçmiş 7 lojistik merkezden 3 ile ait lojistik merkez ele alınarak (Eskişehir, Denizli, Uşak) bu lojistik merkezlerin bulunduğu illerdeki yük taşımacılığına; nüfusun, ithalatın ve ihracatın etkileri incelenmiştir. Seriler yıllık olarak alınmıştır. Çalışmada kullanılacak program EViews 10 programıdır. Bulunan yük taşımacılığı, nüfus, ithalat ve ihracat verileri 2004-2014 yılları arası döneme aittir. Değişkenler arasında nedensel bir ilişkinin varlığını ve de yönünü görebilmek için Granger nedensellik testini uygulayacağız.

Granger Nedensellik Testi

H0 : Granger Nedeni Değildir.

H1 : Granger Nedenidir.

Tablo 3: Göstergeler

IMP	İthalat
LOAD	Yük Taşımacılığı
EXPO1	İhracat
POP	Nüfus

Tablo 4: GrangerNedensellikTesti Sonuçları

NullHypothesis:	F-Statistic	Prob
IMP does not GrangerCause LOAD	0.05621	0.9454
LOAD does not GrangerCause IMP	1.06900	0.3570
EXP01 does not GrangerCause LOAD	0.00923	0.9908
LOAD does not GrangerCause EXP01	0.05678	0.9449
POP does not GrangerCause LOAD	0.59738	0.5571
LOAD does not GrangerCause POP	4.52238	0.0199
EXP01 does not GrangerCause IMP	0.82965	0.4466
IMP does not GrangerCause EXP01	0.83644	0.4438
POP does not GrangerCause IMP	6.12305	0.0062
IMP does not GrangerCause POP	0.03310	0.9675
POP does not GrangerCause EXP01	1.29801	0.2890
EXP01 does not GrangerCause POP	0.20347	0.8171

- Tablo 4 granger nedensellik sonuçlarına göre; IMP'denLOAD'a doğru (ithalattan yük taşımacılığına) nedensellik ilişkisinin yer aldığı ilişkide olasılık değeri %5 anlam düzeyinde olmasıyla boş hipotez olan (NullHypothesis) H0 hipotezi reddedilemez. LOAD'danIMP'ye doğru da aynı şekilde ilişki bulunamamıştır. Yani; ithalat yük taşımacılığının çift yönlü olarak granger nedeni değildir.
- EXPO1 ve LOAD arasında da çift yönlü olarak ilişkinin olmadığı tablo da gösterilmiştir. Yani; ihracat ve yük taşımacılığı arasında çift yönlü olarak bir nedensellik yoktur. H0 hipotezi reddedilemez.
- POP'danLOAD'a doğru ilişki bulunamamıştır. LOAD'dan POP' a doğru ise ilişki vardır. Yani; nüfus yük taşımacılığının granger nedeni değil iken, yük taşımacılığı nüfusun granger nedenidir. H0 hipotezi reddedilir.
- EXPO1'den IMP'ye ilişki bulunamamıştır. Aynı şekilde IMP'den de EXPO1'e ilişki bulunamamıştır.
- POP'tan IMP'ye ilişki bulunmuştur. Yani; nüfus ithalatın grenger nedeni iken ithalat nüfusun grenger nedeni değildir.
- POP'tan EXPO1'e çift yönlü olarak ilişki bulunamamıştır.

Breusch Pagan LagrangeMultiplier (Çarpan) LM Testleri

Breusch Pagan LagrangeMultiplier (LM) testi, havuzlanmış OLS modelinin mi yoksa rassal etkiler modelinin mi analizde daha uygun olduğunun tespit edilmesine yardımcı olmaktadır.

Breusch Pagan LagrangeMultiplier Testi (LOAD-POP)

Tablo 5: BPLM Testi LOAD-POP Sonucu

Test	Statistic	Prob
Breusch-Pagan LM	12.25472	0.0066
PesaranScaled LM	3.778222	0.0002

Prob değeri %5 (0.05) anlamlılık düzeyinden küçük olduğu için anlamlıdır. Bununsonucunda ise tesadüfi etkilere karşı havuzlanmış OLS modelinin uygun olmayacağını ifade etmekte ve de panel etkisinin varlığını göstermektedir.

Breusch Pagan LagrangeMultiplier Testi (POP-IMP)

Tablo 6: BPLM Testi POP-IMP Sonuçları

Test Statistic	Prob
Breusch-Pagan LM 9.844912	0.0199
PeseranScaled LM 2.794424	0.0052
Bias-correctedScaled LM 2.669924	0.0076

Testin Pop-Imp sonucuna göre; Load-Pop sonucunda olduğu gibi prob değerinin 0.05'den küçük olması nedeniyle anlamlıdır. Breusch Pagan LM testinde prob değeri %5'den küçük ise rassal etkilerle tahmin edilecek demektir.

Hausman Testi

Rastsal etkili modelin hata terimi bileşenleri, modeldeki bağımsız değişkenlerle ilişkisinin var olup var olmadığı Hausman tarafından sunulan test istatistiği ile incelenebilmektedir. Bu durumda ise sabit etki model parametre tahminçileri ile rastsal etkili modelin parametre tahminçileri arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı sonucunun incelenmesi gerekmektedir. Analizde kullanılması için rastsal etkiler modelinin mi daha uygun yoksa sabit etkiler modelinin mi daha uygun olacağını görebilmek için Hausman test istatistiği kullanılmaktadır(Pazarlıoğlu&Gürler, 2007).

H0: Rastsal etkiler mevcuttur.

H1:Rastsal etkiler yoktur.

Hausman Testi (LOAD-POP)

Tablo 7: Hausman Testi LOAD-POP Sonuçları

Test Summary	Chsq. Statistic	Prob
Cross-sectionrandom	0.742032	0.3890

Hausman testi (LOAD-POP) sonucuna göre H0 (Rastsal etkiler mevcuttur) hipotezi reddedilemez. Bu sonuç ise Panel regresyon modelinde rastsal etkilerin bulunduğunu göstermektedir. Ede edilen bu sonuç neticesinde analizimiz için uygun olan modelin Rastsal etkiler modeli olduğu görülmektedir.

Hausman Testi (POP-IMP)

Tablo 8: Hausman Testi POP-IMP Sonuçları

Test Summary	Chi-Sq. Statistic	Prob
Cross-section random	73.041212	0.0000

Hausman testi (POP-IMP) sonucuna göre H0 hipotezi reddedilir. Bu sonuç rassal etkilerin bulunmadığını gösterir. Analiz için en uygun olan model sabit etkiler modelidir.

Regresyon Analizi

Rastsal Etkilere göre Regresyon Analizi

Tablo 9: Rastsal Etkiler Modeline Göre Tahmin Edilmiş Regresyon Analizi Sonuçları (LOAD-POP)

Variable	Coefficient	t-Statistic	Prob
LOGLOAD		0.238208	0.0000
	7.069905		0.0000
C	9.870505	17.31034	
Weighted Statistics			
R-squared		0.576342	
Adjusted R-squared		0.564891	
S.E of regression		0.030458	
F-statistic		50.33450	
Prob(F-statistic)		0.000000	

Tablo 7’de gösterilen rastsal etkiler modelinin sonuçlarına göre prob değerinin $0.05 > 0.00$ olduğundan dolayı yük taşımacılığında gerçekleşecek olan %1’lik bir artış nüfusta %23’lük bir artışa neden olacaktır. Nüfusta gerçekleşen bu artışın ise %57’sini yük taşımacılığı açıklıyor.

Sabit Etkilere Göre Regresyon Analizi

Tablo 10: Sabit Etkiler Modeline Göre Tahmin Edilmiş Regresyon Modeli (POP-IMP)

Variable	Coefficient	t-Statistic	Prob
LOGPOP	12.87580	11.56000	0.0000
C	-151.3455	-10.18241	0.0000
Cross-section fixed (dummy variables)			
R-squared		0.937809	
Adjusted R-squared		0.932478	
S.E. of regression		0.312830	
Sumsquared resid		3.425184	
Loglikelihood		-7.906677	
F-statistic		175.9262	
Prob(F-statistic)		0.000000	

Bir nüfus kitlesinin sayısındaki artış mevcut nüfusa ve de eldeki kaynakların varlığına dayanmaktadır. Hiçbir şeyin devamlı artmayacağı, devamlı düşmeyeceği, fazlaşan, durağan hale gelen ve de azalan dönemlerinin olacağı göz önüne alındığında lojistik büyüme eğrisinin kullanılmasının büyük faydaları görülmektedir (İskender, 2018). Tabloda elde edilen sonuçlara göre; nüfusta gerçekleşecek %1'lik bir artış ithalatı %12 arttıracaktır. R-squared değerine göre ise; nüfus, ithalatta gerçekleşecek olan bu artışı ise %93 oranında açıklamaktadır.

FİLYOS LİMAN PROJESİ

Zonguldak ilinin Çaycuma ilçesine bağlı olarak Filyos Beldesi'nde "Filyos Vadisi Projesi" bağlamında Filyos Limanı'nın yapılması hedeflenmektedir. Limanın faaliyete geçmesi ile beraber yerindeniz yolu yük taşıma oranı büyük ölçekte artacak ve bölge lojistik açıdan büyük cazibe merkezi halini alacak, göç veren değil göç olan bölgeler arasına gireceği düşünülmektedir.,

Filyos Vadisi Projesi kapsamında limanın yapılması düşünülen yer Filyos Irmağı'nın Karadeniz'e döküldüğü deltada, Zonguldak ili ile Bartın ili arasındaki yerdedir. Zonguldak İli'nin 35 km doğusunda ve Çaycuma İlçesi'nin 20 km kuzeyinde kalmaktadır. 4 km batısında Hisarönü (Filyos) Beldesi yer almaktadır. Yıllık 25 milyon ton kapasitesi olan Filyos limanın kurulması için Filyos Irmağı'nın doğu tarafı seçilmiştir (Çetinkaya). Buradan da anlaşılacağı gibi bölgede kombine taşımacılık alt yapısının bulunduğu fakat geliştirilmesine ihtiyaç bulunduğu görülmektedir.

Batı Karadeniz Bölgesinde hem büyük hem düz arazilerin çok görülmemesi ve proje yeri olarak gösterilen yerin bu özellikleri taşıması nedeniyle bölgenin optimum yatırım yerlerinden biri olması ve ulaşım ağları bağlantısı imkanına sahip olması, çeşitli yerleşme alanlarının varlığı, denize açılmasına imkan bulunması ve de tarıma elverişli arazilerin

varlığı vb. potansiyel kaynakların olması, taşkınları engelleme yapısı nedeniyle sanayi ve endüstri yatırımlarının güvenilir şekilde yapılabilecek olması, Sanayiye yapılacak yatırımlarla birlikte bölgenin büyük bir sorunu olan göçün yeni iş alanlarıyla birlikte büyük ölçüde azalacak olması, meskûn yerlerde güvenilir ve huzurlu yaşamın oluşturulabilecek olması, taşkın yerlerinde yer alan ve kullanılmayan arazilerin arsa özelliği kazandırılarak değer kazanabilecek hale gelmesifilyos havzasının seçilme nedenleri arasında yer almaktadır.

Ayrıca, Filyos Limanı'nın İç Anadolu ve Ankara bölgesine yakın mesafede olması avantaj sağlamakta, Marmara Bölgesi'ndeki limanlarının en yüksek kapasiteye ulaşmış olmaları ve de dağıtma imkânının olmaması nedeniyle planın bölge ekonomik gelişmesine olanak sağlayacak sanayiler için de uygun yerde olması Filyos havzasının seçilmesinin diğer nedenleri arasında yer almaktadır.

Filyos Liman Bölgesi etrafındaki halihazırda bulunan endüstriler limanın müşterileri olarak kabul edildiğinden ithal hammaddenin büyük kısmını deniz yoluyla Karadeniz ülkelerinden temin edilebilecek olması, Bolu ve Kastamonu Bölgesinde gelişen ahşap endüstrisi, özellikle mobilya sanayi başta olmak üzere hammadde ithali ve mamul ihracında Filyos Limanı tercih nedeni olması ve özellikle Ereğli Demir Çelik ve Karabük Demir Çelik fabrikalarının ihtiyaç duyduğu hammaddenin temini ile oluşan nihai ürünün pazarlara ulaştırılmasında oldukça etkili olması sayesinde firmaların Pazar ve maliyet üstünlüğü sağlamanın yanı sıra serbest bölge, endüstri bölgesi ve organize sanayi bölgesi gibi yapıları içinde barındırması sayesinde olası teşviklerden faydalanma imkânına sahip olması filyos havzasının seçilme nedenleri arasında yer almaktadır.³⁶Bu potansiyeller göz önüne alındığında Filyos Vadisi, sanayi ticaret, lojistik alanında yeni oluşumlara alternatif merkez olma şansına sahip olduğu görülmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada Türkiye'de faaliyete geçmiş 7 lojistik merkezden Eskişehir-Denizli-Uşak lojistik merkezi uygulamaları ve projeleri incelenmiş bölgesel kalkınmaya etkileri araştırılmış ve ekonometrik analiz yapılmıştır. Verilen değişkenler arasında (yük taşımacılığı, ithalat, ihracat, nüfus) ilişkinin olup olmadığını görebilmek adına Granger Nedensellik testi uygulanmış, sonuçlara göre Breusch Pagan Lagrange Multiplier Testi, Hausman Testi ve en son Regresyon Analizi yapılmıştır.

Yapılan incelemeler ve ekonometrik analiz sonucunda Nüfustan ithalata; Yük taşımacılığından nüfusa bir ilişkinin olduğu sonucu elde edilmiştir. Veri aralığı uzun tutulduğunda daha net sonuçlar elde edilecektir. Bu sonuçlar doğrultusunda Filyos Projesi'nin avantajlarından dolayı bölgesel ekonomiye muhtemel etkileri çalışmaya dahil edilmiştir. Ele alınan 3 lojistik merkezden Uşak ve Denizli illerinin bağlantı da bulunduğu bir deniz olmadığı için Filyos limanı gerek deniz avantajı ve gerekse İç Anadolu

³⁶Filyos Havzası'nın seçilme nedenleri maddelerine ait kaynak; Mehmet Çetinkaya, Filyos Vadisi Projesi. Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı.

Bölgesi'ndeki bazı illere kadar uzanan geniş hinterlandı sayesinde çevresinde bulunan Zonguldak, Karabük, Bartın illerini de içerisine alarak bölgesel ekonomiye katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Bir ülkenin lojistik üs olmasındaki 3 koşulu; coğrafi avantaj, fiziksel ve kurumsal altyapıdır. Türkiye'nin coğrafi avantaja sahip olduğu açıktır. Ancak gerekli fiziksel ve kurumsal altyapıların çağdaş lojistik düzeye çıkarılması gerekmektedir. Çalışmanın başlarında yer alan Türkiye 10. Kalkınma Planı (2014-2018) Taşımacılıktan Lojistiğe Dönüşüm Eylem Planı tam anlamıyla gerçekleştirilirse Türkiye için daha faydalı olacağı düşünülmektedir.

Filyos Projesinin gerçekleşmesinden sonra çevre ve bölge ekonomisine olası etkileri araştırılmıştır. Filyos'un ulaşımdaki konumu ve de önemine bakılırken karayolu, demir yolu, hava yolunun yanında deniz yolu üzerinde durulması da yararlı olacaktır. Hava koridorlarının yoğunlaşmaya doğru gittiği, otoyolların ise doyum noktasına eriştiği günümüzde deniz yolu üzerinden yapılacak taşımacılığa gereken önemin verilmesinde yarar bulunmaktadır. Bu nedenle Filyos projesinin tamamlanması ile birlikte kombine taşımacılık tamamlanarak gerek bölge ve gerekse ulusal ekonomi için son derece önemli bir gelir kaynağı olan lojistik üs olma konumuna ulaşacaktır.

KAYNAKLAR

AKANDERE G. (2013). Lojistik Köylerin Etkin Yönetimi: Konya İline Yönelik Bir Modeli Önerisi

BAY M., EROL F.. (2016). Lojistik Köylerin Önemi ve İntermodal Taşımacılık Faaliyetleriyle Desteklenmesi: Karaman İlinde Bir Uygulama

BAYHAN M, M. T. (2017). Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü DergisiGümüşhane, 555-574.

ÇETİNKAYA, M. (2014). Filyos Vadisi Projesi. Zonguldak/Kozlu.

ERDAL, M. (2009). utikad.org.tr: www.muraterdal.com adresinden alınmıştır.

KARA, T. B. (2009). Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü Dergisi, 6(11), 69-84.

KARATAŞ, İ. A. (2017). Akademik Yaklaşımlar Dergisi, 8(1).

TEKİN M. S. (2014, Eylül). Organize Sanayi Bölgelerindeki İşletmelerin Lojistik Eğilimlerinin Değerlendirilmesi ve Lojistik Köylerin Gelişme Olanakları(Uşak İl Örneği). Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi(11).

PAZARLIOĞLU&GÜRLER. (2007). Telekomünikasyon Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Yaklaşımı. 35-43.

Makale Yazım Kuralları

JOMELIPS Dergisi 2016 yılından itibaren iktisat, işletme, maliye, siyaset bilimi, kamu yönetimi, uluslararası ilişkiler, çalışma ekonomisi, endüstri ilişkileri, tarih, felsefe, psikoloji, sosyoloji, İslami ilimler, coğrafya gibi çeşitli bilim alanlarında yayın hayatını sürdürmektedir.

- Hakemli bir dergi olup, Haziran ve Aralık aylarında yılda iki kez yayınlanmaktadır.
- Editörlüğümüze gelen makaleler, bir ön incelemeden sonra Hakem Kurulu içerisinde konunun uzmanı olan iki, gerektiğinde üç hakemin değerlendirmesinden geçmektedir.
- Dergiye ancak başka bir yerde yayınlanmamış veya halen yayınlanmak üzere değerlendirme sürecinde olmayan yazılar gönderilebilir. Hakem değerlendirme süreci sonunda yazı yayına kabul edilirse, yazının tüm yayın hakları JOMELIPS Dergisi'ne aittir.
- Başlık makaleyi betimleyici olmalı, makalenin esas konularını teşkil etmelidir. Türkçe ve İngilizce başlıklar mümkünse 13-15 kelimeyi aşmamalıdır. Yazının başlığı büyük harflerle 14 punto ve koyu olarak yazılmalı; Özet yerine “Öz” kavramı kullanılmalıdır. Öz makalenin ana bölümlerinin her birinin kısa özetini içermeli, okuyucunun makaleyi bütünüyle okumaya karar vermesini sağlayacak bilgileri içermelidir. Öz, özet dahil tüm ana başlıklar 12 punto büyük harflerle, alt başlıklar ise küçük harflerle, koyu ve 12 punto olarak yazılmalıdır.
- Dergimize gönderilecek makaleler Türkçe veya yabancı dilde (İngilizce, Fransızca veya Almanca) olabilir. Makalenin Türkçe ve İngilizce dilleriyle hazırlanmış en çok 100-250 kelimelik özetinin de eklenmesi gerekir (İngilizce ve Türkçe başlık da yer almalıdır). Ayrıca bu özetin altında, çalışmanın alanını tanımlayabilecek Türkçe ve İngilizce “anahtar sözcükler, (keywords)” de bulunmalıdır.
- Yazılar A4 ebatlı kağıda aşağıdaki biçimde yazılmalıdır. Makale kaynakça dahil; Sayfa sayısı olarak 25 sayfayı, kelime sayısı olarak da 8000 kelimeyi geçmemelidir. Üst : 2,5 cm Sol : 3 cm Alt : 2,5 cm Sağ :2,5 cm Karakter : Times New Roman 12 punto Satır Aralığı : 1.5 (Paragraf girintileri önce ve sonra 0 nk ve blok yazım şekli yani paragraf başı için girinti yok).
- Makalede satır boşluğu bırakılması gereken yerler şöyledir; Başlıklardan önce ve sonra (1,5 satır aralığında), paragraflar arasında (1,5 satır aralığında), kaynaklar arasında (1 satır aralığında).
- Makaleyi bölümlere ayırmada ondalık sistem kullanılmalıdır. Tablo ve şekillerin hazırlanmasında derginin boyutları ve genel dizayn dikkate alınmalıdır. Şekillere ve tablolara başlık ve sıra numarası verilmeli ve sayfaya ortalanmalıdır. Başlıklar tabloların üstünde şekillerin ise altında yer almalıdır. Denklemlere sıra numarası verilmelidir. Sıra numarası parantez içinde ve sayfanın en sağında bulunmalıdır.
- Tüm yazılar; Amerikan Psikologlar Derneği (American Psychological Association, APA) tarafından yayınlanan “ The Publication manual of the American Psychological Association (6th edition), 2001 “ isimli kaynakta belirtilen yazım ilkelerine uygun bir biçimde yazılmalıdır. Apa'nın 6. Baskısı yazarların dikkate alacağı versiyon olmalıdır.
- Bahsedilen kaynağa ilişkin internet adresi ; <http://www.apastyle.org/> ,
- http://www.muhenberg.edu/library/reshelp/apa_example.pdf
- Makale, sağ üst köşeden sisteme kullanıcı kaydı yapıp, sistem üzerinden gönderilmelidir.

Metin İçi Referanslar/Göndermeler

- Metin içi gönderme ve atıflar, parantez içi sisteme göre verilmelidir. Dipnot, kaynak bilgisi dışındaki açıklama veya bilgilerin verilmesinde kullanılmalıdır.
- Kitaplara yapılan göndermelerde, yıl bilgisinden sonra virgül konulmalı ve sayfa numarası verilmelidir. Ancak kitabın belli bir sayfasına gönderme yapılmayıp eser hakkında genel bir değerlendirme yapılıyorsa sayfa numarası vermeye gerek yoktur.
- Başka bir metinden aynen yapılan ve kelime sayısı 40'tan az olan alıntılar tırnak içinde verilmelidir. 40 kelimedenden fazla olan aynen alıntılar yeni bir paragrafta, 10 punto ve normal metnin sağ ve sol tarafında tarafından birer cm daha içeriden yazılmalıdır.
- İki ya da daha fazla yapıta gönderme yapılıyorsa alıntı yapılan yapıtların yazarlarının soyadları, alfabeğe göre sıralanmalı ve eserler arasına noktalı virgül konulmalıdır.
- Aynı soyadlı yazarlardan, yayını daha eski tarihli olsa bile adının ilk harfi alfabetik olarak önce gelen kaynakçada önce belirtilir.

Aydın, A. (1999). Gelişim ve öğrenme psikolojisi. Ankara: Anı.

Aydın, B. (2005). Çocuk ve ergen gelişimi. İstanbul : Atlas.

- Aynı soyadına sahip birden fazla yazara gönderme yapılıyorsa eserlerin yayın yılları farklı olsa bile cümle içinde yazarların adları da belirtilmelidir: (Çetin Semerci, 2007; Nuriye Semerci, 2006).
- Farklı yazarlara ait iki veya daha fazla çalışma aynı parantez içinde kaynak olarak verilecekse alfabetik sıralama yapılır ve kaynaklar arasına noktalı virgül konulur: (Semerci, 2007; Ünal, 2012)
- Aynı yazarın iki veya daha fazla çalışması aynı parantez içinde kaynak olarak verilecekse yazar soyadı sadece bir kez yazılır, eserler arasına virgül konulur: (Güneş, 2007, 2009, 2010-a, 2010-b)
- Alıntının kaynağı ikinci bir yayına dayanıyorsa "Güneş, 2007'den aktaran Ünal, 2012" şeklinde atıf verilir ve kaynakçada hem Ünal, 2012'nin hem de Güneş, 2007'nin künyesi yazılır.

- Metin içi atıf örnekleri:

Tek Yazarlı:

Güneş'e (2007) göre ...,

Güneş (2007) ...,

.... (Güneş, 2007).

.... (Güneş, 2007, s. 46).

İki Yazarlı:

Babadoğan ve Ünal'a (2011) göre ...,

Babadoğan ve Ünal (2011) ...,

... (Babadoğan ve Ünal, 2011).

İkiden Çok Yazarlı

Hırça'ya vd. (2009) göre ...,

Hırça vd.(2009) ...

.... (Hırça vd., 2009).

Kaynakların Yazımı

- Atıfta bulunulan bütün eserler, “KAYNAKLAR” bölümünde alfabetik olarak verilmelidir. Eser bilgisi, ikinci ve sonraki satırlara taşarsa bu satırlar, 1 cm daha içeriden yazılmalıdır.
- Bir yazarın aynı yılda yayımlanmış birden fazla yayını varsa bu yayınlar kaynakçada yıl bilgisinden sonra “a, b, c ...” konularak (2001a, 2001b, 2001c ... gibi) sıralanmalıdır.
- Cilt, sayı, yıl, sayfa numarası vb. bilgilerin bulunduğu elektronik dergilerin kaynakçada verilmesi, basılı dergi gibi yapılır. Bu tür yayımlar için ayrıca web adresini, erişim tarihini vermeye gerek yoktur.
- Kaynaklar bölümündeki künye bilgilerinin yazımında aşağıdaki örnekler dikkate alınmalıdır.

Tek Yazarlı Kitap

Güneş, F. (2007). Türkçe öğretimi ve zihinsel yapılandırma. Ankara: Nobel.

Kitap adının sadece ilk harfi (özel isim yoksa) büyük, sonraki kelimeler küçük harfle yazılır. Kitap adı italik yazılır.

İki Yazarlı Kitap Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2000). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin.

İkiden Çok Yazarlı Kitap Ayhan, H., Dodurgalı, A. vd. (2010). Çocuk ve Ergen Eğitiminde Anne Baba Tutumları. İstanbul: Timaş.

Kitapta Bölüm

Karaburgu, O. (2006). Cemil Meriç'in dil ve edebiyat üzerine düşünceleri. Cemil Meriç içinde (s. 185-189). Ankara: Kültür Bakanlığı.

Editörlü Kitap

Güneş, F. (Ed.) (2013). Eğitim bilimine giriş. Ankara: Pegem Akademi.

Editörlü Kitapta Bölüm

Tosun, C. ve Genç, M. (2014). Eğitimin bilimsel temelleri ve araştırma yöntemleri. Firdevs Güneş (Ed.), Eğitim bilimine giriş (2. Baskı) içinde (s. 155-166). Ankara: Pegem Akademi

Birden Çok Baskısı Olan Kitap

Özbay, M. (2009). Türkçe özel öğretim yöntemleri 1 (3. Baskı). Ankara: Öncü.

Çeviren (Çev.) / Hazırlayan (Haz.) Bilgisi Olan Kitaplar

Barzun, J. ve Graff, H. (1996). Modern araştırmacı. (Çev. Fatoş Dilber) Ankara: TÜBİTAK.

Kurum Yayını

Türk Dil Kurumu (TDK). (2005). Yazım Kılavuzu. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Makale (Çok yazarlı makalelerde, makale ve dergi isminin yazımında yandaki örnek, yazar isimlerinin yazımında ise çok yazarlı kitapların yazımı dikkate alınmalıdır.)

Semerci, Ç. (2007). Öğretmen ve öğretmen adayları için yansıtıcı düşünme eğilimi (YANDE) ölçeğinin geliştirilmesi. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri. 7(3), 1351-1377.

- Cilt numarası italik yazılır.

- Makale adının sadece ilk harfi (özel isim yoksa) büyük, sonraki kelimeler küçük harfle yazılır.

- Dergi adı italik ve her kelimenin ilk harfi büyük.

- Varsa doi:

Basılmamış Bildiri (Çok yazarlı bildirimlerde, bildiri adı ve sempozyum bilgisinin yazımında yandaki örnek, yazar isimlerinin yazımında ise çok yazarlı kitapların yazımı dikkate alınmalıdır.)

Gün, Ö. (2014). 5. sınıf matematik öğretim programındaki kazanımların revize edilmiş Bloom Taksonomisine göre sınıflandırılması: sayılar öğrenme alanı örneği. 13. Matematik Sempozyumu. Karabük Üniversitesi, 15 – 17 Mayıs 2014, Karabük.

Basılmış Bildiri (Çok yazarlı bildirimlerde, bildiri adı ve sempozyum bilgisinin yazımında yandaki örnek, yazar isimlerinin yazımında ise çok yazarlı kitapların yazımı dikkate alınmalıdır.)

Balyemez, S. (2012). Bildirme ekinin dil bilgisi öğretimindeki yeri üzerine. IV. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri II. Cilt. Muğla Üniversitesi, 22 – 24 Aralık 2011, Muğla. s. 339-344.

Tezler Er, H. (2010). Sosyal bilgiler eğitimi kapsamında ilköğretim öğrencilerinin biyografi kullanımına ilişkin görüşleri. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

Gazete / Mecmua / Bülten Yazısı

Ülsever, C. (2002, 7 Aralık). Bu bayram çocuk oldunuz mu? Hürriyet, s. 16.

İnternet Sayfası

Emre, İ. (2012, Haziran 7). Şair, Şehir ve Şiir. www.ismetemre.com (Erişim Tarihi: 2012, 15 Temmuz).